

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ГРОШІ ТА КРЕДИТ

Навчально-методичний посібник

*для студентів усіх форм навчання
усіх спеціальностей*

ОДЕСА 2009 р.

ЗМІСТ

Вступ	3
1. Тематичний план дисципліни	4
2. Розгорнута програма дисципліни	5
3. Лекції	9
4. Питання для обговорення та тести для самоконтролю	125
5. Тематика контрольних робіт та методичні вказівки щодо їх виконання	143
5.1. Контрольні питання	145
5.2. Контрольні завдання	147
6. Критерії оцінки знань	153
7. Загальний список рекомендованої літератури	155
Додаток	158

ВСТУП

Важливе місце у підготовці висококваліфікованих економістів відводиться курсу «Гроші та кредит». Тому наукове розуміння проблем грошей, грошового обороту та обігу, кредитних відносин, банківської системи є необхідною умовою підготовки фахівців з економічних проблем.

Підвищення ролі грошей та кредиту в господарстві України, в свою чергу, обумовлюється розвитком ринкових відносин. Все це визначає місце цього курсу в загальноекономічній підготовці висококваліфікованих кадрів по економіці, закладає основу для вивчення інших спеціальних предметів з банківської справи.

Предметом курсу «Гроші та кредит» є детальна характеристика базових категорій: грошей, інфляції, кредиту, проблем банківської справи. Така деталізація загальноекономічних питань необхідна для переходу до характеристики конкретних проблем розвитку грошово-кредитної системи в сучасних умовах.

Цей курс органічно пов'язаний з такими економічними курсами, як „Економічна теорія”, „Теорія фінансів”, „Мікроекономіка”, „Макроекономіка”, „Прогнозування і державне регулювання економіки”, „Інвестування”, „Міжнародні валютно-кредитні відносини”, тощо.

Завдання курсу – надати майбутнім фахівцям з економіки знання відносно сутності та механізму функціонування таких категорій, як гроші, кредит, інфляція, грошовий ринок, процент; сформувати у них теоретичну і методологічну базу, необхідну для подальшого оволодіння практикою використання грошово-кредитних інструментів, а також вміння оцінювати і аналізувати грошово-кредитну політику, що проводиться в державі.

Розуміти положення відповідних нормативних документів і законів України з цих питань, вміти аналізувати економічні процеси і тенденції розвитку, прогнозувати майбутнє.

Отже, вивчення курсу „Гроші та кредит” має не лише теоретичний, а й практичний інтерес.

Необхідні знання з курсу «Гроші та кредит» студенти здобувають шляхом самостійного вивчення учбового матеріалу. При цьому слід керуватися програмою курсу «Гроші та кредит», даними методичними вказівками і рекомендованою літературою.

Наведені цифрові дані умовні.

1. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ

№	Т е м и	Кількість годин				Форма контролю
		Всього:	з них			
			лекції	практичні та семінарські заняття	самост. робота	
1	2	3	4	5	7	8
1	Сутність та функції грошей	22	2		20	
2	Грошовий оборот та грошовий ринок	20	2	2	16	
3	Грошові системи	23	1		22	
4	Інфляція та грошові реформи	23	1		22	
5	Теоретичні основи кредитних відносин	20	2		18	
6	Позичковий відсоток: сутність, функції, межі	20	2	2	16	
7	Кредитна система	19	1		18	
8	Валютний ринок та валютні системи	33	1		32	
Усього по дисципліні		180	12	4	164	Контрольна робота, іспит

2. РОЗГОРНУТА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Сутність та функції грошей.

Передумови і значення появи грошей. Походження грошей. Раціоналістична та еволюційна концепції походження грошей. Поява грошей як об'єктивний наслідок розвитку товарного виробництва та обміну. Роль держави у створенні грошей.

Металістична теорія грошей, її основні постулати. Номіналістична теорія грошей, її загальні положення. Економічні причини появи номіналістичного підходу до суті грошей. Трактуювання суті грошей послідовниками трудової теорії вартості.

Загальнотеоретичні основи визначення суті грошей. Гроші як загальний вартісний еквівалент. Гроші як технічний інструментарій обміну товарів. Гроші як особливий товар, мінова і споживча вартість грошей як товару. Гроші як форма прояву суспільних відносин. Специфіка прояву суті грошей у різних економічних системах. Зв'язок грошей з іншими економічними категоріями.

Форми грошей та їх еволюція. Натурально-речові форми грошей, причини та механізм їх еволюції від звичайних товарів першої необхідності до благородних металів. Нові якісні моменти в системі грошових відносин з появою в обігу паперових грошей. Причини та механізми демонетизації золота. Ідеальні форми грошей та їх кредитна природа. Еволюційний процес виникнення і розвитку кредитних грошей. Різновиди сучасних кредитних грошей. Роль держави у затвердженні кредитних зобов'язань в якості грошей.

Роль грошей у ринковій економіці. Якісний і кількісний аспекти впливу грошей на економічні та соціальні процеси. Грошове середовище як фактор впливу на матеріальні інтереси та виробничу активність економічних суб'єктів. Вплив зміни кількості грошей на основні макро- та мікроекономічні процеси. Гроші як інструмент регулювання економіки. Еволюція ролі грошей у перехідній економіці України.

Тема 2. Грошовий оборот та грошовий ринок.

Грошова маса, її склад та чинники, що визначають її зміну. Грошова база як об'єднуючий показник резервних грошей наявної в країні банківської системи. Грошові агрегати як функціональні форми грошей. Портфельний метод аналізу використання грошей. Структура грошової маси згідно з агрегатним методом в Україні.

Суть грошового ринку, загальні засади його функціонування. Суб'єкти грошового ринку. Особливості прояву на грошовому ринку основних ринкових ознак: попиту, пропозиції, ціни.

Попит на гроші. Суть, специфіка, структура, форми та механізм реалізації попиту на гроші. Чинники, що визначають параметри попиту на гроші. Аналіз швидкості обігу грошей та її впливу на основні параметри грошового попиту. Специфічні особливості формування попиту на гроші в умовах перехідної економіки.

Пропозиція грошей. Суть і специфіка механізму формування пропозиції грошей.

Формування рівноваги на грошовому ринку. Зміст механізму саморегулювання грошового ринку. Показник швидкості обігу грошей як саморегулятор монетарного ринку. Співвідношення механізмів ринкового та державного регулювання грошового ринку. Необхідність та основні важелі державного регулювання грошового ринку. Особливості формування ринку грошей в економіці України.

Тема 3. Грошові системи.

Суть грошової системи, її призначення та місце в економічній системі країни. Основні елементи грошової системи: найменування грошової одиниці, масштаб цін, валютний курс, види грошових знаків, які мають законну платіжну силу; порядок готівкової та безготівкової емісії та обігу грошових знаків; державний апарат, який здійснює регулювання грошового обігу.

Основні типи грошових систем, їх еволюція. Особливості систем ринкового та неринкового типу. Відмінності систем відкритого і закритого типу. Характеристика саморегулюючих систем. Системи металічного обігу: біметалізм та монометалізм.

Створення і розвиток грошової системи України. Необхідність створення грошової системи України. Особливості процесу впровадження національної валюти в Україні.

Тема 4. Інфляція та грошові реформи.

Інфляція: суть, форми прояву, причини та наслідки. Вплив інфляції на виробництво, зайнятість та життєвий рівень. Інфляція в системі державного регулювання грошової сфери. Особливості інфляційного процесу в Україні.

Грошові реформи: поняття, цілі, види грошових реформ. Стабілізація грошей як основна мета реформи. Особливості проведення грошової реформи в Україні.

Тема 5. Теоретичні основи кредитних відносин.

Необхідність кредиту. Загальні передумови формування кредитних відносин. Два методи перерозподілу коштів у процесі відтворення, їхні відмінності та сфера використання. Економічні чинники розвитку кредиту та особливості їх прояву в різних галузях народного господарства.

Сутність кредиту. Кредит як форма руху вартості на зворотній основі. Еволюція кредиту в міру розвитку суспільного виробництва. Кредит як форма суспільних відносин. Позичковий капітал та кредит. Зв'язок кредиту з іншими економічними категоріями.

Економічна основа, стадії та закономірності руху кредиту. Об'єкти та суб'єкти кредитних відносин.

Функції та роль кредиту. Поняття функцій кредиту та їх класифікація. Характеристика окремих функцій кредиту. Основні напрями прояву ролі кредиту в ринковій економіці.

Форми та види кредиту. Форми кредиту в залежності від характеру позичкової вартості: товарна, грошова, товарно-грошова форма кредиту. Особливості окремих форм кредиту: банківського, комерційного, державного, споживчого, міжнародного. Банківський кредит як переважна форма кредиту. Принципи банківського кредитування. Критерії класифікації кредиту. Характеристика окремих видів кредиту.

Тема 6. Позичковий відсоток, сутність, функції, межі.

Процент за кредит. Суть проценту, види, економічні межі руху та фактори зміни ставки проценту. Порядок розрахунку норми проценту. Нарахування простих процентів за депозитами і кредитами банків. Нарахування складних процентів. Процент в умовах інфляції. Роль процента.

Тема 7. Кредитна система.

Поняття кредитної системи, основні підходи до її визначення. Кредитна система як елемент інфраструктури грошового ринку. Складові елементи кредитної системи та їх загальна характеристика.

Поняття банківської системи. Економічна сутність банку, дискусії навколо визначення сутності банку. Основні принципи поділу кредитних установ на банки та небанківські кредитно-фінансові інститути. Функції банківської системи. Становлення і розвиток банківської системи України.

Центральні банки, їх походження, призначення, функції та операції. Побудова і розвиток Національного банку України. Організаційно-управлінська структура НБУ. Характеристика основних функцій НБУ.

Банки другого рівня, їх походження, види, правові основи організації. Операції комерційних банків, їх класифікація та загальна характеристика. Особливості формування комерційних банків в Україні.

Небанківські фінансово-кредитні установи, їх відмінності від банків, економічне призначення, функції, роль. Види спеціальних фінансово-кредитних інститутів: кредитні союзи, ощадні каси, пенсійні фонди, страхові компанії, інвестиційні компанії, ін. Проблеми розвитку небанківських фінансово-кредитних установ в Україні.

Тема 8. Валютні відносини та валютні системи.

Поняття валюти. Призначення та сфера використання валюти. Види валюти: національна, іноземна, колективна. Суть та види валютних відносин.

Валютний курс та конвертованість валют. Суть, основи формування та види валютного курсу. Поняття, значення та механізм забезпечення конвертованості валюти.

Валютний ринок: суть та основи функціонування. Об'єкти та суб'єкти валютного ринку. Біржова та позабіржова торгівля валютою. Основні види валютних операцій. Роль банків на валютному ринку. Фактори, що впливають на кон'юнктуру валютного ринку.

Валютне регулювання: суть та необхідність. Механізм регулювання валютного курсу: девальвація, ревальвація, валютна інтервенція. Регламентація статусу валюти та порядку здійснення операцій з нею: правила купівлі-продажу, увозу-вивозу, використання валютної виручки, здійснення валютних платежів, нагромадження золотовалютних запасів. Платіжний баланс в механізмі валютного регулювання. Органи валютного регулювання. Золотовалютні запаси в системі валютного регулювання.

Валютні системи: поняття, структура, призначення. Види валютних систем: національні, регіональні, світові. Розвиток валютної системи України. Європейська валютна система. Еволюція світової валютної системи. Характеристика сучасної світової валютної системи та роль МВФ у її функціонуванні. Проблеми формування валютної системи країн СНД.

3. ЛЕКЦІЇ

Тема 1. Сутність і функції грошей

1.1. Передумови появи грошей і еволюція їх форм

1.2. Сутність грошей

1.3. Функції грошей

Мета: вивчити необхідність і передумови появи грошей, ознайомитися з еволюцією форм грошей, зрозуміти сутність повноцінних і неповноцінних грошей, вивчити функції грошей, визначити роль сучасних грошей в економіці.

1.1. Передумови появи грошей і еволюція їх форм

Гроші – це економічна категорія, в якій проявляються і при участі якої формуються суспільні відношення.

До безпосередніх передумов появи грошей відносяться:

- перехід від натурального господарства до виробництва товарів і обмінові товарів;
- майнове відокремлення виробників товарів від власників продукції;
- поглиблення суспільного розподілу праці;
- спеціалізація виробництва і суспільної діяльності людей.

Первісна форма грошей – це товарна форма, при якій як гроші використовувалися окремі товари найбільшого попиту й одночасно найбільш важливі для визначеного регіонального ринку.

Поступово роль грошей переходить до металів, а потім у середні століття - до дорогоцінних металів: срібла і золота (при цьому переважало золото).

Особливості золотих грошей полягали в наступному:

- Ø у наявності власної вартості;
- Ø у здатності не бути підданими знецінюванню;
- Ø у наявності природних властивостей.

Спочатку гроші виступали у формі злитків металів. Однак форма злитків мала визначені недоліки, що стримували розвиток грошових відносин:

- Ø необхідність зважувати злитки при платіжних операціях;
- Ø визначати пробу металу;
- Ø поділяти злитки на частини.

Для подолання зазначених недоліків держава стала виготовляти злитки металу установленої форми, а вага і пробу засвідчувати своїм клеймом. Такі злитки одержали назву монет.

Повноцінна монета (реальні гроші) характеризувалась тим, що її номінальна вартість відповідала вартості металу, який містився в ній (реальної вартості).

Повноцінні гроші, поряд з визначеною кількістю переваг, мають і недоліки (рис. 1.1).

Рис. 1.1 Недоліки повноцінних грошей

Новий етап у розвитку монети пов'язаний з виникненням білонної монети. Головна особливість її полягає в тому, що вона чеканиться не з дорогоцінного металу, тому є неповноцінною.

Поява грошових знаків з паперу (паперових і кредитних грошей) було історично прогресивним процесом розвитку грошей, пов'язаним з розширенням масштабів товарного обміну.

По змісту паперові грошові знаки, розмінні на золото - це знаки реальних золотих чи срібних грошей, які випущені в обіг державою

У ході розвитку грошових відносин продовжувався процес перетворення грошових знаків у самостійний різновид грошей, а одночасно зменшувався їхній зв'язок із золотом.

Остаточне витиснення золота зі сфери грошового обігу відбулося в 70-х роках XX ст. У результаті відбулася демонетизація золота, воно втратило грошові функції і перетворилося в звичайний товар та лише побічно впливає на грошовий обіг в якості золотих резервів центральних банків (рис. 1.2).

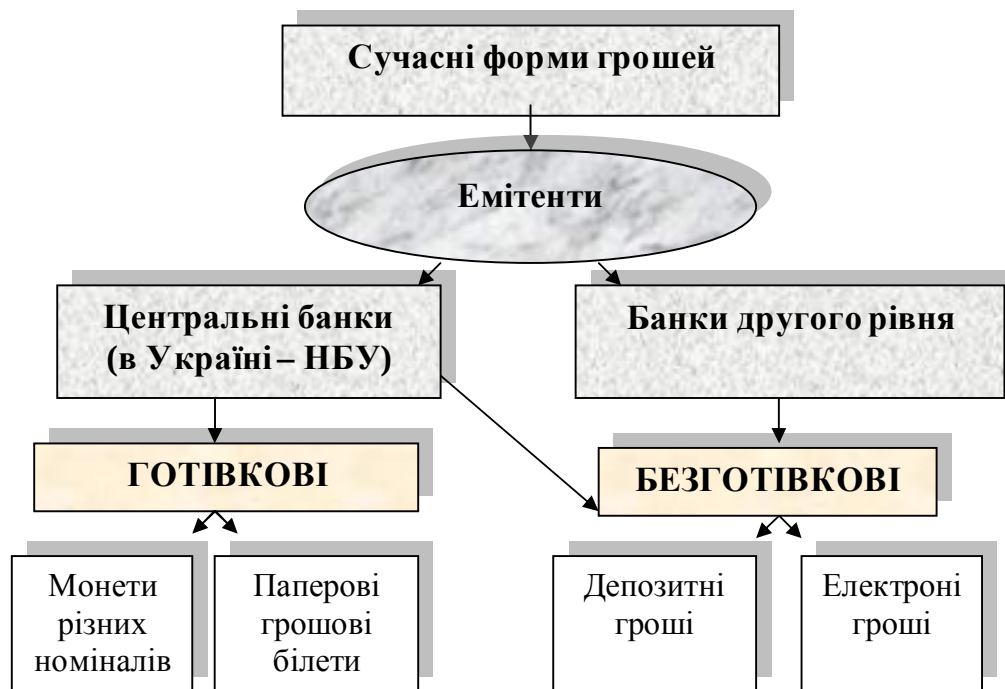

Рис. 1.2. Сучасні форми грошей

До **розмінної (білонної) монети** відносяться грошові знаки, випущені державою і виготовлені з металу (нікель та ін.).

Кредитні гроші є знаками вартості, які випускаються в обіг і вилучаються з обігу банками на основі кредитних операцій. За формою вони є паперовими (банкноти) або безпаперовими (депозитні, електронні гроші).

Характерною рисою кредитних грошей є те, що їх випуск у обіг погоджується з дійсними потребами обороту в грошах. При порушенні зв'язку з потребами обороту, коли кредитна емісія здійснюється для мобілізації доходів у державний бюджет відбувається прямий підрив кредитного характеру грошей і перетворення їх у паперові грошові знаки.

Кредитні гроші історично пройшли таку еволюцію: вексель, банкнота, чек, депозитні та електронні гроші.

Спочатку кредитні гроші з'явилися у виді вексяля. Специфіка вексяля як приватного боргового знаку не могла забезпечити потреби в універсальному кредитному засобі обігу, тому розв'язав цю проблему наступний вид кредитних грошей – банкнота (рис. 1.3).

Рис. 1.3 Характерні ознаки класичної банкноти

Період класичної банкноти у внутрішньому обороті закінчився повним припиненням її розміну на золото після світової кризи 1929-1933 р.(рис. 1.4).

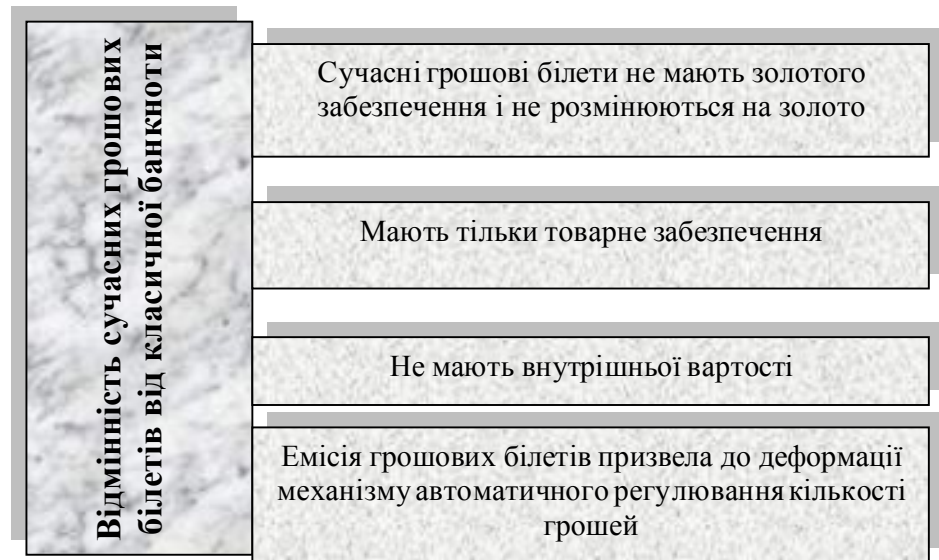

Рис. 1.4 Відмінність сучасних грошових білетів від класичної банкноти

Депозитні гроші. З розвитком кредитних відносин і банківської справи виник особливий вид кредитних грошей - депозитні гроші, що не мають речовинного вираження й існують у виді банківських вкладів.

Як депозитні гроші в сучасних умовах виступають поточні рахунки, різні види депозитів і внесків.

Розширення практики безготівкових розрахунків сприяло появі нового виду безготівкових грошей - електронних.

Електронні гроші – умовна назва безготівкових грошових коштів, які були використанні власниками на основі електронної системи банківських послуг. До основних елементів системи електронних грошей відносяться: банківські автомати, кредитні і дебітові картки, електронна система розрахунків в торгових пунктах

1.2. Сутність грошей

Одним з головних дискусійних питань у теорії грошей є визначення їх сутності, і зокрема, питання про те, чи є сучасні гроші товаром. Для рішення цієї проблеми доцільно розділити дослідження грошей на два етапи:

- перший – дослідження сутності товарних грошей, золотих і срібних монет, а також грошей, виготовлених з папера, розмінних на золото;

- другий – дослідження сутності й особливостей паперових і кредитних грошей.

1.2.1. Сутність товарних грошей, золотих і срібних монет, грошей з папера, розмінних на золото

Докладний аналіз сутності грошей був даний К. Марксом у його класичній теорії.

Гроші по своєму походженню - це товар. Виділивши з загальної товарної маси, гроші (золото, срібло) зберігають товарну природу і мають ті ж дві властивості, що і будь-який товар.

В той же час гроші на відміну від звичайних товарів є *особливим* товаром (рис. 1.5).

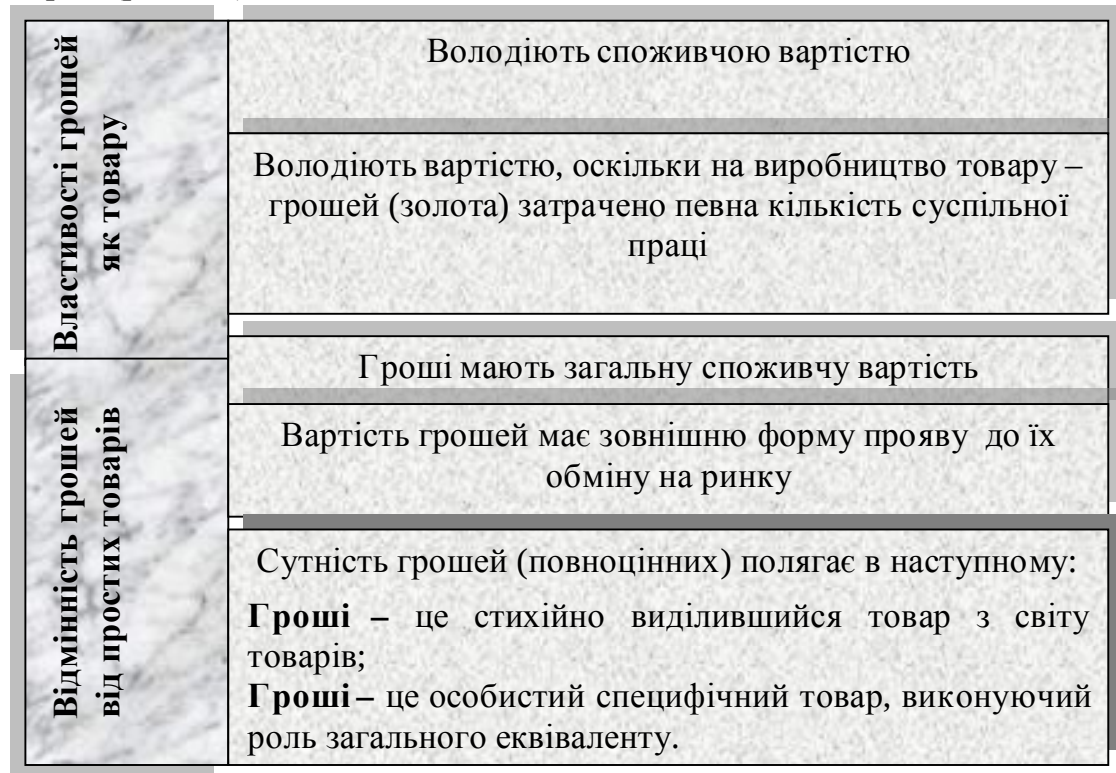

Рис. 1.5 Характерні риси грошей

К.Маркс і представники класичної економічної теорії вважали, що сутність грошей як економічної категорії виражається в єдності трьох властивостей(рис. 1.6).

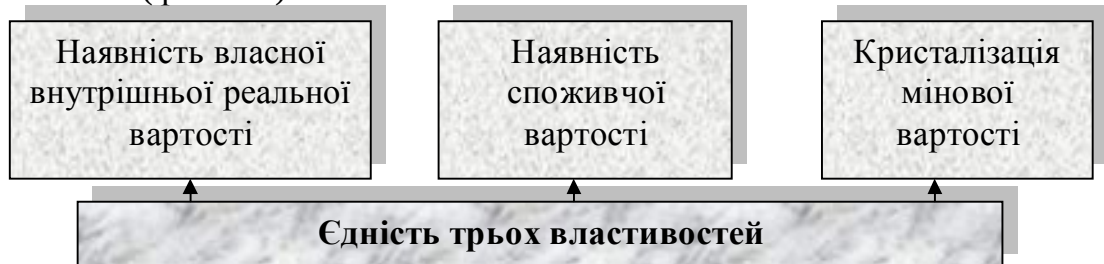

Рис. 1.6 Єдність трьох властивостей грошей

1.2.2. Сутність сучасних грошей

Після демонетизації золота визначення сутності грошей як особливого товару, що виконує роль загального еквівалента, вступає в конфлікт із новими формами грошей.

Сучасні гроші не відповідають тим вимогам, що задовольнялися золотом як монетарним металом і одночасно товаром.

1. Товар – це продукт праці, виготовлений для обміну. Сучасні гроші покликані служити посередником в товарообмінних угодах

2. Товар – це єдність споживчої вартості і вартості. Сучасні гроші не мають цієї єдності так як не мають власної вартості, тому не можуть виконувати роль загального еквіваленту

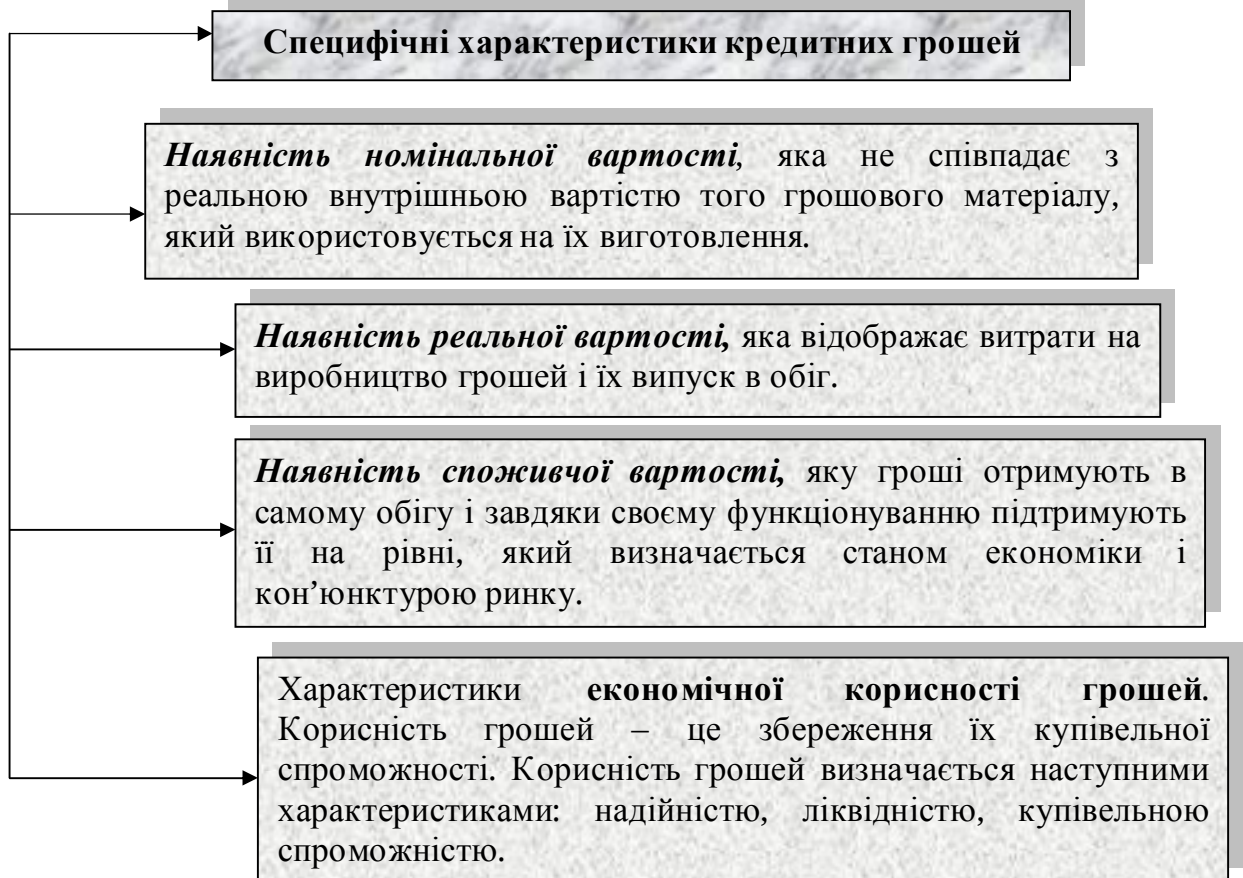

Рис. 1.7. Характеристики сучасних кредитних грошей

Наявність зазначених характеристик грошей (рис. 1.7) відображає економічну силу суб'єкта (держави), що випускає (емітує) гроші, його можливість постійно підтримувати їхню купівельну спроможність, тобто

здатність грошової одиниці обмінюватися на визначену кількість товарів і послуг.

Сучасні гроші – універсальний вимірювач, своєрідний інструмент для порівняння вартостей різноманітних товарів між собою. Із загального еквіваленту гроші перетворюються в посередника при обміні товарів і засіб для погашення боргів

1.3. Функції грошей

Сутність грошей як економічної категорії виявляється в їх функціях, що виражають внутрішню основу, зміст грошей.

1. Функція грошей як засіб порівняння вартості

В даний час у сучасних економістів немає єдиної думки з приводу сутності цієї функції і її назви. Найбільш часто використовуються наступні назви цієї функції: міра вартості, масштаб цін, рахункові гроші.

Гроші в функції сумірності вартості забезпечують вираження і вимірювання вартості всіх товарів, але основу для виконання цієї функції створює інша економічна категорія – ціна

Ця функція в процесі розвитку грошових відносин перетерпіла ряд змін. Специфіку її прояву можна визначити різною вартістю грошей до демонетизації золота і після.

Перший період – до демонетизації золота - при використанні золотих монет і вільного розміну паперових грошей на золото – гроші виконували функцію міри вартості, тому що вони мали власну вартість і були загальним еквівалентом (рис. 1.8).

Особливості функції міри вартості	Гроші виступають самостійною формою мінової вартості, яка призначена вимірювати вартість товарів в силу того, що всі товари містять якісно однорідний абстрактний суспільний труд
	Гроші виконують функцію міри вартості як ідеальні гроші

Рис. 1.8 Особливості функції міри вартості

Функція міри вартості реалізується на основі масштабу цін.

Масштабом цін при обігу металевих грошей називається вагова кількість грошового металу (золота, срібла), прийнятого в даній країні за грошову одиницю

Другий період дії першої функції грошей - після демонетизації золота. У цей період у обіг випускаються гроші з папера, нерозмінні на золото.

У зв'язку з припиненням розміну грошей на золото утратив своє значення офіційний масштаб цін.

Сучасний масштаб цін – це національна грошова одиниця і її розподіл на більш дрібні кратні частини.

У сучасних монетарних теоріях гроші у функції міри вартості трактуються як «одиниця рахунка» або рахункові гроші (рис. 1.9).

Особливості „рахункових грошей”	Вартість грошей базується не на кількості дорогоцінного металу, а визначається кількістю товарів та послуг, які можна придбати на ринку за грошову одиницю
	Гроші дозволяють кількісно виміряти всі економічні процеси та явища на мікрорівні, на макрорівні, на всіх стадіях процесу суспільного відтворення

Рис. 1.9 Особливості „рахункових грошей”

Багато вітчизняних економістів називають цю функцію – функцією порівняння вартості.

Слід зазначити, що особливого розходження між характеристикою особливостей функції рахункових грошей і функції порівняння вартості немає.

Кредитні гроші (грошові квитки) – основна форма сучасних грошей, - не будучи більш знаком золота, виступають як знак мінової вартості, засобом порівняння різних вартостей.

Для порівняння вартостей кожна держава установлює свій власний масштаб цін, тобто свою одиницю рахунка (гривню, долар, фунт). Виражаючи ціни в грошах, люди без особливих зусиль у будь-який час і в будь-якому місці можуть зіставляти і порівнювати вартості різних товарів.

Таким чином, сучасні кредитні гроші не мають зв'язку з золотом виконують функцію сучасних вартостей, а не функцію міри вартості.

2. Функція засобу обігу

Функція грошей як засобу обігу пов'язана з попередньою функцією порівняння вартості. Це обумовлено тим, що мінова вартість товару одержує загальне визнання тільки в результаті обміну товару на гроші. Ідеальна міра вартості перетворюється в господарському обороті в реальний засіб обігу.

Засіб обігу – це функція грошей, в якій вони виконують роль посередника в обміні товарів

Особливості функції грошей як засобу обігу полягають у наступному (рис. 1.10):

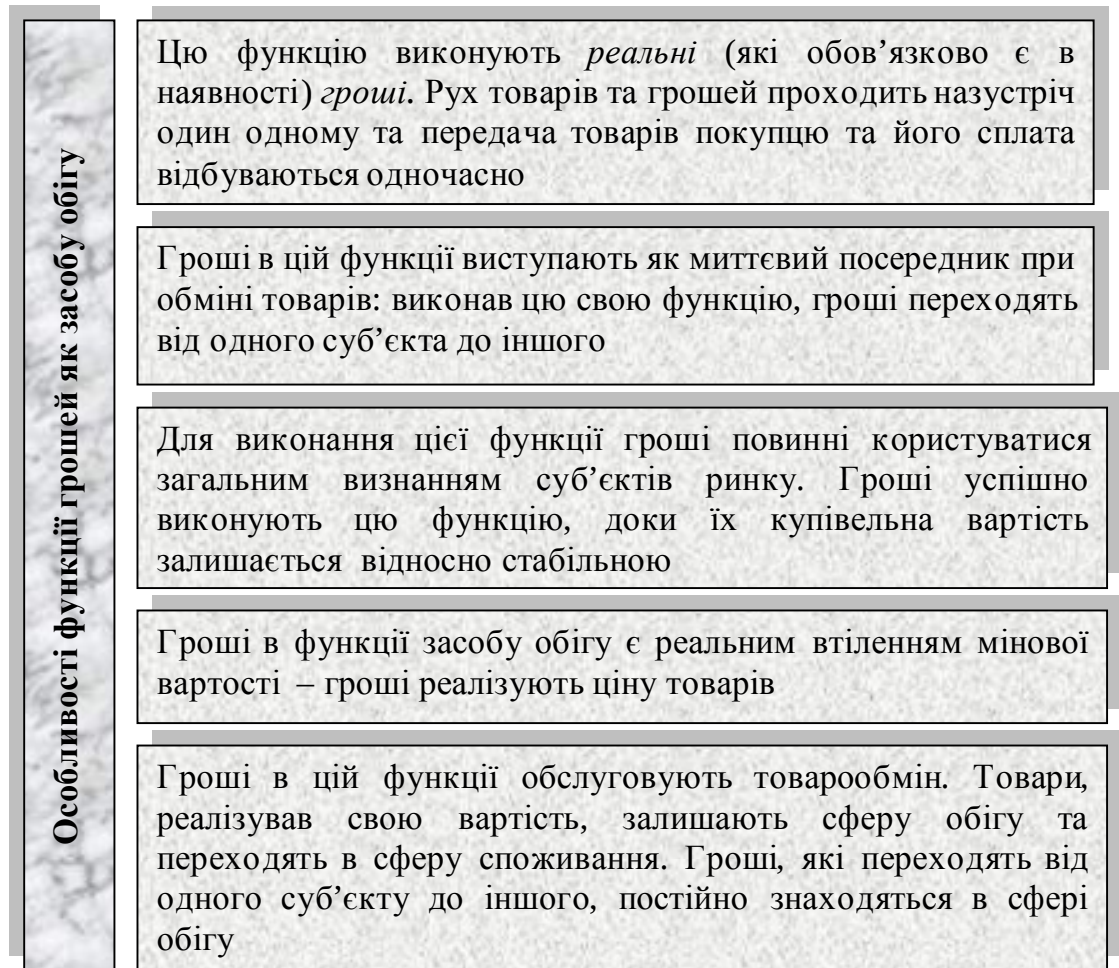

Рис. 1.10 Особливості функції грошей як засобу обігу

Зазначені особливості визначають характер зв'язку обігу грошей і товарів: у обігу завжди знаходиться відповідна маса грошей, що протистоїть товарній масі, що підлягає реалізації.

Демонетизація золота незначно змінила дію функції грошей як засобу обігу. Зокрема, щоб сучасні гроші виконували цю функцію, вони повинні:

- користуватися загальним визнанням як гроші;
- бути санкціонованими державою на виконання цієї функції, оскільки тільки держава може зобов'язати інших суб'єктів економіки приймати визначені знаки як гроші.

3. Функція грошей як засіб платежу

Функція грошей як засіб платежу пов'язана із кредитними операціями, з'явилася вона на вищій стадії розвитку товарного виробництва і кредитних відносин.

Засіб платежу – це функція грошей, яка проявляється при обслуговуванні різноманітних боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відношень

Функція грошей як засіб платежу виникає там, де мають місце кредитні відносини між учасниками грошового обігу. У цій функції гроші використовуються:

- Ø при платежах по безготівкових розрахунках підприємств, установ, організацій за товари і послуги;
- Ø при продажі товарів у кредит;
- Ø при погашенні заборгованості по зарплаті;
- Ø при грошових взаєминах з фінансовими органами;
- Ø при розрахунках, пов'язаних зі страховими, адміністративно-судовими зобов'язаннями і т.д.

У ролі засобу платежу гроші можуть бути використані за умови їх функціонування як міри порівняння вартості і засобу обігу.

Переважає частина грошового обігу, у якій гроші виступають як засіб платежу, виступає у формі безготівкових грошових розрахунків між юридичними особами, а також у визначеній частині в розрахунках фізичних осіб. Функцію засобу платежу виконують і готівка, головним чином у взаєминах, у яких беруть участь фізичні особи.

Однак існує різний характер відносин між учасниками грошового обігу, а відповідно, і розходження між функціями грошей як засобу платежу і засобу обігу (табл. 1.1).

Таблиця 1.1.

Відмінності функцій грошей як засобу платежу від грошей як засобу обігу

Гроші як засіб обігу	Гроші як засіб платежу
Гроші як засіб обігу є посередником при купівлі – продажу товару	Гроші як засіб платежу завершують процес купівлі – продажу товару
При використанні грошей як засобу обігу спостерігається зустрічний і одночасний рух грошей і товарів	При функціонуванні грошей як засобу платежу має місце розрив між рухом грошей і товарів у часі
При реалізації товару на умовах негайної оплати кредитні відносини не виникають	При виникненні й оплаті зобов'язань між учасниками операцій виникають кредитні відносини
Цю функцію виконує готівка	Цю функцію виконують як готівкові так і безготівкові гроші

В економічній літературі визнається виконання грошми в обороті лише однієї функції – засобу обігу замість двох функцій – засобу обігу і засобу платежу. Однак зазначені вище відмінності функцій грошей обумовили необхідність їхнього поділу в грошовому обігу.

Демонетизація золота не змінила прояву цієї функції, а підсилила вимоги до стійкості грошей, тому що фактор часу, що відокремлює реалізацію товарів у борг від їхньої оплати, підсилює ризик знецінювання грошей.

4. Функція грошей як засіб нагромадження (заощадження, збереження багатства, збереження вартості)

У дослідників грошових відносин немає єдиної думки з приводу визначення цієї функції. Її визначають як функцію заощадження, збереження багатства, збереження вартості, збереження споживчої вартості.

Функція грошей як засіб нагромадження припускає утворення визначеного запасу (активу), що залишився після продажу товарів, оплати всіх зобов'язань і споживання частини доходів.

Засіб накопичення – ця функція грошей, пов'язана з їх можливостями бути засобом зберігання вартості і її збільшення, що досягається зберіганням основних властивостей грошей

При обігу золотих монет і банкнот, що обмінюються на золото, ця функція економістами (К.Маркс) визначалася як **функція утворення скарбів**.

У період обігу металевих грошей функція утворення скарбів виконувала важливу економічну роль – стихійного регулятора грошового обігу. В умовах обігу металевих грошей Центральні емісійні банки зобов'язані були мати золоті запаси у виді резервів внутрішнього грошового обігу для розміну знаків вартості на золото і міжнародні платежі.

Після демонетизації золота призначення золотого запасу змінилося. Золото стало виконувати пасивну роль як монетарний метал, тому що тільки побічно впливає на стійкість грошей золотими запасами центральних банків (рис.1.11).

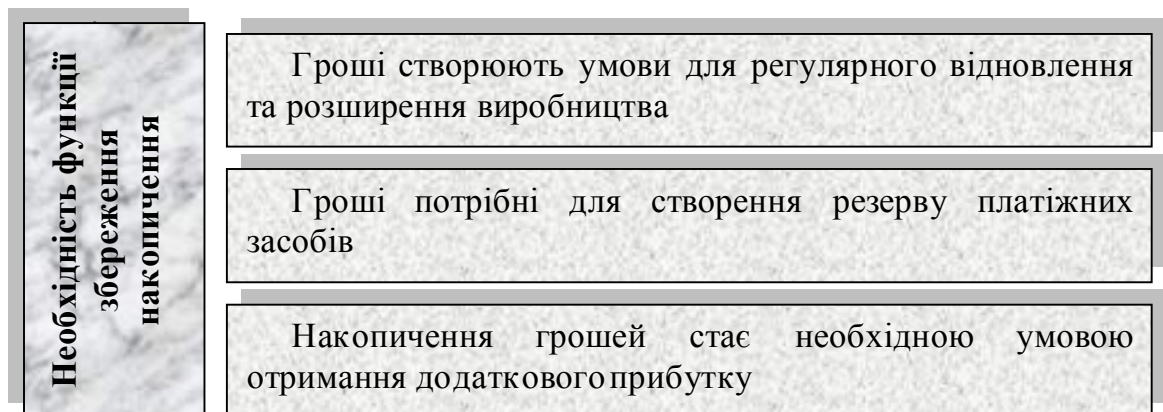

Рис. 1.11 Необхідність функції збереження накопичення

Особливостями сучасної функції грошей як засобу нагромадження є наступні:

- функція не виконує роль стихійного регулятора грошової маси в обігу;
- кредитні і паперові гроші по своїй природі не можуть виконувати функцію засобу утворення скарбів, тому що це боргові зобов'язання;
- функцію нагромадження виконують реальні гроші, що тимчасово перебувають поза процесом обігу.

Виконання сучасними грошима функції накопичення грошей відбувається в певних формах:

Накопичення грошових засобів на рахунках у банках, в інших небанківських фінансово-кредитних установах. В цій функції відбувається процес акумуляції тимчасово вільних грошових засобів і накопичень і перетворення їх в капітал.

Накопичення в готівковій грошовій формі (тезарвація). Ця форма накопичення не має суспільного значення так як гроші в обігу не приймають участь, не приносять прибуток і більш того підлягають небезпеці знецінення в умовах інфляції

Функцію засобу нагромадження гроші виконують лише в тому випадку, якщо їхня цінність не міняється в часі, і вони можуть бути використані в майбутньому для покупки товарів.

5. Гроші в сфері міжнародного економічного обороту

Специфічні грошові відносини виникають при організації міжнародних економічних відносин, коли гроші використовуються для визначення світових цін на товари і послуги, як засіб для міжнародних розрахунків, а також для формування валютних резервів окремих держав і міжнародних фінансових інститутів.

Світові гроші як міжнародний засіб платежу виступають при розрахунках по міжнародних балансах.

Міжнародним купівельним засобом світові гроші служать при порушенні рівноваги обміну товарами і послугами між країнами.

Як загальне втілення багатства світові гроші використовуються при наданні позики або субсидії одною країною іншій.

Світові гроші використовуються при встановленні цін на зовнішньому ринку.

Зовнішньоторгові зв'язки, міжнародні займи, надання послуг зовнішньому партнеру спричинили появу світових грошей

При золотому стандарті виділялася окрема функція грошей - світові гроші.

Можливість появи *функції світових грошей* закладена в грошовій формі вартості. Вона виникає тоді, коли як носії грошових відносин виступають метали, насамперед золото як засіб регулювання платіжного балансу.

Функція „світових грошей” спочатку виконувалася золотими монетами (в період золотомонетного стандарту)

Пізніше, з розвитком форм грошей при використанні банкнот, функцію «світові гроші» стали виконувати злитки золота.

Національні гроші „знімали свої мундири” та обмінювалися для здійснення платежів на світовому ринку на золоті злитки

При переході до нерозмінних на золото грошей замість золотих злитків стали використовуватися національні валюти окремих держав, розмінні на золото (в основному долар США й англійський фунт стерлінгів), а потім нерозмінні - колективні (ЕКЮ).

Відмовлення від золота як монетарного металу, що завершилося на початку 70-років XX століття, змінило сутність функції світових грошей.

Світові гроші в даний час – це гроші, які виступають у товарообігу на світовому ринку, що є похідними від функцій грошей та діють у внутрішньому національному грошовому обігу.

При організації світової торгівлі гроші виконують ті ж функції, що і у внутрішньому грошовому обігу: засобу порівняння вартості, засобу обігу, платежу і нагромадження.

Гроші у функції засобу порівняння вартості використовуються при визначенні курсів валют і світових цін.

Гроші у функції засобу обігу – при здійсненні міжнародних розрахунків наявними.

Гроші у функції платежу – при здійсненні міжнародних розрахунків і платежів.

Гроші у функції засобу нагромадження – при формуванні золотовалютних резервів Центральних банків.

Тема 2. Грошовий обіг і грошовий ринок

- 2.1. Грошовий обіг
- 2.2. Грошова маса і грошові агрегати
- 2.3. Грошовий ринок і механізм його формування
- 2.4. Форми емісії
- 2.5. Ефект банківського мультиплікатора. Модель пропозиції грошей.

Мета: визначити поняття грошового обігу, вивчити склад і структуру грошової маси, з'ясувати механізм формування попиту та пропозиції грошей, зрозуміти процеси здійснення наявної і безготівкової емісії грошей, осмислити механізм дії банківського мультиплікатора.

2.1. Грошовий обіг

Сукупність усіх грошових платежів, безперервний рух грошей у процесі виробництва, обміну і споживання національного продукту утворюють та формують грошовий обіг.

В економічній літературі часто змішуються поняття «грошовий обіг», «платіжний оборот», «грошовий оборот». Тим часом, усі ці поняття розрізняються між собою.

Під **грошовим обігом** розуміється рух грошей у внутрішньому обороті в наявній і безготівковій формах при виконанні ними своїх функцій. Рух грошей обслуговує реалізацію товарів, а також нетоварні платежі

Розрізняють готівково-грошовий і безготівковий обіг.

Готівково-грошовий обіг – це рух грошей у наявній формі при виконанні ними тільки двох функцій: засобу обігу і засобу платежу.

Безготівковий грошовий обіг – рух вартості без участі готівки, що здійснюється за допомогою різних розрахункових документів: платіжних доручень, вимог-доручень, акредитивів, чеків, векселів, платіжних карток і інших кредитних документів. Обслуговується безготівковий обіг однією функцією: засобу платежу.

Платіжний обіг – це форма організації взаємозв'язків грошових і товарних потоків, за допомогою якої відбуваються реалізація, розподіл і обіг товарів, капіталів і доходів

Платіжний обіг більш широке поняття, ніж грошовий.

Грошовий обіг відображає процеси створення, розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту і національного прибутку.

Під **грошовим обігом** розуміється сукупність усіх платежів у наявній і безготівковій формах за визначений період часу (рис.2.1).

Критерії класифікації грошового обігу	<u>У залежності від форми функціонування в ньому грошей:</u> безготівковий та готівково-грошовий обіг
	<u>У залежності від сфери обслуговування:</u> грошовий обіг, грошово-розрахунковий, грошово-кредитний, грошово-фінансовий обіги
	<u>У залежності від суб'єктів, між якими відбувається рух грошей:</u> між банками, юридичними та фізичними особами, банками та юридичними та фізичними особами

Рис. 2.1 Критерії класифікації грошового обігу

2.2. Грошова маса і грошові агрегати

Єдність грошей у наявній і безготівковій формі дозволяє розглядати їх як загальну величину – грошову масу.

Під **грошовою масою** розуміють сукупність купівельних, платіжних і накоплених засобів (всі готівкові і безготівкові гроші), які обслуговують економічні зв'язки і належать населенню, господарюючим суб'єктам, державі.

Грошова маса характеризується величиною грошових агрегатів (М).

Грошовий агрегат – специфічне поєднання ліквідних фінансових активів, що відрізняються один від одного ступенем ліквідності і, що є альтернативними вимірювачами об'єму і структури грошової маси в державі.

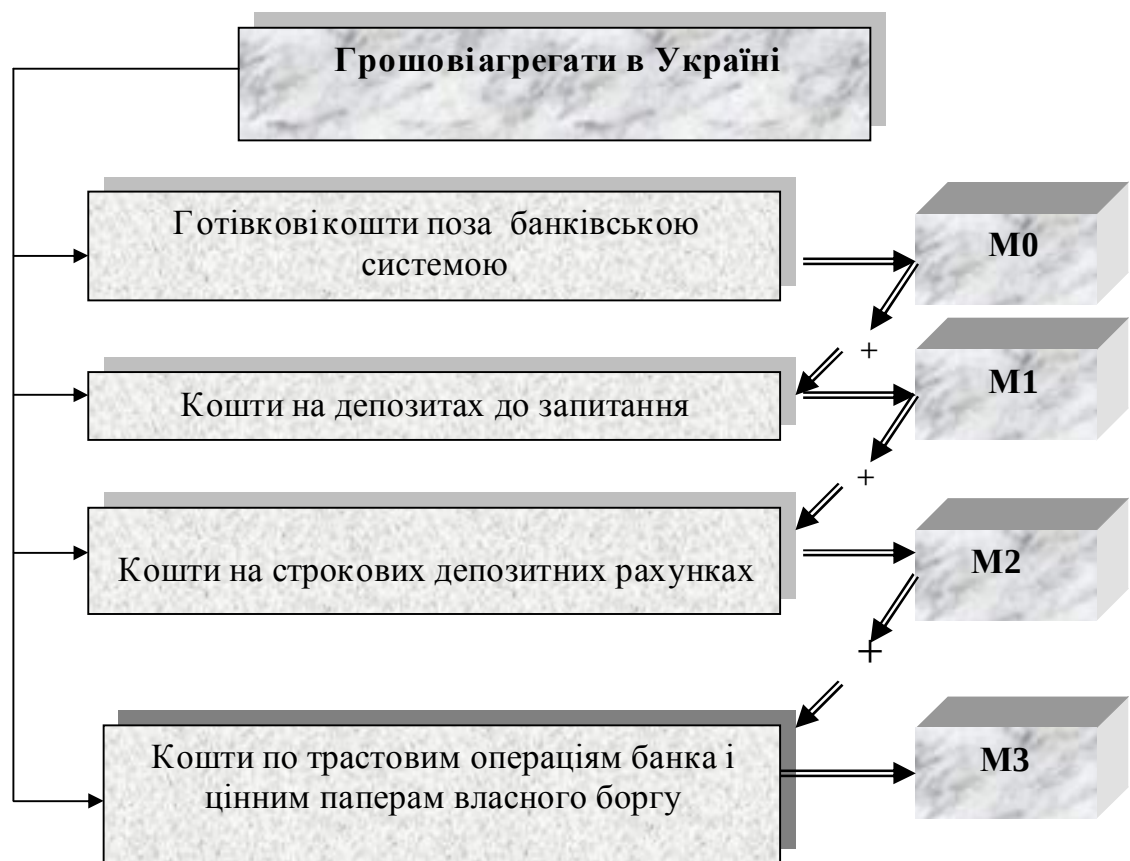

Рис. 2.2. Структура грошової маси

Крім зазначених агрегатів (рис. 2.2), якими визначається структура грошової маси, використовується ще один агрегат – показник грошової бази.

Грошова база включає в себе весь запас готівки, який знаходиться в обігу поза банківською системою і в касах банків, а також величину резервів комерційних банків, що зберігаються в Центральному банку.

Резерви комерційних банків складаються з двох частин: з готівки в їх касах і безготівкових коштів на кореспондентських рахунках, у тому числі обов'язкові резерви. Сума коштів комерційних банків, що зберігається в Центральному банку, що перевищує нормативну величину обов'язкових резервів, являє собою надлишкові резерви.

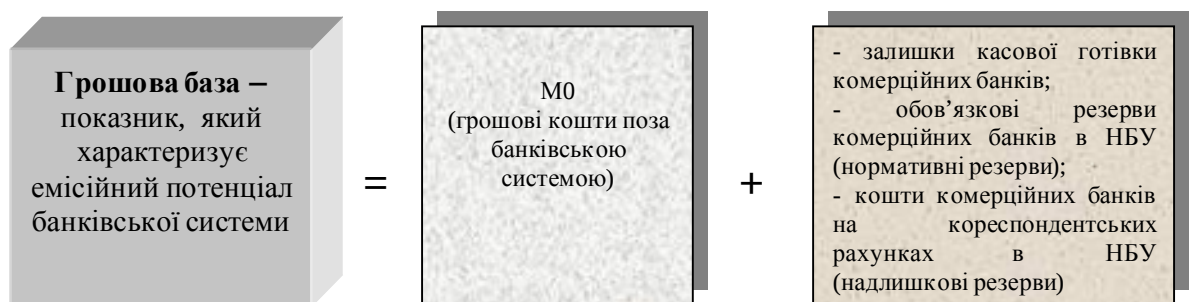

Рис. 2.3 Структура грошової бази

2.3. Грошовий ринок і механізм його формування

Грошовий ринок є частиною фінансового ринку і відображає попит на гроші і пропозицію грошей, а також формування рівноважної «ціни» грошей. При розробці монетарної політики і планів емісійної діяльності необхідно знати економічно - аргументовані обсяги потреб у коштах.

Під попитом на гроші розуміють попит на запас грошових коштів, сформований на відповідний фіксований момент часу

Існує два основних варіанти визначення попиту на гроші:

1. Трансакційний варіант попиту на гроші. Заснований на двоякому вираженні суми товарообмінних угод за визначений період:

- як добуток кількості грошей на швидкість їхнього звертання;
- як добуток кількості реалізованих товарів на їхню середню ціну.

Рівняння обміну І.Фішера

$$MV = PQ,$$

де, М – кількість грошей;

V – швидкість обігу грошей;

P – рівень цін (середньостатистичне значення індексу цін річних товарів і послуг, виражене щодо базового річного показника, що дорівнює 1);

Q – реальний національний продукт;

P x Q - номінальний національний продукт.

З рівняння Фішера можна визначити попит на гроші, що виражається наступною формулою:

$$Md = \frac{P \times Q}{V}$$

Кількість грошей, необхідних для забезпечення обігу товарів і послуг прямо пропорційна обсягові виробництва товарів і послуг (номінальному доходу) і обернено пропорційна швидкості обігу грошової одиниці.

Рівняння Фішера близько за формою до відомого рівняння закону грошового обігу К. Маркса:

$$Md = \frac{PQ - k + a - b}{V},$$

де PQ – сума цін товарів і послуг, що є в обігу;

k - сума цін товарів, платежі по яких виходять за рамки даного періоду;

a – сума цін товарів, проданих у минулі періоди, терміни оплати яких наступили в даному періоді;

b - сума взаємопогашаючих платежів;

V – швидкість обороту грошової одиниці.

2.Кембріджський варіант попиту на гроші. Основою кембріджського варіанта попиту на гроші є рівняння грошового обігу, що запропонував англійський економіст А. Пігу.

$$Md = k \times P \times Q$$

де Md – потреба в коштах;

P – рівень цін товарів і послуг, що підлягають реалізації;

Q – реалізований національний продукт.

k – кембріджський коефіцієнт, що показує яка частина річного номінального доходу може зберігатися учасниками обороту у формі касових залишків.

Величина касових залишків дорівнює різниці між виданими банками грошима за відповідний період і сумою, що надійшли в каси банків готівкових грошей за купівлю товарів і оплату послуг за той же період

Наступною складовою грошового ринку є пропозиція грошей.

В економічній теорії існують різні думки з приводу визначення основних детермінантів, під впливом яких формується пропозиція грошей.

1. Монетаристський підхід (М.Фрідман).

Представники цієї школи вважають, що на відміну від попиту, що визначається внутрішньоекономічними процесами, пропозиція грошей є екзогенним чинником економічного розвитку, тому що грошова емісія здійснюється на інституційних початках і її емітентами є банківські установи.

2. Кейнсіанський підхід (Дж. Кейнс).

Представники цього напрямку визначають кредитну природу грошової емісії і, відповідно, пропозиції грошей. Їхні аргументи полягають в наступному.

По-перше, вихідною базою пропозиції грошей є головним чином боргові зобов'язання виробничої сфери.

По-друге, об'єктивною основою формування пропозиції грошей є також внутрішні і непогашені зовнішні зобов'язання держави (дефіцит платіжного балансу, який можна розглядати як основу грошової емісії).

Таким чином, компоненти пропозиції грошей формуються на кредитній основі - боргових зобов'язаннях держави, фінансово-кредитних

установ і інших суб'єктів виробничого процесу і підприємницької діяльності.

2.4. Форми емісії

Випуск грошей в обіг здійснюється за допомогою проведення емісійних операцій банківською системою.

Під емісією розуміється такий випуск грошей в обіг, який призводить до загального збільшення грошової маси, що знаходиться в обігу

Форми емісії	Емісія готівкових грошей (банкнотна) – здійснюється виключно Центральним банком кожної держави
	Емісія безготівкових грошей (депозитно-кредитна емісія) здійснюється на двох рівнях банківської системи: - Ø Центральний банк здійснює її шляхом кредитування банків другого рівня; - Ø банки здійснюють її шляхом кредитування своїх клієнтів

Операції, пов'язані з випуском і виключенням наявних коштів із грошового обігу, НБУ проводить на основі прогнозного розрахунку касових оборотів комерційних банків.

Касовий оборот – це об'єм видач і надходжень готівкових коштів, які проходять через касу комерційного банку

Установи комерційних банків задовольняють потреби своїх клієнтів у готівці насамперед за рахунок готівки, що надходить у касу від клієнтів.

Обігова каса - це каса комерційного банку, в якій зберігаються гроші, які надходять від підприємств і установ

Регіональні управління Національного банку задовольняють заявки комерційних банків на підкріплення їх кас насамперед за рахунок своїх касових ресурсів, тобто коштів, що знаходяться в їхніх оборотних касах. Якщо наявних коштів в оборотній касі недостатньо для задоволення потреб комерційних банків, оборотна каса управління НБУ підкріплюється шляхом перерахування з резервних фондів.

Резервні фонди – це фонди грошових знаків (банкноти і монети), із яких вони випускаються в обіг, або до яких вони зараховуються після вилучення із обігу

Емісійні операції регіональні управління НБУ здійснюють на основі емісійного дозволу Національного банку України.

Емісійний дозвіл – це документ, який дає право регіональним управлінням НБУ випускати в обіг готівкові кошти. Він представляється Центральним апаратом НБУ.

Механізм безготівкової емісії здійснюється на основі банківського мультиплікатора.

2.5. Ефект банківського мультиплікатора

Модель пропозиції грошей

Ефект банківського мультиплікатора заключається в автоматичному розширенні емісійного процесу, який здійснюється багаторазовим збільшенням сформованих у банківській системі нових резервів.

Банківський мультиплікатор представляє собою процес мультиплікації грошових коштів на депозитних рахунках комерційних банків в період їх руху від одного банку до іншого

Цей механізм може існувати тільки в умовах двох рівневої банківської системи.

Величина нормативного банківського мультиплікатора визначається по формулі:

$$m = \frac{1}{N},$$

де m – банківський мультиплікатор;
 N – норма обов'язкового резервування.

Банківський мультиплікатор (нормативний) показує максимальну кількість нових платіжних засобів, які може створювати кожна грошова одиниця надлишкових резервів при заданій величині норми обов'язкового резервування

Нормативний мультиплікатор характеризує граничні (теоретичні) можливості банківської системи по збільшенню платіжних засобів в обігу шляхом кредитної експансії.

Так як процес мультиплікації безперервний, коефіцієнт мультиплікації розраховують за визначений період (за рік).

Розглянемо дію банківського мультиплікатора на умовному прикладі, при нормі резервування, рівної 10%.

У нашому прикладі: $m = \frac{1}{0,10} = 10$ (раз)

Це означає, що кожна одиниця надлишкових резервів може створити 10 одиниць нових платіжних засобів (кредитних грошей) при даній величині норми обов'язкового резервування (10%).

Максимальна кількість нових платіжних засобів, що може бути створена банківською системою на основі даної суми надлишкового резерву визначається по формулі:

$$\Delta M = m \times E,$$

де M - максимальна сума нових платіжних засобів;

m - нормативний мультиплікатор;

E - величина надлишкових резервів, що надійшла в банківську систему.

Дана формула визначає ефект мультиплікатора в реальному грошовому вираженні.

У нашому прикладі: $\Delta M = 10 \times 9 = 90,0$ тис.грн.

На основі 9 тисяч гривень надлишкових резервів, отриманих банківською системою, система комерційних банків у цілому здатна надати позичку в розмірі 90 тисяч гривень.

Фактичний грошовий мультиплікатор представляє собою відношення грошової маси (пропозиція грошей) до грошової бази і відображає практичну реалізацію можливостей банківської системи по мультиплікативному розширенню грошової маси

Величина фактичного грошового мультиплікатора визначається по формулі:

$$m' = \frac{Ms(M1, M2, M3)}{B},$$

де Ms – пропозиція грошей, вимірювана агрегатами $M1, M2, M3$;

B - грошова база.

Тоді, пропозицію грошей можна відбити в наступному виді:

$$Ms = m' \times B$$

Грошову базу можна визначити як суму наступних складових:

$$B = M0 + R,$$

де R – резерви (обов'язкові + надлишкові);

$M0$ – готівка.

Пропозицію грошей можна визначити як суму наступних складових :

$$Ms(M1) = M0 + D,$$

де $M0$ – готівка;

D - депозити до запитання.

Виходячи з представлених залежностей, величину фактичного грошового мультиплікатора можна визначити по формулі:

$$m' = \frac{M0 + D}{M0 + R}$$

Поділяємо почленно чисельник і знаменник рівняння на D :

$$m' = \frac{\frac{M0}{D} + \frac{D}{D}}{\frac{M0}{D} + \frac{R}{D}} = \frac{K_d + 1}{K_d + K_p},$$

де K_d – коефіцієнт депонування, що визначається відношенням готівки до депозитів. Величина K_d визначається головним чином

поводженням фізичних і юридичних осіб, що вирішують у якій пропорції будуть знаходитися M0 і D.

Кр – коефіцієнт (норма) ефективного резервування, що визначається відношенням резервів до депозитів. Величина коефіцієнта залежить від норми обов'язкових резервів, установлений Центральним банком і від норми (величини) надлишкових резервів, що комерційні банки створюють понад необхідну суму.

Модель пропозиції грошей має такий вигляд:

$$M_s = \frac{K_q + 1}{K_q + K_p} \times B$$

Таким чином, пропозиція грошей прямо залежить від величини грошової бази і грошового мультиплікатора (мультиплікатора грошової бази), що показує, як зміниться пропозиція грошей при збільшенні B на одиницю.

Тема 3. Грошові системи

- 3.1. Грошова система та її елементи.
- 3.2. Типи грошових систем та їх еволюція.
- 3.3. Грошова система України.
- 3.4. Грошово-кредитне регулювання в Україні.

Мета: Вивчити сутність грошової системи, визначити її складові частини, розглянути зміст елементів, засвоїти різноманітні типи грошових систем, ознайомитися з особливостями грошової системи України, зрозуміти необхідність державного регулювання грошового обігу та ефективність відповідних монетарних інструментів.

3.1. Грошова система та її елементи

Одночасно з виникненням грошей і грошового обігу з'явилася об'єктивна необхідність в упорядкуванні руху грошей, доданні їм організованості, тобто створення грошової системи. Це один з найдавніших державних інструментів регулювання економічного життя країни. Постійно трансформуючись і змінюючись, грошова система продовжує відігравати головну роль у монетарній політиці держави.

Грошова система – це форма організації грошового обігу, яка історично склалася в певній країні та закріплена національним законодавством.

Для регламентування відносин між суб'єктами грошового обігу, національне законодавство визначає нормативно-правові вимоги до грошової системи.

Оскільки грошові відносини мають особливе значення в економічному житті суспільства і породжують численні соціальні протиріччя, формування

грошових систем знаходиться в компетенції центральних органів влади. Насамперед це стосується банківської системи, що забезпечує ефективне функціонування паперових і кредитних грошей.

Тому основні елементи і принципи грошової системи, юридично закріплюються в банківському законодавстві й у першу чергу в законі про Центральний банк, що має виключні права і повноваження по регулюванню грошового обігу і відіграє вирішальну роль у забезпеченні ефективного функціонування грошової системи країни.

Центральні банки наділені виключним правом на випуск в обіг готівки. Центральні банки розвинутих країн нерідко займаються не тільки виробництвом банкнот, але і їхнім дизайном. Вони приділяють велику увагу таким питанням, як довговічність банкнот і розробка способів захисту їх від підробки. Банкноти випускаються строго визначеного номіналу і на особливому паперові.

Незважаючи на принципові відмінності, пов'язані з національною специфікою кожної грошової системи, існує чимало загального як у структурі, так і у функціональності, що дозволяє проаналізувати яку-небудь грошову систему з погляду загальних рис, властивих кожній.

Найпростіша з них є класифікація по функціональності, яку для детального аналізу можна розділити на відносно самостійні підсистеми:

- систему наявного обігу;
- систему безготівкового обігу;
- валютну систему.

Система наявного обігу. Готівка випускається центральними банками, спеціальними підрозділами, а потім через систему комерційних банків розподіляється між іншими банками, суб'єктами господарської діяльності і населенням. При цьому відбувається списання відповідних сум з їхніх банківських рахунків.

На Центральний банк покладений також обов'язок організації і регулювання обігу готівки, у тому числі їхнього вилучення з обігу.

Система безготівкового обігу. Вона представлена безготівковими грошми, що існують у виді записів по рахунках у банках. Ці гроші рівноправні з наявними, з їхньою допомогою здійснюється велика частина грошових розрахунків між економічними суб'єктами, вони мають перевагу перед наявними.

Переваги безготівкових грошей	- Ø витрати по випуску та організація їх обігу набагато менші, ніж у безготівкових грошах; - Ø обов'язковий запис по рахункам полегшує контроль за рухом грошових засобів; - Ø скорочуються затрати учасників господарства, пов'язані зі зберіганням, охороною, перевезенням грошей; - Ø використання системи електронних платежів ускорює розрахунки
----------------------------------	--

Валютна система. Центральний банк здійснює валютну політику, що складається з наступних елементів:

- регулювання валютного курсу (механізм його встановлення, підтримка рівня);
- керування офіційними валютними резервами;
- валютне регулювання і валютний контроль;
- міжнародне валютне співробітництво й участь у міжнародних валютно-фінансових організаціях.

Пріоритетом світової економіки поки залишається збереження і захист національних грошових систем, специфіка й особливості яких обумовлюється внутрішнім законодавством. Наявність стабільної суверенної грошової системи є одним з основних факторів, що гарантує політичну й економічну незалежність держави. Якщо уряд країни приймає рішення про реорганізацію своєї грошової системи, він керується, у першу чергу, інтересами національної економіки для того, щоб додати власній системі здатність протистояти зовнішнім асиміляційним впливам.

Однак це не виключає можливості поступового зближення національних грошових систем і не перешкоджає прогресивним методам паритетної інтеграції. Позитивним прикладом економічного консенсусу стало об'єднання національних грошових систем економічно сильних країн-членів ЄС у єдину валютну систему.

В даний час у світі функціонують грошові системи, у яких звертаються нерозмінні на метал гроші.

Основні особливості сучасних грошових систем	- Ø відхід золота з внутрішніх і міжнародних систем розрахунків; - Ø скасування офіційного золотого вмісту банкнот і їхнього розміну на золото, перехід до нерозмінних на золото кредитних грошей; - Ø розвиток нових видів грошей – електронних; - Ø монополізація державою емісії наявних грошових знаків; - Ø зростання ролі державного регулювання грошового обігу
ЕЛЕМЕНТИ ГРОШОВОЇ СИСТЕМИ	Грошова одиниця Види і порядок забезпечення грошових знаків Форми грошей Емісійний механізм Порядок касової дисципліни Структура грошової маси Порядок встановлення валютного курсу Регламентація наявного і безготівкового грошового обігу Механізм грошово - кредитного регулювання

Грошова одиниця - це грошовий знак, установлений законодавчо для порівняння цін і вираження цін товарів і послуг відповідно до історичних і соціально-економічних закономірностей розвитку країни.

Для зручності використання грошова одиниця поділяється, як правило, на 100. Законодавчий орган країни визначає види і покупюрну будівлю грошових знаків і додає їм платіжну силу. Держава відповідає за стабільність національних грошей, стежить за тим, щоб не допускати використання фальшивих грошових знаків, а також іноземних грошових знаків як платіжних засобів.

Усі грошові знаки, які монопольно емітуються центральним банком, є законними платіжними засобами – обов'язковими до прийому в погашення боргу на території даної держави.

Види і порядок забезпечення грошових знаків – установлюються державним законодавством, що може служити забезпеченням емісії грошових знаків.

Форми грошей. Відмінність між формами грошей складається в різних механізмах емісії. Випуск банківських квитків використовується для кредитування Центральним банком комерційних банків, а казначейських квитків – для покриття бюджетних витрат державним казначейством. Формами грошей є наявні і безготівкові гроші.

Емісійний механізм – порядок емісії наявних і безготівкових грошей в оборот і їхнє вилучення функціонує в структурі банківської системи. Порядок емісії (випуску грошей) визначається внутрішнім законодавством країни. Право на емісію, як правило, надається центральному банку, а також казначейству.

Порядок касової дисципліни – набір загальних правил, форм первинних касових документів, форм звітності, якими повинні керуватися суб'єкти господарської діяльності при організації готівково-грошового обороту, що проходить через їхні каси.

Структура грошової маси – розглядається як співвідношення між наявною і безготівковою грошовою масою, співвідношення між грошовими агрегатами або як покупюрна будівля маси грошових знаків.

Порядок установлення валютного курсу - визначається на підставі котирування, що дозволяє визначити співвідношення між національними валютами різних країн. По своїй сутності валютний курс являє собою ціну валюти однієї країни, виражену у валюті іншої. В даний час в основному валютний курс установлюється на основі «кошика валют»: національна валюта зіставляється з вартістю інших національних валют, що входять у «кошик».

Регламентация наявного і безготівкового грошового обігу характеризується розмежуванням Центральними банками сфер наявних і безготівкових розрахунків, порядку використання грошей на рахунках, порядку платежів і форм розрахунків і т.д.

За допомогою регламентації принципів здійснення грошового обігу і безготівкового обороту Центральні банки контролюють грошовий обіг і цим самої впливають на забезпечення стійкості грошової одиниці.

Механізм грошово-кредитного регулювання – являє собою сукупність інструментів грошово-кредитного регулювання (прямих і непрямих), а також прав і обов'язків органів грошово-кредитного регулювання.

3.2. Типи грошових систем і їхня еволюція

Грошові системи розвинутих країн формувалися в XVI – XVII ст. Поступово моделі цих систем реформувалися відповідно до змін у товарно-грошових відносинах, що було зв'язано зі становленням і розвитком капіталістичного товарного господарства.

Основними типами грошових систем, що склалися в залежності від форм функціонування грошей, варто вважати:

Основні типи грошових систем	<i>Системи металевго обігу, у яких використовуються тільки металеві гроші:</i> - система «рівнобіжної» валюти; - система «подвійної» валюти; - система «кульгаючої» валюти; - система монометалізму. <i>Системи звертання кредитних і паперових грошей:</i> золото вилучається зі звертання і замінюється банкнотами, депозитними грошми, казначейськими грошми
------------------------------	---

I. Системи металевго обігу.

Металеві грошові системи виникли в епоху первісного нагромадження капіталу (XVI-XVII ст.ст.), історично існували у формах біметалізму і монометалізму. Вони проіснували до середини 30-х років XX-го сторіччя і були ліквідовані в результаті світової кризи капіталізму в 1929-1933р.

У залежності від металу, що був прийнятий як загальний еквівалент і база грошового обігу, грошові системи розподіляються на біметалічні і монометалічні.

Зупинимось на основних етапах розвитку металевих грошових систем.

Біметалізм. Біметалізм виник і існував на ранніх ступінях розвитку ринкового господарства. Він був широко розповсюджений у XVI – XVII століттях, а в ряді країн Західної Європи й у XIX ст.

Біметалізм – грошова система, при якій вартісним еквівалентом є срібло і золото в монетарній формі

Споконвічно ця грошова система мала деякі переваги перед іншими системами, що полягає в тому, що створювала умови для забезпечення потреби грошового обігу в повноцінних грошах. Тим часом, рівнобіжне існування двох грошових металів об'єктивно приводило до функціонування двох мір вартості і відповідно двох систем цін. Протиріччя, що виникли в співвідношенні між золотою і срібною валютами, вимагало державного регулювання цього процесу. У залежності від специфіки біметалізм існував у наступних видах: - система «рівнобіжної» валюти; система «подвійної» валюти; система „кульгаючої” валюти.

Першою, найбільш ефективною формою біметалізму була система «рівнобіжної» валюти, що характеризувалася тим, що співвідношення між золотими і срібними монетами однакового номіналу встановлюється стихійно з ринковою ціною металу. Однак, оскільки ринкові зміни співвідношення валют піддаються постійним коливанням цін, в організації грошового обігу виникли істотні технічні труднощі. Ліквідуючи ці труднощі держава створила систему «подвійної» валюти. Суть цієї системи характеризується введенням законодавчого співвідношення золотих і срібних монет. Оскільки рівень цін одного виду металу перераховувався в іншій установленю державою співвідношенням, ця система упорядковувала ціноутворення. Однак, через якийсь час і в цій системі проявилися недоліки: ринкове співвідношення між сріблом і золотом часто не збігалось з офіційним.

Причиною цьому послужили:

По-перше, різні вартісні співвідношення між золотими і срібними монетами, установлені державою;
по-друге, неоднакові умови видобутку шляхетних металів (золота і срібла)

Різновидом «подвійної» валюти стала система «кульгаючої» валюти, при якій срібні монети перетворилися в знак золота. Однак, використання двох металів, як грошей, суперечило природі загального еквівалента. З

розвитком капіталізму потрібні були стійкі гроші, тому біметалізм поступається місцем монометалізму.

Монометалізм. Історія знає три види монометалізму – мідний, срібний і золотий.

Монометалізм – грошова система, при якій роль загального еквівалента грає один який-небудь метал. При цьому в грошовому обігу паралельно функціонують монети з даного металу і грошові знаки, розмінні на нього

Найбільш важливе значення належало золотому монометалізму, що як тип грошової системи склався спершу у Великобританії (1816 р.), а потім в інших країнах.

У залежності від характеру розміну знаків вартості на золото існувало три типи золотого монометалізму: золотомонетний стандарт, золотозлитковий стандарт і золотодевізний стандарт.

Золотомонетний стандарт характеризувався такими рисами:

- вільне карбування золотих монет;
- вільний розмін паперових грошових знаків на золоті монети;
- вільний рух золота між країнами

Золотомонетний стандарт вважається класичною формою монометалізму; він являє собою найбільш стабільну, саморегульовану грошову систему, що відповідає вимогам капіталізму вільної конкуренції

Завдяки своїм позитивним якостям, золотомонетний стандарт сприяв розвитку кредитної і грошової систем, міжнародній торгівлі і вивезенню капіталу.

Перша світова війна (1914-1918 р.) привела до ліквідації золотомонетного стандарту у всіх країнах, що брали участь у війні, крім США. Замість довоєнного золотомонетного стандарту були введені нові форми золотого монометалізму: золотозлитковий стандарт і золотодевізний стандарт.

Золотозлитковий стандарт - грошова система, при якій банкноти підлягали розмінові на золото тільки в злитках з певними обмеженнями. Такий стандарт був уведений: в Англії - 1925 р.; в Франції – 1928 р., у Японії – 1930 р.

Золотодевізний стандарт - грошова система, при якій банкноти розмінювалися не на золото в злитках, а на валюту тих країн, де був уведений золотозлитковий стандарт. Таку систему установило більшість

країн світу, включаючи Німеччину (1924 р.), Австрію, Данію, Норвегію (1928 р.) і СРСР (1924 р.).

Нові форми золотого монометалізму не мали такої стабільності, як золотомонетний стандарт, тому що золото не виконувало функцій засобу обігу і засобу платежу.

Системи металевго обігу були саморегульованими, тому що грошові метали були в обігу і виконували усі функції грошей. Це відповідало початковому етапу розвитку ринкових відносин, коли для державного втручання не було об'єктивної потреби (або воно було мінімальним). Роль держави зводилася до законодавчого встановлення металевго змісту грошової одиниці і її ваги.

Загальні риси регулюючих систем	- Ø державна монопольна емісія грошових знаків через Центральний банк і казначейство; - Ø скасування золотого забезпечення і розмін банкнот на золото; - Ø грошовий обіг обслуговують нерозмінні паперові гроші, що не мають власної вартості; - Ø реформування державою фінансової і валютної політики
---------------------------------	--

Остаточний крах золотий монометалізм потерпів у результаті економічної кризи 1929-1933 р. і на зміну саморегульованим системам металевго звертання вводяться системи паперово-кредитних грошей, при яких чіткий порядок регулювання грошового обігу є обов'язковим.

II. Система обігу кредитних і паперових грошей. Із середини 30 років XX ст. у світі починає функціонувати система паперово-кредитних грошей, нерозмінних на золото. Ця система істотно відрізняється від золотомонетного стандарту.

Відмінності системи паперово-кредитних грошей від золотомонетного стандарту	- номінальна вартість кредитних грошей набагато перевищує їхню власну вартість; - виникає необхідність розробки державою механізмів регулювання грошового обігу; - сучасні гроші усе більше стають кредитними грошми, тому що вони зв'язані з господарським оборотом і є результатом руху капіталу; - центральні банки регулюють активні і пасивні операції комерційних банків і спеціальних кредитно-фінансових інститутів
---	--

Зараз в усьому світі емісія грошових знаків цілком монополізована державою. Від її імені Центральні банки країн, емітуючи кредитні гроші, беруть на себе зобов'язання забезпечити стійкість грошових знаків.

У сучасних умовах емісія грошей носить кредитний характер: наявні і безготівкові гроші з'являються в обороті тільки в результаті проведення банками кредитних операцій

Центральні банки видають позички комерційним банкам, які у свою чергу під визначений відсоток, що забезпечує їм прибуток, надають кредити юридичним і фізичним особам. Гарантом повернення позичок служать активи комерційних підприємств. Грошова емісія також підкріплюється золотом, валютою, цінними паперами і товарами.

Кошти, які надаються урядам тільки на умовах кредитування.

Держава забезпечує постійний контроль за грошовим обігом і його елементами, а також пропорціями між наявним і безготівковим оборотом. На території країни допускається функціонування тільки національної валюти. Населення може вільно обмінювати національну валюту на валюту інших країн, але використовувати іноземну валюту дозволяється тільки за межами країни.

Державою здійснюється регламентація забезпеченості грошових знаків, зокрема установлюються види товарно-матеріальних цінностей, дорогоцінних металів, іноземної валюти, цінних паперів і т.д., що можуть служити забезпеченням грошової емісії. Крім того, держава встановлює структуру грошової маси в обороті. З одного боку, це досягається за допомогою встановлення пропорції між наявним і безготівковим оборотом, а з іншого боку – за допомогою визначення пропорцій між грошовими знаками різної купюрності в загальній грошовій масі.

У залежності від механізму здійснення емісії грошей виникають системи паперово-грошового обігу, в основі яких – використання засобів для покриття бюджетного дефіциту і системи кредитних грошей – для кредитування економіки.

Система кредитних і паперових грошей є регульованою і підрозділяється на неринкові і ринкові.

Неринкові грошові системи характеризуються адміністративними методами регулювання грошового обігу і це виявляється в плануванні і лімітуванні позичок, видачі готівки і т.д. Такі грошові системи існували в колишніх соціалістичних країнах з адміністративно-командною економікою.

Ринкові грошові системи не обтяжені твердими адміністративними догмами, вони трансформуються відповідно потребам загального економічного розвитку, що виявляється в адекватному співвідношенні курсу валют: регулюванні відсотка за кредит як ціни грошей, утворення механізму пропозиції грошей відповідно потребам грошового обігу.

У залежності від методів регулювання національної валютної системи, грошові системи можуть бути відкритими або закритими.

Відкриті грошові системи мають мінімальні обмеження на здійснення валютних операцій у рамках своєї країни. Національна економіка країн з відкритими грошовими системами вільно з'єднується зі світовою, чому сприяє повна конвертованість валюти і широка лібералізація ринку.

Закриті грошові системи властиві країнам з неринковою економікою або країнам з недостатніми ринковими відносинами. Валюта в таких країнах не конвертується, високим є рівень валютних відносин, валютний курс формується штучно.

3.3. Грошова система України

Становлення і розвиток грошової системи України варто розглядати як історичний процес, об'єктивними факторами якого виступали відродження української державності і формування збалансованої моделі національної економіки.

Сучасна грошова система України характеризується як ефективна форма організації грошового обігу в країні, закріплена відповідними законодавчими актами

Грошова система України є самостійною системою, підлеглою соціально-економічним інтересам країни, перехідної до ринкового типу.

У своєму розвитку грошова система України пройшла 3 етапи.

Перший етап – 1992 – 1996 р. До кінця 1991 р. Україна (ще в складі СРСР) не мала власного емісійного центра і на її території використовувалися грошові знаки, емітовані Державним банком СРСР. Після виходу України зі складу СРСР (10 січня 1992 р.) у готівково-грошовий оборот стали впроваджуватися українські купони – карбованці багаторазового використання, що були в обігу одночасно з російськими карбованцями. Однак, безготівковий грошовий обіг продовжував обслуговуватися карбованцями. Це було викликано тим, що Україна не мала власної банкотної фабрики і монетного двору; крім того, у 1991-1992 р. в результаті лібералізації цін, у десятикратному розмірі зріс попит на готівку, а Росія з вересня 1991 р. перестала емітувати в Україну карбованцеву готівку.

Перший час купоно-карбованці котирувалися вище карбованця і це було вигідно для економіки України, тому що російська валюта використовувалася для закупівлі потрібних Україні товарів на російському ринку. Однак у цілому рівнобіжний рух двох валют не дав позитивного результату. Навпаки, ускладнилося керування внутрішнім готівково-грошовим оборотом, було допущено порушення між грошовою і товарною масами, що привело до знецінювання купоно-карбованців.

Перший етап формування грошової системи України завершився Указом Президента України «Про реформу грошової системи України» від 12 листопада 1992 р., відповідно до якого купоно-карбованці були

впроваджені й у безготівково-грошовий оборот (карбованець з обігу вилучався). Нові грошові знаки були названі «український карбованець» і стали (тимчасово) єдиним засобом платежу на Україні.

Другий етап формування грошової системи України (1992 – 1996 р.) почався з розробки відповідних елементів, що повинні бути властиві сучасній системі. У першу чергу це стосувалося створення банкотно-монетного двору зі здатністю друкування і карбування високоякісних паперових і металевих грошей. Перші українські гроші були надруковані в 1992 році в Канаді, однак вони не мали достатніх ступенів захисту, крім того, дорого коштували. Тому було прийняте рішення друкувати національні гроші в Україні. Далі, відпрацьовується механізм емісії національних грошей, методик використання інструментів грошово-кредитної політики. Надзвичайно важливим було впровадження сучасної, високоефективної платіжної системи, основу якої складала система електронних платежів. Сприяло зміцненню грошових відносин формування механізму валютного регулювання і розробки спеціальних заходів щодо ліквідації гіперінфляції. Протягом 1992 – 1996 р. були створені всі необхідні умови для організації національної грошової системи ринкового типу, що відповідали би потребам економіки країни. Другий етап формування грошової системи України логічно завершився випуском у грошовий обіг постійної грошової одиниці – гривні. 25 серпня 1996 р. Президент України підписав Указ «Про грошову реформу в Україні», відповідно до якого з обороту був вилучений український карбованець і введений нова грошова одиниця – гривня і її сота частина – копійка.

Як відомо, інфляційні процеси привели до того, що розмінна монета в звертанні не використовувалася. Тому грошова реформа повинна була так змінити масштаб грошей, щоб забезпечити використання як банкнот, так і розмінних монет. У результаті в звертання були введені розмінна монета номіналами: 1,2,5,10,25 і 50 копійок і банкноти номіналами 1,2,5,10,20,50 і 100 гривень.

Під час обміну грошей (з 2 по 16 вересня 1996 року) у роздрібній торгівлі були виставлені цінники в карбованцях і гривнях. Банки проводили обмін готівки, а безготівкові гроші з першого ж дня реформи були переведені в гривню. Терміни обміну старих грошей на нові кілька разів переглядалися (продовжувалися).

Грошова маса на перший день реформи – 2 вересня характеризувалася такими показниками: 319 трлн. крб. були в обігу, а 19,1 трлн. крб. – у касах банків. У результаті обміну в оборот було введено 3132,5 млн.грн.

На третьому етапі (1996 – по дійсний час) продовжується удосконалювання механізму грошової системи, розробленого раніше. У травні 1999 р. був прийнятий Закон України про «Національний банк України», а в січні 2001 р. – Закон України «Про банки і банківську діяльність», прийняті закони завершили формування грошової системи України.

Стаття 99 Конституції України закріпила окремі положення грошової системи, указавши, що грошовою одиницею України є гривня, а основною функцією НБУ є забезпечення стабільності гривні.

Основними складовими сучасної грошової системи України стали:

Грошова одиниця – гривня;

Види грошових знаків, які мають закону платіжну силу;

Банкноти – гривні номіналом: 1,2,5,10,20,50,100,200;

Розмінна монета (копійки), які випущені в обіг номіналом 1,2,5,10,25,50, а також металева гривня;

Офіційний валютний курс гривні, що встановлюється НБУ на основі торгів валютними цінностями на УМВБ;

Порядок організації готівкового і безготівкового обігу;

Орган грошово-кредитного регулювання - НБУ

3.4. Грошово – кредитне регулювання в Україні

У сучасних економічних процесах держава виконує активну роль, тому що вона у визначеній мірі завжди регулює економічне життя країни. Найбільше наочно це відображається при формуванні монетарної (грошово – кредитної) політики держави, що визначає ефективність усієї грошової системи.

Монетарну політику держави слід характеризувати як сукупність взаємопов'язаних заходів по регулюванню грошового обігу, здійснюючу державою через Національний банк України

Основними типами монетарної політики держави є:

- політика грошово – кредитної рестрикції (політика «дорогих грошей»), при якій здійснюється скорочення пропозиції грошей, що призводить до їх «подорожчання» і падінню економічної активності;

- політика грошово – кредитної експансії (політика «дешевих грошей»), при якій допускається добровільне збільшення пропозиції грошей. Це спричиняє їх «здешевлення» і, відповідно, виникнення інфляції.

Здійснюючи монетарну політику, держава визначає цільовий напрямок і задачі, що ставляться перед монетарними структурами влади. У практиці діяльності суб'єктів монетарної політики вони одержали назву – тактичних, проміжних і стратегічних цілей.

Тактичні цілі монетарної політики мають оперативний характер; вони короткострокові і покликані забезпечувати здійснення проміжних цілей.

Проміжні цілі монетарної політики зводяться до зміни окремих економічних процесів, що забезпечують виконання стратегічних цілей.

Стратегічні цілі монетарної політики є фундаментальними в економічному розвитку країни і стосуються збільшення виробництва, збалансування платіжного балансу, стабілізації цін, скорочення інфляції і т.д.

Визначальну роль у розробці і реалізації грошово-кредитної політики виконує НБУ, що передбачено ст. 100 Конституції України. Органи законодавчої і виконавчої влади визначають макроекономічні параметри розвитку країни, а Рада НБУ, керуючись загальними орієнтирами, самостійно розробляє основи грошово-кредитної політики держави.

Грошово-кредитне регулювання, яке здійснюється Центральним банком, є одним з елементом економічної політики держави і являє собою сукупність заходів, спрямованих на зміну грошової маси в обігу, обсягу позичок, рівня процентних ставок інших показників грошового обігу і ринку позичкових капіталів.

Важливе значення в процесі проведення монетарної політики мають її інструменти, вироблені світовою банківською практикою. Вони поділяються на дві групи:

- інструменти непрямого впливу на економічні процеси;
- інструменти прямого впливу.

Операції на відкритому ринку являють собою операції по купівлі-продажу цінних паперів. Об'єкт цих операцій – так звані ринкові цінні папери, переважно зобов'язання держави, державних підприємств і банків, а також векселя, що враховуються центральним банком. Операції на відкритому ринку – найбільш діючий і гнучкий ринковий інструмент грошово-кредитної політики Центрального банку, що забезпечує ефективний вплив на грошовий ринок і банківський кредит, а отже, і на економіку. Власне кажучи це головний монетарний інструмент. У країнах з перехідною економікою (у т.ч. і в Україні) використання цього інструмента обмежено в зв'язку з недостатнім розвитком ринку цінних паперів.

Регулювання норми обов'язкових резервів комерційних банків - найбільш могутній інструмент впливу на пропозицію грошей з негайною і необоротною дією.

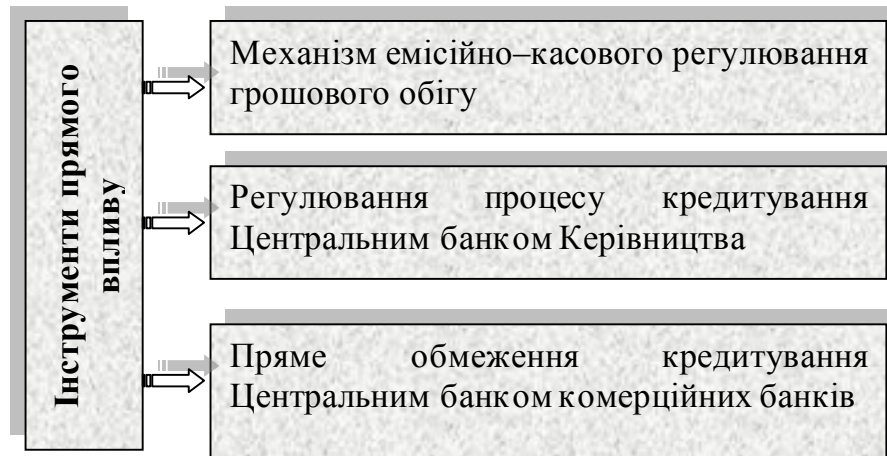
Головна задача обов'язкового резервування коштів полягає в тому, що обмежується дія грошового мультиплікатора і підтримується на відповідному рівні грошова маса в обігу.

Аналіз використання механізму обов'язкового резервування в Україні показав великий вплив цього монетарного інструмента на пропозицію грошей, обсяг грошової маси в обігу і боротьбу з інфляцією за весь період незалежності нашої країни. Особливе значення цей інструмент мав у період фінансових криз у 1993-1994 р. Важливе значення він зіграв у період проведення грошової реформи 1996 р. і в 1997, 1999 р. НБУ в ці роки, шляхом жорсткості вимог до комерційних банків по формуванню обов'язкових резервів, забезпечив стабільну основу для функціонування грошово-кредитного ринку.

Процентна політика здійснюється НБУ в процесі кредитування їм комерційних банків і визначає вартість кредитів Центрального банку на внутрішньому ринку. Якщо дисконтна ставка НБУ знижується, то комерційні банки виявляють інтерес в одержанні додаткових кредитів і навпаки. У підсумку, будь-яка зміна дисконтної ставки рефінансування приведе до збільшення або зменшення пропозиції кредитних ресурсів на грошовому ринку.

Рефінансування комерційних банків – як інструмент монетарної політики, застосовується НБУ поряд із процентною ставкою, маневруючи розміром кредиту, його забезпеченням (вексель, цінні папери), а також цільовим призначенням. У практиці такий кредит іменується ломбардним. За допомогою зазначеного інструмента центральний банк має можливість більш чітко і цілеспрямовано впливати на величину банківських ресурсів, а звідси і на пропозицію грошей.

Регулювання курсу національної валюти безпосередньо пов'язано з валютною інтервенцією. Якщо центральний банк планує зменшити масу грошей в обігу, то він може продати на ринку відповідну масу іноземної валюти, скоротити пропозицію грошей і зменшити банківські резерви. При необхідності, збільшити масу грошей в обігу, центральний банк купує відповідну суму валюти.

Механізм емісійно - касового регулювання грошового обігу є інструментом прямого впливу на економічні процеси в зв'язку з тим, що пропозицією грошей у країні керує банківська система, тобто вона може оперативно змінювати масу грошей в обігу відповідно до зміни попиту на гроші. У розпорядженні Національного банку України мають економічні важелі, за допомогою яких він може при необхідності впливати на формування грошової маси і регулювання грошового обігу.

Регулювання процесу кредитування Центральним банком Уряду характеризується тим, що в умовах незбалансованості бюджету Центральний банк країни може надавати Урядові кредити у формі придбання державних боргових зобов'язань, що приводить до збільшення пропозиції грошей; тому Національний банк України прагне уникнути емісійного фінансування бюджетного дефіциту.

Пряме обмеження кредитування Центральним банком комерційних банків застосовується при необхідності зменшення розміру грошової маси, підтримки ліквідності комерційних банків, регулювання міжбанківських розрахунків і т.д.

Результативність монетарної політики багато в чому залежить від її узгодження з фіскально-бюджетною політикою, що представляє собою сукупність заходів держави в сфері оподаткування і державних витрат.

У сфері державного регулювання ринкової економіки представляється необхідним застосування збалансованої системи мір монетарної і фінансово-бюджетної політики. Так, стійкість національної валюти може досягатися тільки при оптимально припустимому дефіциті державного бюджету (не більш 3-4% ВВП) і позитивному сальдо платіжного балансу країни.

Тема 4. Інфляція і грошові реформи

- 4.1 Інфляція: її сутність, види, причини і наслідки
- 4.2 Особливості інфляції в Україні
- 4.3 Грошові реформи
- 4.4 Грошова реформа в Україні

Мета: освоїти сутність інфляції, вивчити види інфляції, розглянути причини, які породжують кожний вид інфляції. Вивчити типи інфляції, розібратися в її наслідках. Розглянути специфічні особливості інфляції в Україні. Визначити особливості проведення грошових реформ.

4.1. Інфляція: її сутність, види, причини і наслідки

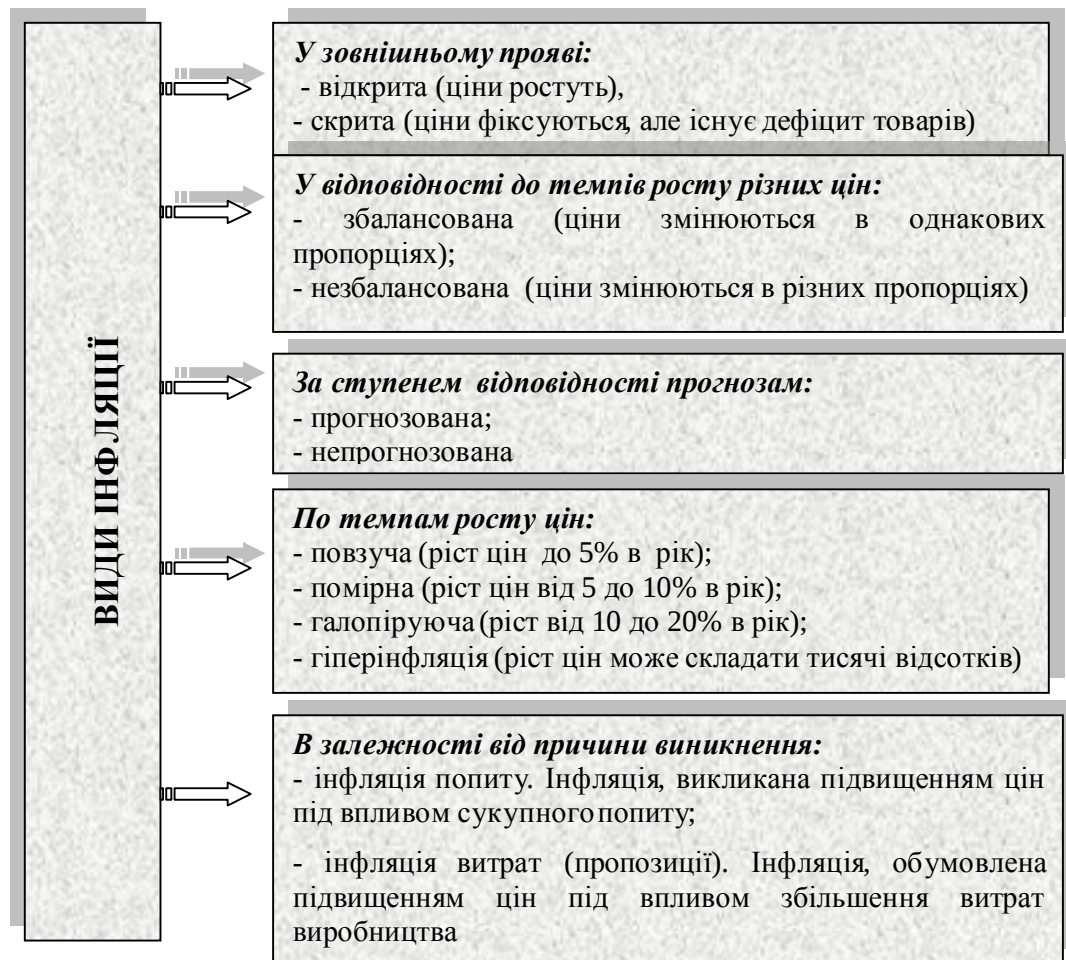
Термін «інфляція» буквально означає здуття (від лат. - inflatio). Інфляція, як економічне явище, характерна не тільки для сучасних грошей: вона виникала навіть тоді, коли в обігу знаходилися металеві гроші, а також при золотомонетному стандарті. При кредитних грошах проблема стабілізації грошового обігу стає особливо актуальною, тому що в них відсутня внутрішня вартість, і тому їхня стійкість залежить в основному від такого суб'єктивного фактора, як погодженість монетарної, фіскальної і бюджетної політик.

Традиційно інфляцію визначають як переповнення сфери обігу грошовими знаками поверх реальних потреб та їх знецінення

При цьому звичайно вказується, що безпосередньою причиною інфляції є дефіцит бюджету. Лише з дуже великою часткою спрощення інфляцію можна представити наслідком недосконалої кредитно-грошової системи.

Інфляція - це складний, багатофакторний феномен, в якому тісно переплітаються і переломлюються економічні, політичні, соціальні елементи

Інфляцію можна класифікувати на основі різних критеріїв.

Інфляція попиту – виникає тоді, коли сукупний попит перевищує сукупну пропозицію і знецінюються гроші. Звідси її назва – інфляція попиту.

Відповідно до концепції інфляції попиту вона виникає внаслідок надлишкових сукупних витрат (сукупного попиту), пов'язаного з ростом грошової маси в економіці.

Надлишковий попит може виникати з боку населення (споживча інфляція), бізнесу (інвестиційна інфляція), держави (фінансова інфляція), зовнішніх ринків (імпортована інфляція).

Основними причинами вказаного виду інфляції є:

а) випуск зайвої маси грошей для покриття бюджетного дефіциту.

Результат покриття витрат держави виступає як схована форма оподаткування, тому що держава в даному випадку перекладає свої бюджетні проблеми на населення: надлишок грошей виявляється на ринку – вони знецінюються і втрачають частину своєї купівельної спроможності. У 1992-1996р. в Україні ця причина інфляції була однією з головних (основна – лібералізація цін);

б) скорочення пропозиції товарної маси, що викликає знецінення грошей унаслідок зниження товарного наповнення грошових агрегатів. За 1990-1997р. в Україні внутрішній валовий продукт скоротився на 63,2%, що означає зниження сукупної пропозиції продуктів і розкручування спіралі інфляції попиту;

в) кредитна експансія – розширення обсягів кредитування юридичних і фізичних осіб без реальної потреби господарського обороту;

інфляція попиту виникає тут у зв'язку з надлишковою грошовою масою в обігу, у результаті чого ростуть ціни;

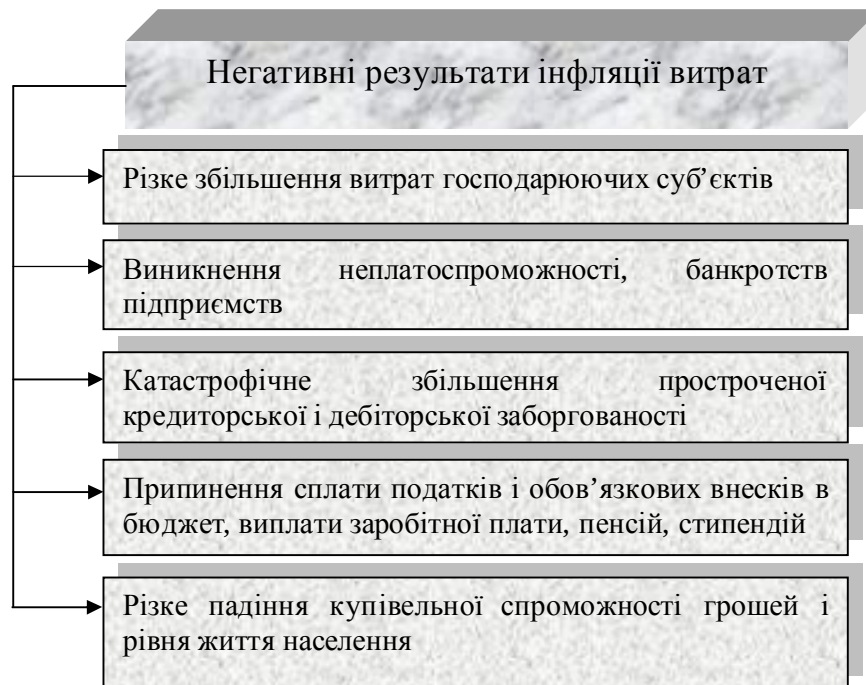
г) **прискорення обігу грошей**, яке породжується побоюванням населення з приводу стабільності їхньої купівельної спроможності, унаслідок чого спостерігається знецінення національної валюти;

д) **доларизація господарського обороту** теж обумовлює інфляційні наслідки, тому що іноземна валюта доповнює вітчизняну грошову масу, і за інших рівних умов викликає її знецінення. В Україні за різними оцінками обертається до 10 млрд. доларів, до 6 млрд. євро і близько 10 млрд. гривень (у населення).

Інфляція витрат означає, що сукупний попит практично не росте, а витрати і ціни підвищуються з ростом витрат на виробництво і реалізацію продукції. Вона може мати місце і тоді, коли сукупний попит менше сукупної пропозиції а у обігу немає зайвої грошової маси.

Сутність цього типу інфляції – скорочення сукупної пропозиції грошей, що веде до абсолютного росту середнього рівня цін, обумовленого підвищенням середніх витрат на одиницю продукції, що, у свою чергу, ініціюється ростом цін на фактори виробництва.

Негативні наслідки спостерігаються і при інфляції витрат.

Цей тип інфляції супроводжується спадом виробництва і нерідко приводить до **стагфляції**.

Стагфляція – це одночасний ріст інфляції і безробіття на фоні спаду виробництва

Основними причинами даного виду інфляції є:

- а) зниження росту продуктивності і падіння виробництва;
- б) прискорення приросту витрат на одиницю продукції;
- в) ріст цін на паливно-енергетичні ресурси;
- г) монополізм у банківській сфері, якщо він реалізується в завищених ставках відсотка по позичках для підприємств;
- д) надмірно високі податки.

Інфляція, порушуючи грошовий обіг, приводить до цілого ряду негативних наслідків, які варто розглядати стосовно до її різних видів і форм.

Крім інфляції в умовах економічної кризи може виникнути протилежне явище – дефляція.

Дефляція – (англ. deflation) це поняття, протиположне інфляції, стійке падіння цін на товари і фактори виробництва.

Причинами виникнення дефляції є:

- диспропорція між товарною і грошовою масою;
- недолік грошової маси для реалізації всіх продуктів, що існують в економіці.

Зазвичай дефляція розвивається в умовах глибокого економічної кризи або депресії.

В цьому випадку сукупна пропозиція значно переважає над платоздатним сукупним попитом в економіці, тому виникає дефляційний розрив

Дефляційний розрив (deflationary gap) може бути викликаний різними факторами:

- **внутрішньогосподарськими** (загальне зниження економічної активності, бюджетний дефіцит, різке зниження державних витрат);
- **зовнішніми** (скорочення попиту на експортні товари, підвищеність курсу національної валюти в результаті її ревальвації або девальвації валют торговельних партнерів, протекціоністські міри іноземних держав).

Методи боротьби з дефляцією розроблені Дж. М. Кейнсом і складаються в збільшенні державних витрат, скороченні податків і збільшенні грошової маси в обігу. Границі використання рекомендацій Дж. М. Кейнса обумовлені небезпекою переходу до інфляції.

Багатовікова історія інфляції свідчить про її виникнення і повсюдне поширення у всіх країнах світу, особливо в період світових війн і після них. Широке поширення інфляція одержала на пострадянському просторі після розпаду СРСР. Глибокою інфляцією була уражена й економіка України в першій половині 90-х років XX сторіччя.

Сучасне поняття інфляції: інфляція - це дисбаланс між попитом на гроші та їх пропозицією, що проявляється в рості цін

Корені причини сучасної інфляції, а також особливості і методи боротьби з нею визначаються діалектикою зміни форм грошей, можливостями діалектичної трансформації ринку і ринкових відносин у свою протилежність – монополію, специфікою зміни ролі і значення різних форм власності, а також економічних і соціально-політичних груп і їхній вплив на умови соціально-економічного розвитку суспільства. Можливості усунення інфляції залежать від підтримки ринкових відносин в економіці і політиці, відповідно до яких ціна тієї або іншої діяльності повинна визначатися рівнем суспільних потреб при заданому рівні соціально-економічних можливостей.

4.2. Особливості інфляції в Україні

Інфляційні процеси в Україні були обумовлені наслідками планово – розподільчої системи господарювання в СРСР, коли Україна була однією із союзних республік. Для цього періоду характерне державне регулювання економіки й адміністративний контроль за рівнем цін і доходів, що приводило до порушення діючого зв'язку між грошовою масою, платоспроможним попитом і рівнем цін.

Планово-розподільна система виключала відкриту форму інфляції, тому що незважаючи на ріст попиту на споживчі товари, ціни, як правило, заморожувалися. У таких умовах інфляція здобувала завуальовану форму і виявлялася в рості цін на чорному ринку, хронічному дефіциті товарів і зниженні курсу рубля.

Слід зазначити, що в умовах тоталітарної системи з її практично повним контролем за цінами, інфляція була, але виступала у виді прихованої. Остання, як відомо, виявлялася в дефіциті товарів і послуг, що і приводило до розбалансованості товарної і грошової сфери.

Перші роки існування України як незалежної держави супроводжувалися значним збільшенням цін і характеризувалися високою динамікою їхнього зростання. Так у 1991 р. інфляція склала 390 % за рік, у 1992 р. — 2100 %, а в 1993 р. — 10 256 % за рік. Цей рік став піком інфляційного процесу. Надалі вона почала помітно знижуватися і складала в 1994 р. — 501 %, у 1995 р. — 281,7 %, у 1996 р. — 139,7%, у 1997 р. — 110,1 %, у 1998 р. — 120%, у 1999 р. — 119,2 %, у 2000 р. — 125,8 %, у 2001 р. — 106,1 %, у 2002 р. — 104 %, у 2003 р. — 108,2 %, у 2004 р. — 112,3%, у 2005 р. — 110,3%.

Основними причинами інфляції в Україні були:

- з одного боку - непомірний дефіцит державного бюджету з різким зменшенням його доходів і збільшенням витрат;
- з іншого боку – падіння темпів виробництва, його розбалансована структура.

У цих умовах держава звернулася до єдиного способу покриття своїх витрат - емісії, головним джерелом інфляції попиту в Україні була первісна

емісія грошових знаків. Різке падіння вартості національних грошей почалося з кінця 1991р. і продовжувалося до 1995р.: за цей час індекси цін зросли з 240% у 1991р. до 10256% у 1993р, тобто виникло таке явище як гіперінфляція.

Основною причиною гіперінфляції 1993г. в Україні була надмірна кредитна емісія, яка здійснювалася комерційними банками і НБУ (500% від об'єму грошової маси на початок року)

Додатковим фактором знецінення вартості національної валюти було те, що емісійні позички надавалися по процентних ставках, які були дуже високими, але значно нижчими ніж темпи інфляції.

Усі ці явища в економіці України привели до величезного дефіциту державного бюджету, покриття якого значною мірою здійснювалося за рахунок емісії грошей. По розрахунках фахівців у 1993 р. за рахунок збільшення грошової маси інфляція збільшилася приблизно на 85 %. Надалі її приріст був наслідком, насамперед зміни швидкості обертання грошової маси і падіння виробництва.

Крім того, НБУ в цей час надавав урядові України безкоштовні позички; ці гроші не виступали як капітал, оберталися один раз і перетворювалися в бюджетну дотацію, що сприяло подальшому поглибленню інфляційного процесу. При цьому варто враховувати і те, що автономність і незалежність НБУ була формальною, а кредитна емісія мала фіскальну природу.

Важливою причиною, що обумовила зростання інфляції на початку існування незалежної України, стало і те, що уряд виділяв величезні кошти на підтримку неефективно працюючих підприємств. До них належала велика частина колгоспів, окремі підприємства промисловості і навіть цілі галузі, наприклад вугільна.

Україна в спадщину від СРСР одержала дуже деформовану економіку, у якій величезна роль належала військово-промислому комплексі. У 1990 р. у промисловості України приблизно 40% обсягів виробництва приходилося на військове виробництво. Це різко зменшувало можливості економіки в задоволенні потреб населення.

Загальний стан економіки в об'єднанні зі складністю перехідного до ринку періоду привів до значного скорочення обсягів як промислового, так і сільськогосподарського виробництва. За 1991— 1999 р. валовий внутрішній продукт країни зменшився в 2,5 рази.

Істотною причиною, що обумовила розвиток інфляційної спіралі, стало підвищення цін на російські енергоносії: тільки за 1992р. ціни на нафту, газ і нафтопродукти зросли в 300 разів. У зв'язку з цим Україна, що не має великих запасів енергетичних ресурсів і насамперед нафти і газу, з її залежністю від одного постачальника, потрапила в надзвичайно скрутний

стан, і це теж стало одним зі значних факторів гіперінфляції в нашій державі.

Істотним фактором інфляції в Україні виявилось і деформування попиту. Ті групи населення, що почали одержувати великі доходи, стали пред'являти підвищений попит на іноземні та на вітчизняні товари підвищеної якості. Це привело до посилення диспропорцій в економіці саме через зміну попиту.

Крім того, фактором інфляції в країні послужило і те, що Росія без будь-яких правових основ оголосила себе правонаступником загальносоюзного майна багатьох державних установ. Серед загальносоюзних цінностей були активи колишнього Державного банку СРСР, що були представлені золотим і брильянтовим фондами, валютними резервами, дорогоцінними металами і каменями та іншими активами. Україна не одержала з зазначених активів ні яких цінностей і змушена була формувати золотовалютні резерви самостійно.

Таким чином, можна констатувати, що в Україні інфляція викликана багатою кількістю причин, що в об'єднанні з повним руйнуванням господарського механізму привели до важких наслідків. Цей важкий інфляційний період тривав практично до грошової реформи 1996 р., після якої інфляція значно зменшилася.

Особливі надії на зниження інфляційних процесів Україна одержала після припинення фази депресії і початку пожвавлення суспільного виробництва. Вже в 1999 р. спад ВВП був найменшим за всі попередні роки і відносно невеликим, а в 2000 р. уперше ВВП зріс на 5,9 %. У наступному році він збільшився на 9,2 %, у 2002 р. — на 5,2 %, у 2003 р. — на 9,3 %, а в 2004 р. — на 12 %, в 2005 р. — на 2,6%. Ці позитивні зміни, в об'єднанні зі зваженою політикою монетаризму, істотно вплинули і на динаміку інфляції. Вона почала помітно вщухати і вже в 2001 р. складала 6,1 %, у 2002 р. — 4 %, а в 2003 р. — 8,2 %, у 2004р. - 12,3%, у 2005р. -10,3%.

4.3. Грошові реформи

Реформа від лат. означає «перетворення». У більш широкому понятті реформа — це перетворення, зміна чого-небудь. Реформи можуть бути корінними або частковими, стосуватися або не стосуватися основ суспільного ладу, мати прогресивний або реакційний характер.

Грошова реформа — це повна або часткова зміна грошової системи з метою її побудови і зміцнення. На практиці грошова реформа є основним інструментом в ослабленні інфляції і ліквідації її найбільш важких наслідків.

Грошова реформа — це перетворення грошової системи, яке проводиться державою з метою впорядкування і закріплення грошового обігу, яке супроводжується випуском в обіг нових грошових знаків і вилученням старих

Як правило, грошові реформи здійснюються при зміні типу виробництва або суспільно-економічної формації (золотий стандарт замінився кредитними грошми), а також у період відновлення економіки, зруйнованої внаслідок різних причин (революцій, війн). Види грошових реформ: повні або часткові; конфіскаційні або неконфіскаційні; м'які або жорсткі.

Повна грошова реформа – це створення нової грошової системи. Проводиться при утворенні нових держав або створенні національної грошової системи у випадку об'єднання грошових систем декількох країн (наприклад, створення єдиної грошової системи країн Європейського союзу).

Часткова грошова реформа - це упорядкування існуючої грошової системи з метою стабілізації грошового обігу. При проведенні часткової грошової реформи міняються окремі елементи грошової системи: порядок емісії, грошові знаки, назва грошової одиниці.

Конфіскаційні грошові реформи – реформа, що змінює (як правило що зменшує) купівельну спроможність грошей.

Неконфіскаційні грошові реформи – реформа без зміни купівельної спроможності грошей.

Грошові реформи бувають “м'які” і “тверді”, в залежності від ступеня девальвації або ревальвації.

«М'яка» реформа допускає поетапну реалізацію змін. Наприклад, поетапний перехід до нової валюти. Самою м'якою грошовою реформою є деномінація.

“Жорстка” реформа здійснюється миттєво. Самою жорсткою грошовою реформою є нуліфікація.

У **широкому понятті** грошові реформи означають перехід від однієї грошової системи до іншої; у **вузькому** – часткову зміну елементів грошової системи.

Реформи здійснюються різними методами в залежності від існуючої політичної системи, положення окремих класів, стану економіки країн. Грошові реформи супроводжуються вилученням з обігу всіх або частини знецінених паперових знаків і заміни їх новими грошми (як у наявній, так і в безготівковій формі); зміною валютного курсу; перебудовою грошової системи з уведенням нового емісійного законодавства. А в період використання золота як монетарного металу (до 1973 р.) грошовою реформою була і зміна золотого вмісту грошей.

В історії грошового обігу відомі наступні механізми грошових реформ.

1. Перехід від одного грошового товару до іншого, від одного типу грошової системи до іншої.
2. Виключення неповноцінних, знецінених або нерозмінних грошових знаків з обертання і заміна їх повноцінними розмінними знаками.
3. Уведення нового емісійного законодавства.

4. Стабілізація валюти або часткові заходи щодо упорядкування грошового обігу.

5. Утворення нової грошової системи в зв'язку з державною перебудовою.

Прикладом **першого виду** змін у грошовій системі може служити перехід від одних грошових одиниць до інших.

Перехід від одного металу до іншого (більш цінного), наприклад, від міді до срібла, або від срібла до золота

Перехід від біметалізму до монометалізму, А потім від монометалізму до паперово – кредитної системи

Можна визначити, що перехід від мідних грошей до срібних, а потім до золотих здійснюється вже в древньому Римі. А грошові реформи, спрямовані на впровадження біметалічної грошової системи з наступним переходом до монометалізму, характерні, в основному, для США.

Прикладом **другого виду** грошової реформи може служити прийнятий у 1695 р. у Великобританії закон, відповідно до якого, усі старі монети, що утратили ваговий зміст, треба було здати для перекарбування в повноцінні монети.

До грошових реформ третього виду, відноситься, наприклад, скасування порядку емісії грошей у США в 1913 р., коли право випуску банкнот одержали 12 Федеральних резервних банків. Порядок забезпечення банкнот був також змінений. Банкноти стали випускатися не під державні цінні папери, а під золото (40% забезпечення) і комерційні векселі (60%).

Четвертим видом грошових реформ є стабілізація грошового обігу за допомогою різних методів, з яких найбільш типові наступні:

МЕТОДИ СТАБІЛІЗАЦІЇ ГРОШОВОГО ОБІГУ

Нуліфікація – (англ. money nullification) об'ява державою знецінених грошей недійсними. Інколи представляє собою обмін старих грошей на нові по курсу, який зводить операцію обміну до технічного інструменту. По суті являється видом грошової реформи. Проводиться в період стабілізації економіки після гіперінфляції, як правило, для відбудови довіри до національної валюти.

Девальвація – (англ. Devaluation) виникла від латинського: de – префікс, який означає пониження, valeo – маю вартість. Означає зниження курсу національної валюти порівняно з міжнародними валютними одиницями; раніше до золота – (до відміни золотих паритетів в 1976 – 1978 г.г.)

Об'єктивною основою девальвації є значні курсові зміни – підвищення офіційного курсу валюти в порівнянні з ринковою.

Ревальвація – (англ. revaluation) походить від латинського: re – префікс, означаючий зворотну дію, valeo – маю вартість. Означає підвищення курсу національної валюти по відношенню до іноземних валют або до міжнародних валютних одиниць (раніше до золота).

Деномінація - (англ. denomination) зміни масштабу цін способом збільшення номінальної вартості грошових знаків. Обмін грошових знаків на нові, з одночасним перерахуванням цін, тарифів, заробітної плати.

Зазначені методи широко використовувалися в історії грошового обігу.

Нуліфікація була проведена у Франції в 1796-1797 р. при переході від астигматів і грошових мандатів, що знецінилися (без їхнього викупу) до повноцінних металевих грошей; у 1924 році в Німеччині був проведений обмін: нова марка мінялася на 1 трлн. старих марок; після закінчення Першої світової війни була проведена нуліфікація в Югославії, Румунії, Греції, Угорщині.

Девальвація здійснювалася в США в 1780 р., у Росії – у 1895 р.

Деномінація проводилася в Австрії в 1811 р., коли старі гульдени були виміняні на нові по співвідношенню 5:1. У 70-80 рр. ХХ століття в країнах, що розвиваються, так само неодноразово проводилися грошові реформи у формі деномінації по співвідношенню 1000: 1: у Бразилії, Заїрі, Чилі, Уругваєві.

Найчастіше **деномінація** проводиться на завершальному етапі стабілізації економіки після періоду прискореної інфляції. У процесі деномінації обмін грошей, як правило, проводиться без обмеження. Для більш плавного входження в обіг нових грошей вводиться період одночасного використання грошей нового і старого зразків. Технічно обмін

у сучасному суспільстві здійснюється у виді емісії готівки тільки нового зразка і поступового вилучення з обороту старих грошей.

П'ятим видом грошових реформ є створення нових грошових систем. Здійснюються такі реформи в період розпаду імперій і створення нових держав. До останнього виду грошової реформи варто віднести реформу, що була проведена в Україні в 1996 р.

4.4 Грошова реформа в Україні

Необхідність проведення грошової реформи на території України обумовлювалася двома головними причинами:

- проголошенням України самостійною і незалежною державою. Економічна незалежність України могла бути реальною лише при утворенні власної стабільної національної валюти;

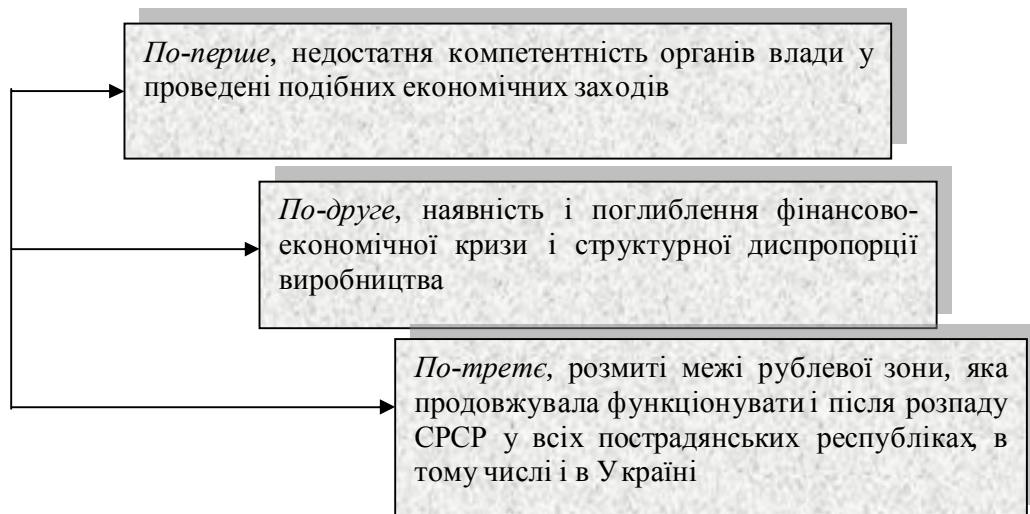
- Україна, як і всі суб'єкти колишнього СРСР, знаходилась в глибокій грошовій кризі, що виражалось в значному знеціненні карбованця, розпаді грошового обігу, падіння ролі грошей і натуралізації господарчих зв'язків.

Ці процеси підсилювали падіння суспільного виробництва, знижували життєвий рівень населення, гальмували перехід до ринкової економіки і формування ринкової інфраструктури.

Про свої наміри ввести в обіг гривню Україна проголосила ще влітку 1990 р., розробивши і видавши такі нормативні документи: “Декларацію про державний суверенітет України”, Закон “Про економічну самостійність України”, “Концепцію переходу до ринкової економіки”. У них були розроблені основи введення в обіг національної грошової одиниці.

Однак грошова реформа була проведена лише в 1996 році.

Це пояснюється наступними причинами:

10 січня 1992 р. була введена квазігрошова одиниця багаторазового використання – український купоно-карбованець. Позитивне значення цього заходу полягало в тім, що Україна змогла уникнути небезпечного для суверенітету держави поглиблення платіжної кризи. Одночасно, ця міра не сприяла виходу України з рублевої зони, тому що весь безготівковий оборот продовжував обслуговуватися російським карбованцем.

Ситуація продовжувала залишатися незмінною досить тривалий період часу – до листопаду 1992 р. **12 листопада 1992 р. Президент підписав Указ “Про реформу грошової системи України”, відповідно до якого купоно-карбованець був введений і в безготівкову сферу грошових відносин.**

Російський карбованець перестав функціонувати в грошовому обігу України.

Посилення стабілізаційних процесів в першій половині 1996 р. в економіці України дозволило почати процес здійснення грошової реформи.

Загальні риси грошової реформи (1996 р.) в Україні:

Необхідність обумовлена:

- проголошенням економічної незалежності України;
- глибокою економічною кризою, при котрій не функціонували інструменти управління грошовим обігом, знижувалась роль грошей.

Передумовами проведення грошової реформи явились:

- досягнення відносної грошової стабілізації;
- недоторкане дотримання границь встановленого дефіциту державного бюджету;
- створення валютного ринку і забезпечення достатнього запасу валютних резервів;
- залучення зовнішньої фінансової і технічної допомоги для створення стабілізаційного фонду.

Мета проведення грошової реформи:

- заміна тимчасової грошової одиниці – українського карбованця – на повноцінну національну валюту – гривню;
- зміни масштабу цін;
- оздоровлення і упорядкування грошового обігу, подолання катастрофічних, соціально – економічних наслідків знецінення грошей.

Реалізація грошової реформи відбувалася активно в неконфіскованій цивілізованій формі, що забезпечувало недоторканність грошових заощаджень населення.

Грошова реформа в Україні була проведена в відповідності з Наказом Президента «Про грошову реформу в Україні» від 25.08.1996 р., на основі котрого в грошовий обіг була введена повноцінна національна валюта – гривня

Відповідно до Указу Президента України перехід на нову валюту відбувався поступово:

- протягом двох тижнів з 2 по 16 вересня – дійсними були два платіжні засоби – купоно-карбованець і гривня.

- із другого вересня 1996 р. НБУ припинив емісію українських карбованців і випустив в обіг банкноти вартістю 1,2,5,10,20,50 і 100 (а з 2002 р. – 200) гривень і білонні монети номінальною вартістю 1,2,5,10,25,50 (а з 2002 – 1 і 5 грн.) копійок. Обмін відбувався в співвідношенні 100 тис. карбованців за 1 гривню.

Грошова реформа привела до значного зменшення рівня інфляції – у 1997 році він був одним з найменших за весь період з 1992 по 1996 роки (10%) і цього року швидкість обороту грошей зменшилася до 8,52 обороту за рік. Таке співвідношення показників можна пояснити тим, що протягом 1997 року ще діяли позитивні тенденції закладені в 1995 – 1996 роках. Реформа вплинула і на рівень доларизації економіки, якщо в 1994 році він складав 32,5%, то в 1997 році знизився до 13,33%.

Результати проведення грошової реформи дають підстави стверджувати, що з технічної сторони усе було детально продумане, реформа проводилася без ажіотажу, відповідно до встановленого порядку й у визначений термін.

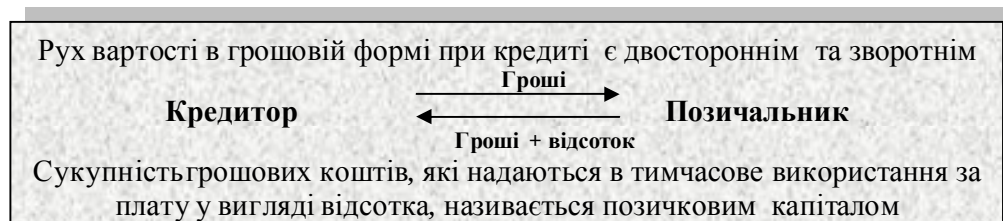
Тема 5. Теоретичні основи кредитних відносин

- 5.1. Ринок позичкових капіталів
- 5.2. Сутність та необхідність кредиту
- 5.3. Функції кредиту
- 5.4. Форми кредиту
- 5.5. Теорії кредиту

Мета: вивчити теоретичні основи виникнення ринку позичкових капіталів, кредитних відносин, довести необхідність використання кредиту в сучасній економіці, визначити основні та специфічні функції кредиту, форми та види кредиту. Охарактеризувати сучасну роль кредиту, обґрунтувати його кількісні та якісні межі. Вивчити теорії кредиту.

5.1. Ринок позичкових капіталів

Кредит виникає на другій стадії процесу відтворення – стадії розподілу. При кредиті вартість у грошовій формі рухається спочатку від кредитора до позичальника, а потім від позичальника до кредитора.

Позичковий капітал – це вільні грошові капітали, що вивільняються в одних підприємств, корпорацій та інших економічних суб'єктів і призначені для передачі в тимчасове використання іншим.

Ринок позичкових капіталів (у загальному вигляді) – це механізм переміщення вільних грошових коштів від кредиторів до позичальника в будь-яких формах

Ринок позичкових капіталів сформувався і розвивався поступово з розвитком грошових відносин, кредитних організацій, інструментів фінансового ринку.

Етапи розвитку ринку позичкових капіталів:

I етап. У період вільної конкуренції основною формою руху позичкового капіталу був кредит, що надавався грошовими капіталістами-рантє різним шарам суспільства, безпосередньо товаровиробниками один одному, а також банками, що залучали вільні грошові капітали та заощадження одних суб'єктів і надавали їх у позичку іншим.

II етап. З розвитком ринку, розширенням обсягів капіталів, наданих у тимчасове користування, з одного боку, і зростанням попиту на позиковий капітал – з іншого боку, формується більш складний механізм руху позичкового капіталу. З'являються цінні папери, що являють собою інструмент, за допомогою якого також відбувається переміщення вільних грошових капіталів від вихідних кредиторів. Від суб'єктів, у яких наявні вільні грошові капітали та заощадження, переміщаються грошові кошти до кінцевих позичальників – тим суб'єктам, яким позичковий капітал необхідний для їхньої діяльності.

III етап. На цьому етапі з розвитком цінних паперів з'являються різні похідні фінансові інструменти – опціони, ф'ючерси, форварди та ін., одержують розвиток процеси сек`юритизації – перетворення боргових вимог і зобов'язань, у тому числі банківських позичок і депозитів, у форму цінних паперів. У результаті механізм переміщення капіталів від кредиторів до позичальників ще більш ускладнюється. Формується фінансовий ринок.

На фінансовому ринку здійснюється ринковий перерозподіл вільних грошових капіталів та збереження між різними суб'єктами економіки шляхом удосконалення угод з фінансовими активами

Фінансові активи - це гроші в готівковій та безготівковій формі у виді залишків на банківських рахунках, іноземна валюта, цінні папери, у тому числі їх похідні та золото.

Сучасний фінансовий ринок — це складний, економічний механізм перерозподілу грошових коштів між країнами, регіонами та галузями. На ньому визначається попит та пропозиція грошових коштів і капіталів, і формуються ціни фінансових активів

Пропозиція коштів, що формують фінансовий ринок, виходить з таких джерел: коштів домашніх господарств, підприємств різних форм власності і господарювання, держави.

Попит на додаткові фінансові ресурси пред'являє реальний сектор економіки, та у менших обсягах, держава для фінансування своїх витрат, а також домашні господарства.

Вільні грошові кошти (заощадження) всіх економічних агентів надходять на фінансовий ринок, на якому відбувається їхнє інвестування в різні фінансові активи. При цьому більшість заощаджень належить домашнім господарствам, а інвестиції в основному здійснюють підприємства. Фінансовий ринок служить свого роду механізмом, що забезпечує переміщення потоків вільних грошових заощаджень від домашніх господарств до підприємств, що інвестують капітали на свій розвиток.

У залежності від цілей перерозподілу в складі фінансового ринку виділяють грошовий ринок та ринок капіталів.

Грошовий ринок – це ринок відносно короткострокових операцій (не більше одного року), на якому відбувається перерозподіл ліквідності, тобто вільної грошової готівки

На грошовому ринку відбуваються угоди з активами в ліквідній формі, що можуть бути використані як засіб платежу для погашення різноманітних зобов'язань.

Найліквіднішим активом, як відомо, є готівка в касах банків і залишки на поточних рахунках клієнтів і кореспондентських рахунках банків. Високою ліквідністю володіють і державні короткострокові цінні папери. Поряд з ними на грошовому ринку обертаються і короткострокові комерційні боргові зобов'язання, випущені першокласними фірмами і корпораціями.

На **ринку капіталів** відбувається перерозподіл вільних капіталів і їхнє інвестування в різні дохідні фінансові активи.

Ринок капіталів – це ринок, де відбуваються відносно довгострокові операції, які забезпечують формування власного капіталу фірм і корпорацій, залучення інвестицій та перерозподіл корпоративного контролю

Чіткої межі між ринками грошей і капіталів не існує: одні і ті ж інструменти можуть обертатися як на одному, так і на іншому ринку. Більше того, ринок позичкових капіталів поєднує визначені сегменти ринків грошей та капіталів.

На ринку позичкових капіталів здійснюються угоди з надання одними економічними суб'єктами тимчасово вільних засобів у позичку іншим: підприємствами – безпосередньо один одному (ринок комерційних кредитів), банками – будь-яким економічним суб'єктам (ринок банківських позичок), безпосередньо державі (ринок державного боргу) і населенню (ринок споживчих позичок).

5.2. Сутність і необхідність кредиту

Кредит (англ. credit) – об'єктивна економічна категорія. Походить від латинського слова *creditum* – щось, передане іншому з упевненістю повернення. Найбільш визнаним визначенням кредиту є наступне.

Кредит відображає економічні відносини, які виникають між кредиторами з приводу позиченої вартості, яка передається у тимчасове користування на умовах строковості, платності і зворотності

Способом організації кредитних відносин є **позичка**. Оскільки кредит – економічна категорія, тобто економічні відносини, то правильно формулювати не «надати кредит, одержати кредит», а «надати позичку, одержати позичку».

Кредит – це **вартісна** економічна категорія, невід'ємний елемент товарно-грошових відносин.

У той же час кредит – категорія **історична**. З'явившись у період розкладання первіснообщинного ладу через майнову диференціацію громади, він досяг найбільш високого рівня розвитку при капіталізмі. У сучасному суспільстві кредит є такою ж невід'ємною реальністю, як і в цілому обмін результатами суспільної праці.

Деякі дослідники розглядають кредит з **юридичної** точки зору – як договір, угоду про позику або позичку (оформляється юридично).

Закордонні економісти визначають кредит, як «надання товарів, послуг або коштів у обмін на обіцянку оплати в майбутньому». У цьому випадку сутність кредитних відносин розглядається в **матеріальному** та **моральному** аспекті.

Таким чином, складність у визначенні сутності кредиту полягає в тому, що **кредит – багатобічне поняття**. У ньому виявляється вартісний, комерційний, юридичний та моральний зміст, заснований на довірі.

Усі ці аспекти кредиту сконцентровані в особливому товарі, який можна назвати позичковим. Це приводить до виникнення дискусійних питань із приводу позички грошей і позички капіталу.

Сутнісне розходження **позички грошей** та **позички капіталу** визначається специфікою забезпечення гарантії зворотності позички. При **позичці грошей** позичка забезпечується ліквідною дебіторською заборгованістю, що підвищує швидкість оборотності оборотних коштів підприємств.

Банківська позичка грошей являє собою таку позичку, в основі якої відбувається рух грошей лише як платіжних засобів, які не супроводжуються відповідним розширенням виробництва

У той же час завдяки позичці грошей підвищується питома вага найбільш інтенсивно працюючих активів, тому позичка грошей непрямым чином впливає на збільшення дійсного капіталу.

При **позичці капіталу** позичка забезпечується зобов'язаннями позичальника про погашення позички в обумовлений угодою термін, підтверджений бізнес-планами, розрахунками окупності проекту, що кредитується.

Банківська позичка капіталу – це позичка, в підсумку використання якої досягається зростання промислового виробництва та дійсного капіталу в їх фізичному вираженні

У періоди підйому економіки зростає попит на позичковий капітал, використовуваний для купівлі засобів виробництва, отже, позичка капіталу впливає на розширення виробничого потенціалу країни.

Виникнення кредиту пов'язане безпосередньо зі сферою обміну, де власники товарів протистоять один одному як власники, готові вступити в економічні відносини. Один з партнерів (позикодавець, кредитор) готовий надати іншому (позикоодержувачеві, позичальникові) гроші (майно) на певний строк з умовою повернення еквівалентної вартості, як правило, з оплатою цієї послуги у вигляді відсотків.

Можливість виникнення і розвитку кредиту пов'язана з кругообігом та обігом капіталу. Основою кредиту є повернення, що виступає загальною властивістю кредиту, яке відрізняє його від інших економічних категорій

Зворотність не виникає сама по собі: вона базується на матеріальних процесах, завершенні кругообігу вартості, її вивільненні, що являє собою підготовлений ґрунт для погашення позичок.

**УМОВИ ВИНИКНЕННЯ
КРЕДИТНИХ
ВІДНОСИН**

- Ø одночасна наявність тимчасово вільно матеріальних та грошових ресурсів у одних власників і потреби в них у інших;
- Ø відповідність строків можливого надання грошових коштів і строків можливого їх вивільнення після використання;
- Ø довіра потенційного кредитора до потенційного позичальника;
- Ø дотримання двосторонньої матеріальної вигоди суб'єктів, які надали та отримали позику.

У процесі кругообігу капіталу вільні ресурси, що вивільняються в одних господарських ланках, можуть бути використані в інших. Справа у тому, що в різних галузях і підприємствах час виробництва та реалізації продукції неоднаковий. Коли продукція в одного виробника готова, у покупця може не виявитись достатньо коштів для її придбання. Різна швидкість обігу коштів у різних, тісно пов'язаних між собою господарських організацій вимагає залучення кредитів для забезпечення безперебійного процесу виробництва та реалізації продукції.

Об'єктивна необхідність кредиту обумовлена також комерційною організацією керування підприємствами в умовах ринку, коли на кожному підприємстві в процесі безперервного кругообігу індивідуального капіталу виникає потреба в додаткових сумах або, навпаки, тимчасово вивільняються грошові ресурси.

За допомогою кредитних відносин ці коливання гнучко регулюються, і підприємства дістають кошти, необхідні їм для нормальної роботи.

Тимчасово вільні грошові кошти виникають і в держави. Надходження коштів у бюджет та їхнє витрачення не завжди збігається за часом, тому у визначені періоди утворюються вільні грошові кошти бюджету і різних фондів, які можна використовувати, як кредитні ресурси.

В населення, у зв'язку з перевищенням доходів над поточними витратами також виникають грошові нагромадження.

Отже, виникнення тимчасово вільних коштів є об'єктивним явищем, а умови ринкової економіки вимагають їхнього ефективного використання. У зв'язку з цим виникає необхідність у кредиті.

Таким чином, потреба в існуванні кредиту викликана необхідністю:

- Ø подолання протиріч між постійним утворенням вільних коштів у окремих господарюючих суб'єктів держави і населення і ефективним використанням їх для потреб відтворення;
- Ø забезпечення в масштабах макроекономіки неперервності кругообігу в умовах функціонування підприємств з різною тривалістю технологічного циклу;
- Ø створення додаткових засобів обігу та розвитку платежів, основаних на кредитній емісії грошових знаків та безготівкових засобів;
- Ø безперервності в роботі суб'єктів господарчої діяльності

5.3. Функції кредиту

Важливим етапом дослідження сутності кредиту є визначення його функцій.

Функції кредиту – це специфічний прояв сутності об'єктивної економічної категорії

Питання про функції кредиту є дискусійним, відповідно економісти визначають по-різному їх сутність і кількість.

Називаються такі функції кредиту:

- Ø мобілізація тимчасово вільних коштів;
- Ø розподіл тимчасово вільних коштів;
- Ø виділення відсотка;
- Ø здійснення контролю за діяльністю суб'єктів господарської діяльності;
- Ø економія витрат обертання (обігу);
- Ø економія готівки;
- Ø створення кредитних засобів обертання (обігу);
- Ø прискорення концентрації капіталу;
- Ø обслуговування товарообігу;
- Ø контрольна функція;
- Ø стимулююча функція.

Пояснити наявність великої кількості різних функцій кредиту можна в такий спосіб.

В економічній літературі нема єдиної думки з приводу кількості функцій кредиту. Все залежить від того, яку мету ставить перед собою дослідник: дати повну характеристику економічній категорії (тоді їх багато) або визначити основні, специфічні (в цьому випадку їх декілька).

Якщо функцією кредиту вважати не загальну, а специфічну взаємодію кредиту з зовнішнім середовищем, то існують, на нашу думку, три специфічні функції: перерозподільна, створення кредитних засобів обігу і заміщення готівки безготівковими, стимулююча (рис. 5.1).

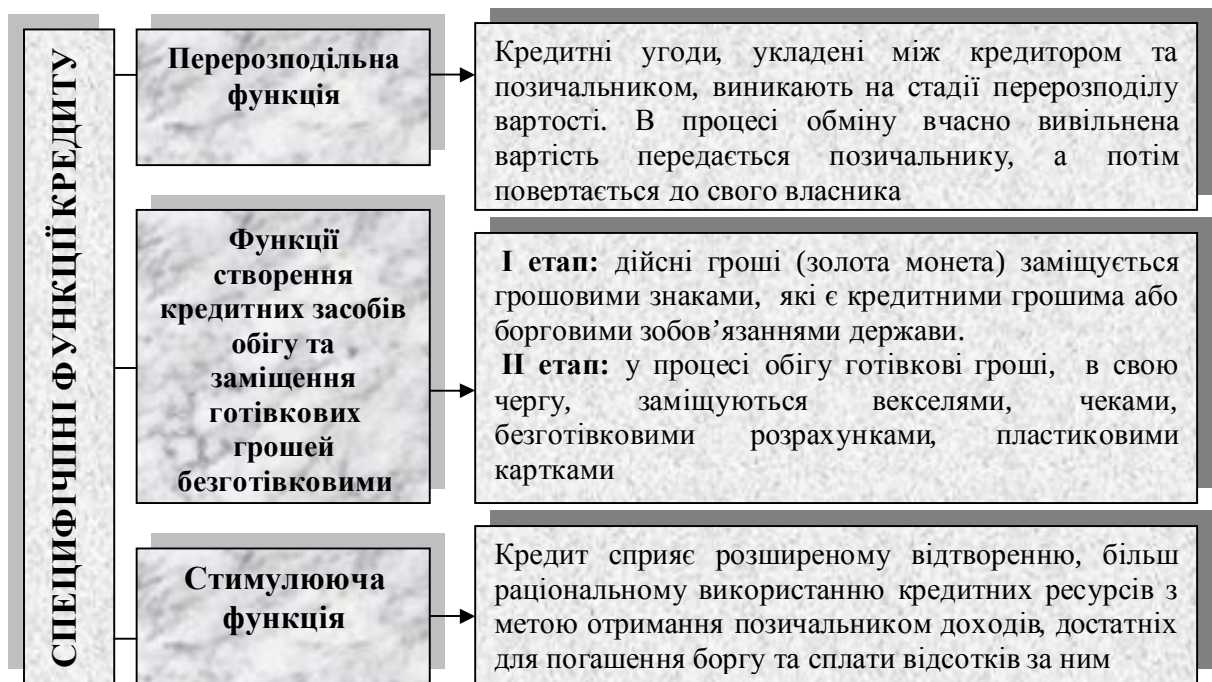

Рис. 5.1. Основні функції кредиту

Перша функція - перерозподільна. Кредитні угоди, що укладаються між кредитором та позичальником, виникають на стадії перерозподілу вартості. У процесі обміну кредитні організації тимчасово вивільнену вартість передають позичальникові, а потім повертають власникові.

Специфіка механізму перерозподілу в кредитній сфері – це перерозподіл шляхом перетворення, трансформації заощаджень в інвестиції.

Перерозподільній функції кредиту властивий розподіл вартості. Він може відбуватися за територіальною та галузевою ознаками. В кредитні відносини можуть вступати різні організації та особи незалежно від їхнього місцезнаходження. Для кредиту не має значення взаємне розташування кредитора і позичальника.

Сутність перерозподільної функції	- перерозподіл ресурсів за допомогою кредиту полягає в тому, що він може зачіпати не тільки суму матеріальних благ, засобів виробництва та предметів споживання, вироблених суспільством за рік, але й засоби виробництва і предмети споживання, створені в попередній період розвитку тієї або іншої країни; - перерозподільна функція кредиту охоплює не взагалі перерозподіл вартості, а перерозподіл тимчасово вивільненої вартості; - тимчасово вивільнена вартість передається в тимчасове користування на певний строк; - вартість може передаватися без участі будь-яких посередників, надходити до користування безпосередньо позикоотримувачеві, обходячи ті або інші галузі
--	---

Друга функція кредиту - створення кредитних засобів обігу та заміщення готівки безготівковими грошима. У сучасній економіці створені необхідні умови для такого заміщення.

Перерахування грошей з одного рахунку на інший в безготівковій формі розрахунків за товари та послуги, за рахунок взаємної заборгованості, перерахування лише сальдо взаємних розрахунків дають можливість скоротити готівково – грошові платежі, покращити структуру грошового обігу

У сучасному господарстві дійсні гроші (золота монета) не обертаються: в обігу знаходяться грошові знаки, що випускаються на основі кредиту. Це дає можливість деяким авторам вважати, що функція кредиту як заміщення кредитних грошей вичерпала себе та припинила існування. У сучасному господарстві входження позиченої вартості в господарський оборот виконує функцію не загального заміщення грошей, а функцію їхнього тимчасового заміщення в економічному обороті.

Позичена вартість, отримана позичальником і використана в господарському обороті, починає виконувати функцію, властиву грошам (засобу платежу). Прояв функції створення кредитних засобів обігу зв'язано з виникненням банківської системи. Збереження грошей на рахунках в банках дозволило здійснювати безготівкові розрахунки за товари та послуги, за грошовими зобов'язаннями, заліком взаємної заборгованості, що значно скоротило готівковий грошовий обіг, а отже, - витрати обігу, пов'язані з виготовленням, перерахуванням, перевезенням та охороною готівки.

Таким чином, виконання кредитом цієї функції опосередковано дією функцій грошей та банків.

Третя - стимулююча функція кредиту сприяє раціональному використанню притягнених грошових ресурсів.

Сутність стимулюючої функції

- отримання тимчасово вивільненої вартості позичальником супроводжується активною його роботою в господарстві, тобто стимулюється сам процес виробництва або споживання, і це є специфічною взаємодією кредиту з зовнішнім середовищем.

- борг позичальника перед кредитором виникає за угодою, яка укладається добровільно, базується на взаємній зацікавленості сторін та економічній доцільності. Стимули, які містяться в кредитних відносинах, являються основою для проведення грошово – кредитної політики як однієї із форм регулювання економіки. Ефективність виконання стимулюючої функції кредитом може бути оцінена, наприклад, за допомогою показника цінової еластичності попиту на кредит — це зміна обсягів кредитування при зміні процентних ставок.

- перерозподіл грошових потоків у ринковій економіці за допомогою кредиту відбувається через реалізацію його стимулюючої функції. Весь процес «збереження - інвестиції» побудований на стимулах та обмеженнях. Накопичення збережень банком залежить багато в чому від величини запропонованих відсотків, точно так, як рішення про залучення позичкових засобів приймається господарюючими суб'єктами на основі зіставлення можливих вигод і витрат

Виконання цієї функції кредиту опосередковано дією стимулюючих властивостей позичкового відсотка, але має свою специфіку, тому що стимулює, насамперед, раціональне використання кредитних ресурсів (обсягів, терміни повернення, періодичність одержання та погашення позичок).

Отже, функції, які виконує кредит є особливими, що обумовлено особливостями сфери функціонування кредиту, а також законами руху позиченої вартості та принципами кредитування, що базуються на них.

Функції кредиту як прояв його сутності:

Кредит – самостійна економічна категорія Сутність кредиту – сукупність економічних відносин, що виникають між кредитором та позичальником з приводу передачі вартості у тимчасове користування		
Специфічна властивість - зворотність		
Специфічні функції		
Перерозподільча	Створення кредитних засобів обігу і заміщення готівкових грошей безготівковими	Стимулююча

5.4. Форми кредиту

Специфіка кредиту як економічної категорії виявляється в його **суб'єктах та об'єктах**.

Суб'єкт кредитної угоди – учасник кредитних відносин, що виникають при наданні позички.

Суб'єктами кредитних відносин виступають кредитори, позичальники та гаранті.

Кредитори: банки, кредитні союзи, страхові та інвестиційні компанії, пенсійні фонди, населення, суб'єкти господарчої діяльності, організації, держава.

Позичальники: держава, організації, суб'єкти господарчої діяльності, населення, пенсійні фонди, страхові та інвестиційні компанії, кредитні союзи, банки.

Гаранті: суб'єкти господарчої діяльності та населення, що відповідають своїми активами за виконання позичальниками зобов'язань перед кредитором

Отже, суб'єктами кредитних відносин можуть виступати ті самі особи (фізичні та юридичні, резиденти та нерезиденти).

Кредитором можна вважати суб'єкта, що добровільно надав позичку позичальникові на визначених умовах, **позичальником** – суб'єкта, що одержав позичку та зобов'язаний у термін її повернути, сплативши кредиторіві відповідну винагороду за її надання.

Основна відмінність позичальника від кредитора полягає в тому, що позичальник, як правило, повинен використовувати позичку з метою одержання доходу, достатнього для повернення й виплати відсотків, що свідчить про економічну залежність позичальника від кредитора.

Гаранти (посередники) - особи, що гарантують кредиторіві виконання позичальником фінансових зобов'язань; у випадку невиконання зобов'язань боржником гарант несе відповідальність.

Об'єктами кредитування можуть виступати цінність (річ) або виробничий процес у цілому, що викликають потребу в позичці, та заради яких укладається кредитна угода.

На практиці об'єктами кредитування можуть бути: товарно-матеріальні цінності, виробничі витрати, потреби в засобах для завершення розрахунків, розрив між доходами та витратами, закупівля та переробка сільськогосподарської сировини, цінні папери, інвестиції та ін.

Кредит як економічна категорія має свої форми. **Форма кредиту** – це зовнішній прояв кредитних відносин, спосіб існування змісту, сукупність ряду елементів, що визначають специфіку кредитних відносин (рис. 5.2).

Рис. 5.2. Класифікація форм кредиту

Класифікацію форм кредиту проводять за декількома базовими ознаками.

1. У залежності від позиченої вартості розрізняють товарну, грошову, та змішану (товарно-грошову) форми кредиту

Грошова форма переважає в сучасних економічних відносинах, при якій в якості позиченої вартості виступають грошові кошти.

Товарна форма кредиту історично виникла раніше грошової. Товарну форму можна визнати в тих кредитних відносинах, у яких надання та повернення позичених коштів відбувається у формі товарних вартостей.

Змішана форма кредиту використовується при погашенні грошових позичок постачаннями товарно-матеріальних цінностей, або навпаки, якщо позичку було надано у формі товару, а погашено грошима.

2. У залежності від об'єктів кредитних відносин.

Споживчий кредит. Як особлива форма кредиту він полягає в наданні відтермінування платежу населенню при купівлі товарів тривалого користування. Об'єктом кредитування є споживчі потреби населення. Специфіка споживчого кредиту полягає в тому, що позичальниками в даному випадку є фізичні особи, що беруть позичку на задоволення своїх особистих потреб.

Іпотечний кредит – це кредит, забезпечений заставою нерухомого майна. Відмінні риси іпотеки полягають у такому:

- іпотека, як і будь-яка застава, є способом забезпечення належного виконання іншого (основного) зобов'язання – позики або кредитного договору, договору оренди, підряду;

- предметом іпотеки завжди є нерухомість. До нерухомого майна відносяться земельні ділянки та все, що з ними пов'язане, - підприємства, житлові будинки, інші будинки та споруди;

- предмет іпотеки залишається у володінні боржника; останній залишається власником, користувачем і фактичним власником цього майна;

- договір кредитора та боржника про встановлення іпотеки оформляється спеціальним документом – заставною - яка підлягає нотаріальному засвідченню та державній реєстрації.

Лізинговий кредит - особлива форма кредитних відносин, предметом яких є майно, передане в тимчасове користування на умовах терміновості, зворотності, платності.

Лізингові операції не відносяться до традиційних банківських операцій та одержали широке поширення у світовій банківській практиці відносно недавно. У 70-х роках ХХ століття в США кожен п'ятий банк з активами понад 100 млн. доларів брав участь у розвитку лізингу, загальна кількість банків, що здійснюють лізингові операції перевищила 500. В наступні роки стали широко використовувати лізингові операції банки Японії, Великобританії, Франції та Австралії. Розвиваються лізингові відносини й в Україні.

3. У залежності від суб'єктів кредитних відносин розрізняють такі форми кредиту: комерційний, банківський, державний, міжнародний. Вони відрізняються один від одного складом учасників, специфікою кредитування, об'єктом позичок, динамікою, величиною відсотків і сферою функціонування. Всім їм властиві специфічні форми відносин та методи кредитування.

Комерційний кредит - кредит, який надається одним підприємством іншому. Базою для виникнення комерційного кредиту є різна тривалість виробництва та реалізації товарів у різних товаровиробників. Виникає ситуація, коли одні підприємства вже мають готову продукцію для реалізації, а інші - їхні потенційні покупці - ще не продали свої товари, та у зв'язку з цим не можуть оплатити чужий товар.

Для оформлення комерційного кредиту використовується вексель – боргове зобов'язання покупця перед постачальником.

Банківський кредит. Банківський кредит являє собою рух позичкового капіталу, наданого банками в борг за плату на умовах забезпеченості, терміновості, зворотності. Зворотність кредиту, будучи основною його властивістю, є присутньою на всіх етапах руху позичкового капіталу: залучення, розміщення, одержання та використання банківських позичок здійснюються на зворотній основі.

Державний кредит. Державний кредит – це така форма кредиту, за якої кредитором або позичальником є держава. Історично раніше став розвиватися державний кредит, при якому держава виступала як позичальник.

Міжнародний кредит – це кредит, який надається державами, банками, юридичними та фізичними особами одних країн державам, банкам, іншим юридичним і фізичним особам інших країн на умовах терміновості, зворотності, платності. Рух позичкового капіталу може здійснюватися як за допомогою посередників, так і без їхньої участі.

Кожна форма кредиту при здійсненні конкретної кредитної угоди, з урахуванням її специфіки, поділяється на види, і в цьому випадку як економічна категорія реалізує себе у виді позичок.

Під видом кредиту слід розуміти конкретне використання кредитних відносин банку з позичальниками, які мають особливі, специфічні організаційно – економічні ознаки (характеристики) кредиту та супроводжуються юридичними процедурами і фіксуванням в бухгалтерському обліку

Кожна форма кредиту має багато або кілька видів позичок.

Наприклад, банківські позички можна класифікувати за багатьма критеріями: за ступенем ризику, за терміном, за забезпеченням, за видами позичок, за механізмом надання та погашення позичок і т.д.

5.5. Теорії кредиту

Сутність кредиту вивчалася протягом багатьох століть економістами, і дотепер не вироблена єдина точка зору з приводу сутності сучасних кредитних відносин.

Основними теоріями кредиту є: натуралістична і капіталотворча.

1. Натуралістична теорія. Економісти XVIII в. трактували кредит як спосіб перерозподілу матеріальних цінностей у натуральній формі.

Представники теорії:

Англія: А.Сміт, Д.Рікардо
Франція: Ж. Сэй, Ф. Бастія
США: Д. Мак-Куллох

Основні особливості натуралістичної теорії, розробленої англійськими економістами Смітом і Рікардо полягали в такому.

Основні особливості натуралістичної теорії

- ∅ Об'єктом кредиту є натуральні, тобто не грошові матеріальні блага;
- ∅ кредит представляє собою рух натуральних матеріальних благ, і тому він є лише способом перерозподілу існуючих в даному суспільстві матеріальних цінностей;
- ∅ позичковий капітал тотожний дійсному, отже, накопичення позичкового капіталу є проявом накопичення дійсного капіталу, а рух першого повністю збігає з рухом виробничого;
- ∅ оскільки кредит виконує пасивну роль, то комерційні банки являються лише скромними посередниками

Помилковість поглядів натуралістів полягала в тому, що вони не розуміли кругообігу промислового капіталу в трьох формах і сутності позичкового капіталу як відокремленої частини промислового капіталу в грошовій формі, а отже, його самостійної ролі та специфіки. Ототожнюючи позичковий та дійсний капітал, вони не усвідомлювали не тільки ролі кредиту і його творця — банків, але і його двоїстого характеру, в силу якого позикові кошти можуть сприяти як розширенню відтворення, так і загостренню його протиріч.

Позитивні сторони теорії: натуралісти правильно вважали, що кредит не створює реального капіталу, що утвориться в процесі виробництва, і що відсоток залежить від коливання та динаміки прибутку позичальника.

Позитивні сторони теорії: кредит не створює реального капіталу, величина процента залежить від коливань та динаміки прибутку

2. Капіталотворча теорія. Основні концепції цієї теорії сформулював англійський економіст **Дж. Ло:** на його думку кредит займає незалежне від

процесу відтворення положення, йому належить вирішальна роль у розвитку економіки. Кредит, за його концепцією, ототожнювався з грошима та багатством.

Основний недолік теорії Дж. Ло: він зробив ставку на емісію банкнот з примусовим курсом, який носив спекулятивний характер

На думку Ло, кредит здатний надати руху всім невикористаним виробничим можливостям, створювати багатство та капітал. Банки розглядалися не як посередники, а як творці капіталу.

Представники теорії:

Засновник: Англія: Дж.Ло ,

Послідовники:

Англія: Г. Маклеод, Дж.Кейнс, Р.Хоутрі

Австрія: І.Шумпетер

Німеччина: А.Ган

Кредитні відносини отримали широке поширення в XIX — XX вв. У міру формування кредитної системи капіталізму, утворення акціонерних товариств, упровадження чекового обігу ідеї Ло розвили англійські та французькі економісти. Так, Г. Маклеод став найбільш активним послідовником капіталотворчої теорії.

Концепція Г.Маклеода: гроші та кредит, маючи купівельну силу, є багатством. Кредит приносить прибуток і тому виступає «виробничим капіталом», банки — «фабрики кредиту», або вони створюють кредит, а отже, і капітал

Однак, капіталотворча теорія помилково трактувала кредит, вважаючи, що гроші, кредит і капітал — однакові поняття. Крім того, її представники помилково вважали, що кредит і гроші — багатство, тому що чеки, облігації можуть бути розмінані на гроші, а банки створюють капітал за допомогою своїх активних операцій. Вони не розуміли, що розміри банківських позикових коштів визначаються умовами відтворення, а не власним бажанням банків встановлювати обсяги позичкових операцій.

Послідовниками і теоретиками капіталотворчої концепції на початку XX в. були західні економісти Й. Шумпетер, А. Ган, Дж. Кейнс і Р. Хоутрі.

А. Ган та Й. Шумпетер вважали банки всесильними, тому що, кредит створює депозити, а отже, і капітал. На їх думку, інфляційний кредит, тобто здатний до безмежного розширення, є рухомою силою виробництва та сприяє постійному економічному зростанню. Тому їх теорія отримала також назву
«експансіоністська теорія кредиту»

Прихильників пізньої капіталотворчої теорії поєднувало те, що вони віддавали перевагу сфері обігу перед виробництвом. Помилковість поглядів А. Гана та Й. Шумпетера полягала у виправданні кредитної експансії та інфляції.

Криза 1929—1933 р. показала повну неспроможність капіталотворчої теорії. Однак її «раціональні зерна» були використані Дж. Кейнсом та його послідовниками, що обґрунтували принципи кредитного регулювання економіки, згідно з якими кредит визначає економічний розвиток. На їхню думку, щоб стимулювати виробництво та споживчий ринок, необхідно сприяти розширенню інвестицій шляхом зниження позичкового відсотка, що в остаточному підсумку збільшить виробничий та споживчий попит, знизить безробіття.

Дж. Кейнс прирівнював позичковий капітал до грошей та визначав його рівень у залежності від кількості грошей в обігу.

Концепція Дж. Кейнса: гроші впливають на відсоток, відсоток – на інвестиції, інвестиції - на виробництво, виробництво - на дохід, а останній – на ціни

У той же час, наприкінці свого життя Дж. Кейнс визнавав, що грошова маса впливає на величину відсотка до визначеного рівня, а інвестиції не завжди належним образом реагують на нього.

Як послідовники Дж. Кейнса в післявоєнні роки виступили американські економісти — П. Самуельсон, Л. Лернер, С. Харріс, Е. Хансен, Дж. Гелбрейт, що представляли неокейнсіанську школу грошово-кредитного регулювання. В основі їхніх поглядів лежить ідея Дж. Кейнса про активне втручання держави в господарські процеси, в тому числі за допомогою кредиту. При цьому головна ставка в регулюванні економіки робиться, з одного боку, на бюджетне фінансування (зростання державних витрат), а з іншого боку — на здатність Центрального банку визначати грошово-кредитну політику шляхом зміни дисконтної ставки.

У США з'явилася й інша група економістів (Р. Голдсміт, С. Кузнець, Х. Дугел, Д. Крімер), що ретельно досліджувала ринок позичкових капіталів, його взаємодію з економікою через акумуляцію та мобілізацію капіталів, структуру кредитної системи та її окремих ланок. Ці вчені простежили певну залежність розвитку економіки від нагромадження

грошового капіталу, динаміки ринку капіталу і кредиту, а також створили чітку структуру та параметри функціонування ринку капіталу та кредиту. В цілому їх концепція базувалася на кейнсіанській та неокейнсіанській ідеях про кредит.

Капіталотворча теорія отримала подальший розвиток в теорії монетаризму, представниками якої є: В США – М.Фрідмен, Р.Руза, А.Берне, у Франції – Ж.Рюефф, в Німеччині – О.Файт

Особливо варто виділити концепцію монетаризму М. Фрідмена, відповідно до якої основними інструментами регулювання економіки є зміна грошової маси та процентних ставок, що дає можливість чергувати кредитну експансію та рестрикцію. Встановлення середньорічних темпів зростання грошової маси у сполученні з визначеним рівнем процентних ставок дозволяє впливати на динаміку виробництва та цін.

Тема 6. Позичковий процент: сутність, функції, межі

- 6.1. Сутність позичкового проценту
- 6.2. Функції позичкового проценту
- 6.3. Роль та межі позичкового проценту
- 6.4. Поняття та види ставок проценту
- 6.5. Теорії проценту

Мета: вивчити сутність та функції позичкового проценту, визначити роль та межі позичкового проценту, вміти використовувати різноманітні методи нарахування процентів, зрозуміти специфіку впливу інфляції на позичковий процент, вивчити різноманітні теорії проценту

6.1. Сутність позичкового проценту

Категорія позичкового відсотка в економічній літературі обговорюється протягом тривалого часу.

Марксистська теорія визначає процент у такий спосіб:

Процент – це частина прибутку, яку підприємець уступає (виплачує) власнику позичкового капіталу і задовольняється другою частиною прибутку – підприємницьким прибутком

Цьому поясненню не суперечить і найбільш розповсюджене визначення проценту на Заході:

Позичковий процент вважається ціною тимчасового використання позичкових грошових коштів, винагородженням власника за те, що він дозволив використовувати свій капітал в якості фактору виробництва

В даний час найбільш розповсюдженим визначенням позичкового проценту є наступне:

Позичковий процент (від англ. *loan interest*) – своєрідна ціна позиченої в тимчасове використання вартості

Для того, щоб визначити сучасну сутність позичкового проценту, на нашу думку, його варто розглядати в широкому і вузькому змісті.

У широкому змісті позичковий процент являє собою право кредитора на одержання доходу від реалізації кредитних відносин.

У вузькому змісті – це кількісна оцінка цього права, виражена ставкою, нормою проценту, обумовленої відношенням отриманого доходу до величини позички.

У тому випадку, якщо це право одержує кількісну оцінку у відносному вираженні і належить банкові, виникає банківський процент, як одна з форм позичкового.

Абсолютна величина прибутку, яка отримана від реалізації кредитних відносин, називається процентними грошима.

В практичній банківській діяльності вони також називаються процентними

Позичковий процент є об'єктивною економічною категорією, його виникнення обумовлене наявністю товарно-грошових відносин, що, у свою чергу, визначаються відносинами власності. Позичковий процент виникає там, де окремий власник передає іншому визначену вартість у тимчасове користування з метою її продуктивного споживання. Ця вартість має риси товару, споживча вартість (корисність) якого складається в одержанні прибутку, що відповідає доходу і виробника, і кредитора (у формі проценту). [, с. 213].

Рух вартості, що позичається, така:

якщо $D - D'$, то $D' - D = d$, де D – вартість, що позичається

D' – нарахована сума боргу

d – збільшення до позички, що виступає у вигляді проценту.

Таким чином, сплата проценту є передачею частини прибутку, отриманої позичальником, кредиторів. Її джерелом є дохід, створений у процесі виробничого використання позичкового капіталу. Кредитор, передаючи частину свого капіталу позичальникові, сам позбавляється можливості дістати власний прибуток під час кредитної угоди, тому позичальник повинен платити за отримані в кредит позичкові кошти. Гроші, що позичаються на час, повинні повернутися зі збільшенням. Цей приріст, що надходить до власника капіталу, і називається **процентом**.

Суб'єктами економічних відносин, зв'язаних з використанням позичкового проценту, є **кредитор** та **позичальник**, що виступають відповідно як одержувач і платник процентів.

Позичковий процент не є обов'язковим атрибутом кредиту, але поза кредитних відносин він не існує, оскільки виникає саме на основі кредитних відносин

Існують розходження між двома взаємозалежними економічними категоріями кредиту і позичкових відсотків.

ВІДМІННОСТІ	Кредит – це рух позиченої вартості на умовах зворотності. Сплата проценту – це передача певної частини вартості без отримання еквіваленту.
	Кредит передається позичальнику в тимчасове використання та по закінченню певного терміну повертається кредитору. При сплаті проценту право володіння вартістю проценту переходить від позичальника до кредитору.
	Кредит виникає у сфері обміну. Процент виникає у фазі розподілу вартості.

Зазначені розходження між кредитом та позичковим процентом визначають розходження і в русі вартості в рамках економічних відносин.

РІЗНИЦЯ В РУСІ ВАРТОСТІ	Рух позиченої вартості в кредитних відносинах носить авансований характер. Сплата процентів означає завершення кругообігу вартості
	Рух позиченої вартості починається від кредитора до позичальника, а на стадії завершення кредитних відносин – від позичальника кредитору. При сплаті проценту рух відбувається в одному напрямленні: від позичальника кредитору.
	Повернення позиченої вартості та сплати проценту не співпадають у часі: позичальник спочатку сплачує позичковий проценту (як правило, щомісячно), а потім погашає позичку чи навпаки.

Економічні основи використання позичкового проценту полягають у такому:

- передача власних коштів кредитора позичальникові пов'язана з певним ризиком, тому процент за кредит розглядається як своєрідна винагорода кредитора за те, що він приймає на себе ризик. Отже, необхідність позичкового проценту полягає в матеріальному стимулюванні відмовлення власника від грошових засобів, що вивільнилися, і передачі їх у тимчасове користування;

- позичковий процент створює економічні основи для діяльності банків як комерційних підприємств: банкові як посередникові необхідні кошти для покриття витрат: на утримання апарату банку, на розширення діяльності, на фінансування соціального середовища, для матеріального стимулювання. Позичковий процент є одним з основних джерел формування прибутку банку: різниця між процентами отриманими і сплаченими формує банківський прибуток;

- позичковий процент впливає на процес формування прибутку клієнтів банку: використання позичок збільшує обсяги виробництва, відповідно доходи та прибуток. Окрім того, проценти, що сплачуються позичальником, стимулюють раціональне використання позикових коштів і своєчасне погашення отриманих позичок.

6.2. Функції позичкового проценту

На різних етапах розвитку суспільства і кредитних відносин учені визначали різні функції проценту:

- як засобу, що сприяє кращому використанню основних та оборотних коштів;

- як засіб, що стимулює одержання високих результатів виробництва;

- як засіб регулювання розміру кредитних вкладень;

- як засіб забезпечення доходів банку, компенсації його витрат;

- як засіб вираження ефективного використання кредиту;

- як засіб можливості порівняння цінності дійсних та майбутніх благ.

Тому в умовах розвитку ринкових відносин та трансформації функцій позичкового проценту, з урахуванням вимог специфіки його прояву, варто виділити наступні його функції: розподільчу, стимулюючу, та функцію збереження позичкового капіталу та засобу можливості порівняння цінності дійсних та майбутніх благ.

ФУНКЦІЇ ПОЗИЧКОВОГО ПРОЦЕНТУ

<u>Розподільча функція:</u> пов'язана з розподілом не всієї вартості, яку тільки що створили; передача частини знову створеної вартості супроводжується зміною власника. Плата носить обов'язковий характер
<u>Стимулююча функція:</u> позичковий процент стимулює не тільки раціональне використання кредитних ресурсів, але й раціональне управління активами та пасивами банку в умовах погрози процентного ризику
<u>Функція збереження позичкового капіталу:</u> позичковий процент являється своєрідною ціною (сплатою) кредиту за ризик відчуження його власних тимчасово вільних ресурсів. Позичковий процент виступає гарантією поверненості не тільки суми наданої позички, але і збереження вартості, представленої в тимчасове використання
<u>Функція засобу можливості порівняння цінності дійсних та майбутніх благ.</u> Функція створює можливість за допомогою дисконтування порівняти цінність дійсних та майбутніх благ, і, таким чином, будувати шкалу у часі

1. Розподільча функція. Оскільки позичковий процент – це ціна позичкових грошей, то, як і будь-яка ціна, він виконує функцію розподілу грошового та, відповідно, реального капіталу серед різних підприємств, фірм та інвестиційних об'єктів. Відповідно до цієї функції наявні гроші розподіляються між тими позичальниками, ступінь прибутковості або очікувана норма прибутку яких є досить високою, отже, гарантується виплата процент. Процент, виконуючи свою функцію, розподіляє реальний капітал між тими галузями, де він виявиться найбільш продуктивним і, відповідно, найбільш прибутковим. Таке розміщення фінансових ресурсів працює в інтересах суспільства в цілому.

Процент не виконує ідеально задачу розподілу позичкового капіталу з метою найбільш продуктивного застосування, але перекладаючи витрати, зв'язані зі сплатою позичкового відсотка на споживачів, великі промислові суб'єкти в змозі контролювати пропозицію та маніпулювати своїми цінами.

Великий розмір та престиж великих промислових підприємств, холдингів також дозволяє їм одержувати позички на більш вигідних умовах, поки на ринку грошового капіталу не з'являться менш відомі компанії, очікувані прибутки яких фактично можуть бути вище.

2. Стимулююча функція. Позичковий процент – не пасивний учасник кредитної угоди, він впливає на функціонування позичкових коштів, ефективно використання вартості, що позичається. Необхідність виплати відсотка стимулює позичальника до одержання максимального прибутку в умовах ринкової конкуренції, щоб розплатитися з кредитором та мати кошти для розширеного відтворення. Якщо підприємство не буде

раціонально застосовувати позичкові кошти (а також і власні), то проценти за користування позичкою поглинуть весь його прибуток.

В умовах ринкового формування рівня позичкового проценту залучення в оборот позикових коштів на платній основі є вигідним тільки при покритті позичками тимчасових та необхідних додаткових потреб. Будь-яке зайве використання позичок знижує загальний рівень рентабельності вкладень.

За допомогою проценту стимулюється обсяг залучених банком депозитів: необхідність збільшення банківських ресурсів (особливо депозитних) приведе до підвищення депозитного проценту до розміру, що врівноважує пропозицію депозитів та попит на них з боку банку. Реалізується ця функція на практиці використанням диференційованих процентних ставок, що змінюються в залежності від загальних показників ефективності кредитного об'єкта, зниженням ризику, доходів кредитування, характеристики клієнтів.

3. Функція збереження позичкового капіталу. При вивченні цієї функції позичкового проценту варто враховувати, що збереження вартості коштів, наданих у тимчасове користування, відбувається в тому випадку, якщо до кредитора від позичальника повертаються суми рівноцінної вартості, наданим у тимчасове користування.

Велике значення ця функція проценту мала в перші роки становлення незалежної економіки України та її банківської системи. У період з 1992 по 1994 роки у зв'язку з інфляцією, банки в процесі кредитування перекладали ризик знецінення української валюти (карбованця) на всіх позичальників. Це досягалося за допомогою стягнення високої процентної ставки за позичками – до 600 відсотків річних, а також нарахуванням складних процентів за кредитними операціями.

Важливе значення має ця функція і в даний час. При постійному росту внесків населення в банки, основним з факторів їхнього подальшого росту є величина проценту. Для того, щоб виконувалася об'єктивна вимога цієї функції проценту, величина процентних ставок по внесках не повинна бути менше темпів інфляції.

Позичковий процент, таким чином, був відомою гарантією повернення не тільки суми виданих позичок, але і збереження вартості, наданої в тимчасове користування.

4. Функція засобу можливості порівняння цінності дійсних та майбутніх благ. Важливим фактором, що впливає на рівень проценту, є взаємодія попиту та пропозиції на грошовому ринку.

Як і будь-яка ціна, процент стає результатом торгу і встановлюється на рівні, що забезпечує рівновагу позичкового капіталу.

Пропозиція кредитних ресурсів підкоряється тим же законам, що і пропозиція інших товарів: при зростанні процентної ставки зростає, а при зниженні – зменшується

Це відбувається тому, що при високих ставках усе більше економічних суб'єктів починають віддавати перевагу поточному споживанню перед споживанням в майбутньому. Звідси впливає четверта функція проценту – створення можливості порівнювати цінність дійсних та майбутніх благ, і, отже, будувати шкалу переваг у часі. Наявність диференційованої шкали процентних ставок та різноманітних форм вкладень сприяє розвитку кредитної системи, тому що у споживачів з'являється широкий вибір розміщення коштів.

Функції проценту визначають його роль в економіці.

6.3. Роль та межі позичкового проценту

Процент – це економічна категорія, діалектично зв'язана з кредитом, тому його зміни обумовлені сферами функціонування кредиту.

Як будь-яке економічне явище позичковий процент має межі, у рамках яких реалізується його сутність.

Верхньою межею позичкового проценту прийнято вважати рентабельність виробництва позичальників, оскільки джерелом проценту є його прибуток, яким він повинен ділитися з кредитором

У кризові періоди економіки, при високій інфляції максимальний рівень позичкового проценту перевищує середню норму прибутку.

Нижня межа позичкового проценту наближається до нуля, якщо розглядати її з теоретичної точки зору

Нижньою межею позичкового проценту є витрати кредитора (банку) в тому випадку, якщо він виступає посередником у розподілі тимчасово вільних коштів від їхніх власників до позичальників.

На практиці величина позичкового проценту постійно коливається в зазначених межах, з огляду на обсяги необхідних та наявних кредитних ресурсів, інтенсивність інфляційних процесів, кредитних ризиків.

У самому загальному виді формування позичкового проценту являє собою формування рівноважної ціни кредитних ресурсів, при якій попит на позички з боку тих, хто воліє мати товари та послуги в даний час, врівноважується пропозицією позичкового капіталу з боку тих, хто воліє одержати проценти за тимчасове відчуження засобів.

Графічне зображення цих процесів представлено на рис. 6.1.

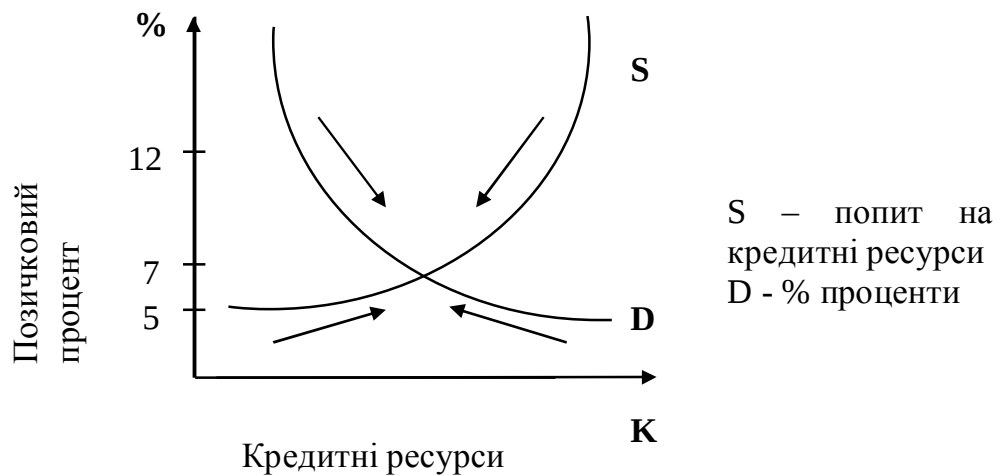

Рис. 6.1. Визначення рівноважної ціни кредитних ресурсів

На рис. 6.1. показано, що при рівності попиту на кредитні ресурси та їх пропозиції рівноважна ціна кредитних ресурсів дорівнює 7%.

Якщо процентні ставки знаходяться на рівні 5%, то виникає надлишок попиту, і процентні ставки починають зростати, спонукаючи все більше число економічних суб'єктів робити заощадження, поки попит та пропозицію не прийдуть до рівноваги на рівні 7%.

Якщо процентні ставки знаходяться на рівні 12%, то виникає надлишок пропозиції, і кредиторам доводиться знижувати процентні ставки, аби стимулювати запозичення. Одночасно з цим зниження процентних ставок змусить деяких економічних суб'єктів скоротити свої заощадження, наприклад, у банках, що приведе до зменшення позичкових капіталів.

Коливання середньоринкової ставки проценту залежить від стадії промислового циклу. На різних його фазах середня норма ставки проценту змінюється різним образом.

На початку промислового підйому норма ставки проценту залишається низькою, незважаючи на значне підвищення норми прибутку, тому що на цій стадії товаровиробники використовують переважно власний, а не позичковий капітал. Попит на позичковий капітал дуже невисокий, а пропозиція зростає.

На вищій стадії промислового циклу норма ставки проценту значно зростає, тому що збільшується попит на позичковий капітал.

У період кризи норма ставки відсотка різко досягає максимальних розмірів. Зростає попит на позичковий капітал і падає його пропозиція, відбувається «погоня» за грошима як за платіжним засобом, та як засобом нагромадження. Всі намагаються вилучити гроші з банків. Товари не реалізуються, гроші використовуються для платежів за раніше виданими борговими зобов'язаннями.

У фазі депресії норма ставки проценту є мінімальною. В цей період різко зростає пропозиція позичкового капіталу, а попит на нього падає. Пропозиція враховується в результаті спаду і застою виробництва: частина капіталу, що функціонувала раніше (у період підйому) у промисловості та торгівлі, вивільняється в грошовій формі та притікає до банків у виді внесків. Таким чином, нагромадження позичкового капіталу в період депресії приводить до зменшення дійсного капіталу.

Таким чином, рух позичкового капіталу в цілому відбувається в напрямі, який є зворотнім руху промислового капіталу

Роль позичкового проценту можна визначити в наступних напрямках:

1. Процент, виконуючи розподільну функцію, бере участь на:

- **макрорівні** – у розподілі національного доходу;
- **мікрорівні** – у розподілі прибутку між кредитором та позичальником. Розподіл знову створеної вартості через процент виникає на базі кредитних відносин.

За допомогою норми проценту врівноважуються співвідношення попиту та пропозиції кредитних ресурсів. Процент сприяє раціональному сполученню власних та позичкових коштів.

2. Процент, виконуючи стимулюючу функцію, виступає рушійним мотивом здійснення кредитних відносин. Позичка грошей, як уже відзначалося, є відчуженням права власника на привласнення за допомогою грошей чужої праці і реалізація цього права в зростаючій вартості позички при її поверненні. Тим самим процент за кредит виникає, з одного боку, як результат, а з іншого боку – як умова вибору власником альтернативного варіанта відчуження належних йому коштів.

3. Важливу роль позичковий процент має для розвитку банків. Значення проценту є важливим для банку, тому що залучення та надання позичок – це основне призначення його діяльності. В залежності від того, платить або стягує банк проценти, вони поділяються на активні і пасивні.

Якщо банк стягує проценти за позички, він одержує активні проценти, що являють собою **процентний дохід**.

Якщо банк сплачує проценти своїм клієнтам, то це будуть пасивні проценти, що складають **процентну витрату**. Різниця між загальними сумами отриманих банком процентів за надані позички та сплачених ним процентів за депозитами та іншими внесками являє собою **процентну маржу**, тобто дохід банку. Вона покликана покрити його основні операційні витрати, забезпечувати виплату та прибуток, необхідну для здійснення нормального процесу розширеного відтворення банківської діяльності.

За допомогою проценту здійснюється регулювання обсягу та структури залучених банком ресурсів. Особливо значною є роль у залученні внесків населення як стимулу залучення найбільш дорогих ресурсів в оборот банку.

Значною є роль позичкового проценту як інструмента керування ліквідністю банківської системи. Він є одним з інструментів грошово-кредитного регулювання та керування ліквідністю банківської системи в цілому. Впливаючи на загальні умови пропозиції кредиту, центральні банки всіх країн своєю процентною політикою значно впливають на рівень доходів.

4. Позичковий процент, що гарантує збереження вартості кредитних ресурсів (тимчасово залучених коштів), створює об'єктивні передумови для підтримки зростання економіки.

6.4. Поняття та види ставок проценту

Для визначення розміру позичкового проценту використовують показник **норми проценту** (ставки проценту), що розглядається як відношення річного доходу на позичену вартість до її абсолютної величини.

Динаміка середньої норми проценту (середньої ставки проценту) визначається співвідношенням попиту та пропозиції позичкового капіталу на ринку. Рівень ставки проценту за кожною конкретною позичкою також залежить від багатьох чинників.

Процентна ставка може класифікуватися за різними критеріями.

Відносним кількісним вираженням позичкового відсотку є ставка проценту, а абсолютним – процентні числа (процентний прибуток).

1. Розрізняють реальну, номінальну та ефективну ставки позичкового проценту.

Номінальна ставка проценту - це поточна ринкова процентна ставка. *Реальна ставка* - це ставка проценту, скорегована на інфляцію, тобто виражена в незмінних цінах. Саме реальна ставка визначає прийняття рішень про доцільність (або недоцільність) інвестицій.

І.Фішер визначив номінальну ставку проценту як функцію реальної норми проценту та очікуваного темпу інфляції:

$$I = r + e,$$

де I - номінальна або ринкова ставка проценту

r - реальна процентна величина

e - темп інфляції.

Тільки в тих випадках, коли на грошовому ринку не відбувається підвищення цін ($e = 0$), реальна та номінальна ставки збігаються.

Ефективна ставка проценту – той реальний прибуток, що одержують від однієї вкладеної грошової одиниці в цілому за рік.

2. Фіксовані та плаваючі процентні ставки. Якщо ставка в плинні всього терміну позички незмінна, то її називають фіксованою.

Плаваючі ставки проценту, (що змінюються протягом терміну дії кредитного договору) застосовуються не тільки на національному, але й на міжнародному ринку позичкових капіталів. Плаваюча ставка проценту, міняється в залежності від коливань ставок проценту на ринку позичкових капіталів. Ставки проценту в Україні на даний час є досить високими. Це зумовлюється рядом чинників, що впливають на їхню величину.

Чинники, що впливають на величину процентної ставки в Україні

- інфляція. Щоб зберегти свої ресурси, комерційні банки збільшують ставки проценту за позичками у відповідності до своїх інфляційних очікувань;
- розширення попиту на позички з метою одержування додаткових платіжних засобів для сплати боргових зобов'язань. Невпевненість в економічній перспективі знижує зацікавленість у залученні коштів на довгостроковій основі (шляхом випуску акцій та облігацій) та підвищує попит на короткострокові позички;
- грошово – кредитна політика НБУ, спрямована на стримування зростання грошової маси, що означає скорочення пропозиції позичкового капіталу;
- дефіцит держбюджету, для покриття якого уряд і місцеві органи влади, звертаючись на ринок позичкових капіталів, збільшують попит на нього

3. За методом розрахунку процентні ставки бувають **прості** та **складні**. Прості проценти нараховуються на ту саму суму протягом року, складні - з урахуванням суми нарахованих процентів за попередній період. Нарощена сума платежу (S) з нарахування простих процентів складається із суми двох елементів – суми первісного боргу (P) та суми відсотка (I).

Формула розрахунку простих відсотків:

$$S = P + I = P + P \cdot i \cdot n = P(1 + i \cdot n),$$

де i - ставка процентів (у частках одиниць)

$$n = \frac{p}{12} \quad \text{де } p = \frac{d}{360/365}$$

$$p = \frac{d}{360/365}$$

$$d = \frac{p \cdot 360/365}{1}$$

$$d = \frac{p \cdot 360/365}{1}$$

(1 + i · n) - множник нарощування

Формула розрахунку складних процентів:

$$S = P + I = P(1 + i)^n,$$

де (1 + i)ⁿ - множник нарощування (чинник капіталізації проценту).

У світовій банківській практиці використовуються при розрахунку відсотків такі показники днів позички:

- **наближене** число днів кожного місяця (тривалість кожного місяця приймається рівною 30 дням);
- **точне** число днів місяця (28,29,30,31 день).

Тимчасова база для розрахунку процентів визначається у виді:

- **точних процентів:** з розрахунку фактичної тривалості року – 365 або 366 днів;
- **звичайних процентів:** наближені проценти, виходячи з тривалості року – 360 днів.

У залежності від використання наближеного або точного періоду розрахунку проценту розрізняють німецьку, французьку та англійську методики.

ВИДИ МЕТОДИК	Англійська: точне число днів в кожному місяці та точні проценти
	Французька: точне число днів у кожному місяці та звичайні проценти
	Німецька: найближча кількість днів в місяці, звичайні проценти

4. У залежності від видів і терміну надання позичок.

Ставка проценту залежить від терміну позички. При визначенні ставки проценту насамперед враховують термін позички. Це зумовлюється

тим, що зі збільшенням терміну користування позичкою підвищується ризик її непогашення через зміни зовнішнього середовища та фінансового стану позичальника, ризику упущеної вигоди в результаті коливання ставок проценту на ринку кредитних ресурсів. У зв'язку з цим ставки проценту диференціюються за короткостроковими (до одного року), середньостроковими (від 1 року до 5 років) та довгостроковими (понад 5 років) позичками.

Ставка відсотка залежить від розміру позичок. Це зумовлюється тим, що при великих сумах позички збільшується ризик, величина якого оцінюється розміром утрати кредитора через неплатоспроможність позичальника. Імовірність одночасного банкрутства декількох позичальників значно менша, ніж одного з них. Отже, ризик кредитора знижується у випадку видачі позичок декільком позичальникам. Обслуговування дрібних позичальників приводить до відносно високих витрат банку. У зв'язку з цим у залежності від розміру позичок ставка проценту диференціюється за дрібними, середніми та великими позичками.

Величина ставки проценту залежить від забезпеченості позички. Виділяють ставку проценту за незабезпеченою (бланковою) позичкою. Ці позички дорогі, тому що вони пов'язані з підвищеним ризиком. Більш низькою є ставка відсотка за кредитами, що мають таке забезпечення: «вексельне», товарне, під дебіторську заборгованість, під цінні папери.

Ціль використання кредиту буває різною, в залежності від неї різною буде і ставка проценту. Підвищений ризик мають позички, надані для усунення фінансових утруднень, на здійснення інвестиційних проектів і т.д.

Ставка проценту диференціюється в залежності від форми кредиту (комерційний, банківський, державний, споживчий та ін.), а також від позичальника (кредит для торгівельно-промислових компаній, сільськогосподарських, комунальних підприємств, індивідуальних позичальників).

Офіційна процентна ставка може бути:

- **за редисконтуванням** (переоблік цінних паперів, у т.ч. векселів);
- **за рефінансуванням** (кредитування банківських установ Центральним банком);
- **дисконтна ставка НБУ.** Дисконтна ставка НБУ - це монетарний інструмент, за допомогою якого НБУ встановлює для суб'єктів грошово - кредитного ринку орієнтир для визначення вартості залучених та розташовуваних коштів на певний період.

У залежності від вартості міжбанківських ресурсів. У зв'язку з розвитком міжбанківського кредиту поширення одержали міжбанківські кредитні ставки проценту. У світовій практиці прикладом міжбанківської ставки може служити лондонська – ЛИБОР, що використовується в якості базової при розрахунку вартості окремих міжнародних угод. Як правило, до базової ставки ЛИБОР додається певна надбавка (маржа), що залежить від виду угоди, фінансового стану позичальника, кон'юнктури на ринку позичкових капіталів.

В Україні міжбанківська ставка формується під впливом попиту та пропозиції на міжбанківському ринку та збільшується в залежності від стану ринку кредитних ресурсів. Так, із середини 1994 р. як індикатори ринку міжбанківських ресурсів використовуються ставки КИБОР (KIBOR), КИБИД (KIBID).

КИБОР (від англ. –Kiew InterBank Offered Rate – пропозиція на продаж) являє собою середню величину ставок на міжбанківському ринку по розміщенню кредитів.

КИБИД (від англ. Kiew InterBank Bid – пропозиція на купівлю) – це середня оголошена ставка за залученням позичок. За цією ставкою банки готові купити міжбанківський кредит.

Фундаментом процентної політики є грошово – кредитна політика держави, що приводиться центральним банком (НБУ в Україні). Вона орієнтується на стан економіки та вільного кредитного ринку. Однак на ставки комерційних банків впливають чинники, не пов'язані прямо з політикою центрального банку. Іншими словами, має місце багатofакторний процес, у якому всі компоненти знаходяться в тісній взаємодії.

Грошово-кредитна політика є одним із провідних чинників виміру ставок проценту на кредитному ринку

Впливаючи на загальні умови пропозиції кредиту, центральні банки всіх країн своєю політикою роблять досить значний вплив на рівень ринкової ціни кредитних ресурсів – ставки проценту.

6.5. Теорії проценту

В економічній науці проблеми теорії проценту були досить дискусійними, а представлення про процент, його природу та чинники, що впливають на його зміну, мінялися в трактуваннях різних вчених та економічних шкіл.

**Дослідники,
які розробили
теорію
проценту та
позичкового
капіталу**

К.Маркс,
Е.Бем-Баверк,
Дж. М.Кейнс, Д.Рикардо, А.Сміт,
А.Маршал, Л.Вальрас
В.Петт, А.Тюрго, А.Шпитгоф,
В.Джевонс

1. Позичковий капітал та процент у "Капіталі" К.Маркса. За К.Марксом, в основі суспільного виробництва лежить промисловий капітал.

Це - капітал, авансований для виробництва додаткової вартості, та функціонуючий у сфері матеріального виробництва.

Особливість промислового капіталу полягає в його постійному русі, що забезпечує зростання вартості. Цей рух промислового капіталу охоплює послідовно його авансування в грошовій формі, далі - застосування у виробництві, реалізацію виробленого товару та повернення капіталу до вихідної форми

Грошовий та товарний капітал постійно знаходяться у сфері обігу, продуктивний капітал - у сфері виробництва. Функціональна форма продуктивного капіталу є специфічною, головною формою промислового капіталу. У противагу йому торговельний капітал має грошову та товарну форми, а позичковий капітал - тільки грошову форму.

Вихідним пунктом обігу позичкового капіталу є гроші, що надаються в позичку. Вони можуть бути надані під заставу або без застави. Перша форма позички є історично більш ранньою.

У позичальника гроші перетворюються в капітал, здійснюючи рух $D - T - D'$, а потім знову повертаються до кредитора як D' або як $D + \Delta D$, де ΔD являє собою відсоток за позичкою.

К.Маркс: процентом виступає частина прибутку, який функціонуючий капіталіст виплачує власникові позичкового капіталу за право тимчасового користування його коштами. За економічним змістом проценту - це одна з обернених форм додаткової вартості

Позичковий капітал виступає як товар, однак замість форми продажу йому властива форма позички. У цьому полягає ще одна специфічна особливість обертання позичкового капіталу.

Власник грошей, який бажає використати свої гроші як капітал, що приносить процент, відчужує їх іншій особі - позичальникові, що потребує їх. Він робить ці гроші товаром, як капітал. Причому вони є капіталом не тільки для того, хто відчужує гроші, але і для особи, що їх позичає. Позичальникові гроші передаються як товар, що має споживчу вартість - здатність створювати прибавочну вартість.

Це - вартість, яка від свого власника лише тимчасово переходить у володіння функціонуючого капіталіста, тобто не надходить в оплату і не продається, а лише віддається в позичку.

Ця вартість відчужується за умови, що по закінченні певного терміну вона:

- по-перше, повернеться до свого вихідного пункту;
- по-друге, повернеться як капітал, що реалізував свою споживчу вартість, тобто свою здатність створювати прибуткову вартість

Спосіб повернення позичкового капіталу і відсотків визначається щораз дійсним кругообігом капіталу, що відтворюється. Але повернення позичкового капіталу здобуває форму оплати остільки, оскільки авансування, відчуження цього капіталу має форму позички.

Позичкові капіталісти віддають кошти в тимчасове користування промисловим капіталістам, що їх потребують. Унаслідок цього відбувається відділення капіталу-власності від капіталу-функції, пов'язаної з виробництвом та реалізацією додаткової вартості.

Таким чином, створюється видимість, що відсоток породжується самими грошима. Капітал представляється таємничим джерелом відсотка, що сам створює, своє власне збільшення.

У дійсності гроші у вигляді позичкового капіталу зростають тому, що використовуються функціонуючими промисловцями для вилучення прибуткової вартості. Частину цієї прибуткової вартості одержує власник позичкового капіталу у формі проценту ΔD .

ΔD є процентом, або тією частиною середнього прибутку, що не залишається в руках функціонуючого капіталіста, а дістається грошовому капіталісту (кредитору)

Підприємницький дохід являє собою частину прибутку, що залишається в розпорядженні функціонуючого капіталіста після сплати проценту.

**Джерело проценту:
прибуток функціонуючого підприємця**

Процент являє собою одну з перетворених форм прибуткової вартості:

§ одна частина прибутку у формі проценту передається власнику позичкового капіталу на сплату за користування позичкою;

§ інша- залишається у промисловця у вигляді підприємницького прибутку, частина прибутку у формі відсотку передається власнику позичкового капіталу на сплату за користування позичкою

$$\text{ПРИБУТОК} = \text{ПРОЦЕНТ} + \text{ПІДПРИЄМНИЦЬКИЙ ПРИБУТОК}$$

Отриманий у позичку грошовий капітал перетворюється на засоби виробництва та у робочу силу. У процесі виробництва створюється додаткова вартість, що приймає форму прибутку.

Частину прибутку промисловець повинен уступити власнику позичкового капіталу за користування позичкою: відбувається своєрідне роздвоєння капіталу на капітал-власність та капітал-функцію, яким і відповідають дві частини прибутку.

Максимальною межею ставки проценту служить сам **прибуток**, причому частина, що дістається функціонуючому капіталістові, дорівнює в цьому випадку нулеві.

Мінімальна межа проценту може впасти до будь-якого рівня. За інших рівних умов функціонуючий капіталіст буде платити більш високий або низький процент у прямій залежності від величини середньої норми прибутку в даній країні. Звідси середню норму прибутку можна розглядати як точку коливання проценту.

Існує тенденція до зниження ставки проценту, зовсім незалежна від коливань норми прибутку. Ця тенденція викликана визначеними причинами.

Середня ставка проценту є в кожній країні для більш-менш тривалих періодів постійною величиною, тому що загальна норма прибутку, незважаючи на постійну зміну окремих норм прибутку, змінюється лише в порівняно тривалі періоди часу, причому зміна в одній сфері врівноважується протилежною зміною в іншій.

**ПРИЧИНИ
ЗМІНИ
СТАВКИ
ПРОЦЕНТУ**

1. У розвинутих країнах виникає численний клас банків, що надає позички.
2. Тиск на ставку проценту у бік її зниження впливає на розвиток системи кредитних відносин
3. Прогресуюча концентрація заощаджень зменшує процентні ставки.

Ринкова ставка відсотка, що коливається, подібно ринковій ціні, для кожного моменту є визначеною величиною. Справа в тім, що на грошовому ринку весь позичковий капітал постійно протистоїть функціонуючому капіталові як єдина маса. Отже, співвідношення між пропозицією позичкового капіталу, з одного боку, і попитом на нього, з іншого, щораз визначає ринковий рівень відсотка.

Дія ринкової конкуренції полягає в тому, що позичковий капітал перетікає зі сфер з низькою нормою прибутку до сфер з відносно більш високою нормою прибутку. Стосовно різних сфер це - постійні коливання припливу і відпливу позичкового капіталу з одних галузей до інших.

Ставка відсотку відноситься до норми прибутку так само, як ринкова ціна товару до - його вартості. Оскільки ставка відсотку визначається нормою прибутку, вона завжди визначається загальною нормою прибутку, а не приватними нормами прибутку, які можуть панувати в окремих галузях промисловості.

Позичковий капітал, хоча і є абсолютно відмінною від товару категорією, стає товаром особливого роду. Процент є його ціною, що, подібно ринковій ціні звичайних товарів, щораз фіксується попитом та пропозицією. Однак конкуренція визначає "ціну" позичкового капіталу лише настільки, наскільки конкуренція є рухом, за допомогою якого капітали, вкладені в окремі сфери виробництва, прагнуть витягти з цієї додаткової вартості в порівнянні з величиною цих капіталів відносно однаковій дивіденди.

Прибуток від усякого капіталу, а, отже, і середній прибуток, що ґрунтується на вирівнюванні капіталів між собою, розпадається або може бути розкладений на дві якісно різні, взаємно самостійні та незалежні одна від одної частини - процент та підприємницький дохід, з яких кожна визначається особливими законами.

Якісно процент являє собою додаткову вартість.

Кількісно - частина прибутку, що утворює процент, видається так, начебто вона пов'язана не з промисловим та торговельним капіталом як таким, а з грошовим капіталом, та норма цієї частини додаткової вартості, норма проценту, або ставка проценту, закріплює таке відношення.

Коли частина прибутку приймає форму проценту, різниця між середнім прибутком та процентом, або надлишок прибутку над процентом, перетворюється на протилежну проценту форму - у форму підприємницького доходу.

Ці дві форми - **процент та підприємницький прибуток** - існують у своїй протилежності

Отже, обидві ці форми знаходяться у певному співвідношенні не з додатковою вартістю, стосовно якої вони - тільки частини, фіксовані під різними категоріями, а у співвідношенні один з одним. Оскільки одна

частина прибутку перетворюється у відсоток, інша виступає у вигляді підприємницького доходу.

Підприємницький прибуток складає протилежність проценту:

- по-перше, якщо взяти середній прибуток як величину дану, то норма підприємницького доходу визначається ставкою проценту, а не, скажемо, ставкою заробітної плати. Підприємницький прибуток буде вищим або нижчим у зворотному відношенні до ставки відсотку;

- по-друге, своє позіхання на підприємницький прибуток функціонуючий капіталіст виводить не зі своєї власності на капітал, а з функції капіталу

Більш того, підприємницький дохід на противагу відсоткові видається капіталістові у вигляді результату його функцій не як власника, а як працівника. Звідси, з погляду капіталіста, його підприємницький дохід не тільки не знаходиться в якій-небудь протилежності найманій праці, а, навпроти, сам є не що інше, як заробітна плата, плата за нагляд, плата за кваліфіковану управлінську працю.

2. Теорія проценту Е.Бем-Баверка

У теорії проценту Бем-Баверка фундаментальну роль грає розходження між первинними та похідними чинниками виробництва.

Е. Бем-Баверк: процент виникає при відмові від поточного прибутку на користь майбутнього прибутку: у суспільстві завжди є люди, що готові заплатити за задоволення мати гроші сьогодні та розпоряджатися ними на своїм розсудом у доступному для огляду майбутньому

На відміну від землі та праці — "вихідних" або первинних чинників виробництва, пропозиція яких або фіксовано, або визначається неекономічними рішеннями, капітал являє собою "похідний" або проміжний, чинник, пропозиція якого залежить від кількості землі та праці, витраченого в минулому на його виробництво.

Питання: чому люди охоче розстаються з деякою кількістю благ сьогодні, якщо вони впевнені, що в майбутньому одержать за цю більшу кількість тих же благ тієї ж якості?

Е. Бем-Баверк: є три незалежні "причини" або "підстави", чому люди, як правило, переважають сьогоднішні блага благам завтрашнім, дисконтуючи майбутнє, тобто виражаючи готовність платити за володіння цими благами сьогодні:

1. *Різні умови для задоволення бажань у сьогоденні та майбутньому.*
2. *Недооцінка майбутнього.*
3. *Технічна перевага дійсних благ у порівнянні з майбутніми.*

Усі три причини, висунуті Бем-Баверком, забезпечують вичерпне пояснення існування проценту в статичній, так само як і в динамічній економіці.

У статичному випадку наявність другої причини є необхідною, але не достатньою умовою існування позитивної норми проценту, оскільки наявність третьої причини може породити такий приріст випуску, що задовольнить попит на наявні блага. Точно так само третя причина не є ні необхідною, ні достатньою умовою позитивної норми проценту.

У динамічній же економіці перша причина не є необхідною, але є достатньою умовою для існування позитивної норми проценту. Можна сказати також, що норма проценту може бути нульовою, тільки якщо:

- дохід є постійним у часі;
- переваги сьогодення не існує;
- чистий продукт неможливо збільшити, відкладаючи споживання заради майбутнього виробництва.

Норма проценту розподіляє обмежену кількість наявних благ за галузями відповідно до суспільної оцінки відносної цінності дійсних та майбутніх благ

Для високо "капіталізованої" економіки характерна значна забезпеченість споживчими благами та низькою нормою приросту продукції при подальшому збільшенні середнього періоду виробництва, а, отже, і низка норма проценту.

Цим пояснює Бем-Баверк тенденцію норми проценту до зниження в міру зміни співвідношення між витратами капіталу та праці на користь капіталу.

У роботі "Позитивна теорія капіталу" (1889 р.) Бем-Баверк доводить, що насправді визначає норму проценту.

Бем-Баверк вводить допущення, що в економіці діють тільки капіталісти та робітники.

Капіталісти — це активні підприємці, що є власниками капіталу. Попит на фонди пред'являється винятково з боку капіталістів, а пропозиція

фондів створюється в першу чергу за рахунок нерозподіленого прибутку. Окрім того, весь діючий в економіці капітал складається з засобів існування, що авансуються робітником.

Е. Бем-Баверк: Норма проценту визначається при обміні праці на предмети споживання. На відміну від капіталістів, робітники, як правило, недооцінюють майбутнє. Так відбувається тому, що робітники не можуть дозволити собі довго чекати плодів своєї праці

Якщо розмір фонду засобів існування **фіксований**, то **норма** проценту визначається граничною продуктивністю подовження середнього періоду виробництва.

При **нульовій нормі** проценту капіталісти пред'являли нескінченний попит на наявні блага, щоб авансувати їхнім робітником.

Норма проценту зростає доти, доки весь фонд засобів існування не буде витрачений на подовження середнього періоду виробництва

Чим **нижчою** є **норма** проценту, тим довшим буде прибутковий період виробництва, оскільки при більш низьких нормах проценту сьогоднішня цінність потоку майбутніх благ зросте і, отже, надбавка до цінності наявних товарів зменшиться. **Таким чином, рівноважна норма проценту визначається продуктивністю останнього економічно припустимого подовження виробничого періоду, іншими словами, його граничною продуктивністю.**

3. Процент у "Загальній теорії" Дж.М.Кейнса

Процент, на думку Дж. М. Кейнса, є чисто грошовим феноменом, що відбиває гру ринкових сил на грошовому ринку. У цьому напрямку він розвивав свою теорію грошового попиту, пов'язавши її зі «схильністю до ліквідності». Головним у теорії Дж. М.Кейнса є те, що процент - це найвищою мірою психологічний феномен, який втратив зв'язок із природою позичкового капіталу, зате тісно поріднився з грошовою сферою. Це не є винагорода за заощадження, а плата за «розставання з ліквідністю», подолання страху перед невизначеним майбутнім та ризиком неплатежу за зобов'язаннями та угодами. Акцент на нормі проценту як важливому індикаторі попиту на гроші мав важливі наслідки для економічної теорії. Із введенням проценту в аналіз попиту на гроші було поставлено проблему оптимізації розподілу господарюючими суб'єктами своїх ресурсів, між альтернативними видами активів. При такому підході до функції попиту важливу роль починає грати аналіз очікувань господарюючих агентів, за умов невизначеності та ризику.

Попит на гроші в теорії Дж. М. Кейнса втрачає риси стійкості та передбачуваності, що вважалися властивими йому відповідно до неокласичних схем.

У теорії Кейнса **процент - це монетарний феномен. Він формується стихійно в ході зіставлення попиту на гроші та пропозиції.** Попит на гроші регулюється перевагою ліквідності в економіці, пропозиція - кількістю грошей в обігу.

Кейнс виділяє наступні психологічні та ділові мотиви переваги ліквідності:

МОТИВИ ПЕРЕВАГИ ЛІКВІДНОСТІ	1. Мотив, пов'язаний з прибутком - необхідність врівноважити одержання прибутку та його витрати - залежить від нормальної тривалості інтервалу, від одержання доходу до його витрат. 2. Комерційний мотив, або трансакційний мотив - готівка для угод. 3. Мотив обережності - резерв для всякого роду випадків. 4. Спекулятивний мотив - пов'язаний з динамікою норми проценту. Спекулятивний мотив дуже гнучко реагує на зміни ставки проценту.
--	--

Дж. М. Кейнс зазначав, що перші три мотиви залежать від загальної активності економічної системи та від рівня грошового доходу. Вони більш-менш незмінні, принаймні в довгостроковому періоді. Фактично, процент - це плата за те, щоб змусити людей розстатися з грошми. Чим нижчим є процент, тим більше засобів буде знаходитися в ліквідній формі - у грошах.

Норма відсотку, по Кейнсу, відіграє найважливішу роль у визначенні реального обсягу інвестицій в економіці

Реальний розмір інвестицій визначається двома чинниками: граничною ефективністю та нормою проценту.

ФАКТОРИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА РЕАЛЬНИЙ РОЗМІР ІНВЕСТИЦІЙ	1. Гранична ефективність капіталу - це рентабельність останньої одиниці капіталу ($\Delta P / \Delta I$) - ставка дисконту, що робить дисконтування значення очікуваних чистих прибутків від капітального активу точно рівним його ціні. 2. Норма проценту. Гранична ефективність співвідноситься з нормою проценту, тобто прибутковість капіталу оцінюється через альтернативи. Підприємці продовжують процес інвестування, доки гранична ефективність капіталу залишається вищою за норм проценту.
---	---

Зміни граничної ефективності капіталу та ставки проценту лежать в основі циклічного розвитку економіки.

Гранична ефективність капіталу (тобто розрахунки підприємців майбутнього доходу від інвестицій) є дуже чутливою, за Кейнсом, до песимістичних настроїв та паніки - "крах надій" унаслідок раптових сумнівів в очікуванні прибутковості. Ці розрахунки піддаються раптовим та різким змінам та поширюються дуже швидко в економіці.

Раптове **зниження граничної ефективності до норми проценту** породжує кризу. При цьому страх і непевність у майбутньому, що супроводжують падіння граничної ефективності капіталу, породжують стрімке зростання переваги ліквідності, а отже, і зростання норми проценту. Це ускладнює вихід із кризи.

Дж. К. Кейнс: чим нижче ставка проценту, яка визначає нижню межу прибутковості майбутніх інвестицій, тим при інших рівних умовах буде поживавленіший інвестиційний процес, та навпаки

Підняти граничну ефективність капіталу важко, оскільки вона - багато в чому являється психологічним фактором очікувань ділових людей. Необхідно відновити ділову довіру в економіці. Тому для запобігання спаду необхідно підтримувати низьку ставку проценту. Такими є рекомендації Кейнса.

4. Теорії проценту А.Маршалла та Л.Вальраса

У теоріях А. Маршалла та Л. Вальраса норма проценту розглядається як чинник, що надає рівноваги бажанню інвестувати і готовності зберігати.

Інвестування створює **попит** на відповідні ресурси, а **заощадження** – основу для їхньої пропозиції. Норма проценту є такою ціною ресурсів за інвестиції, при якій попит та пропозиція **врівноважуються**

Ціна будь-якого товару неминуче зупиниться на рівні, при якому попит на нього дорівнює пропозиції, точно також і норма проценту під дією ринкових сил прагне до рівня, при якому обсяг інвестицій дорівнює обсягові заощаджень.

А. Маршалл: процент, будучи ціною, яка сплачується на будь-якому ринку за користування капіталом, прагне до такого рівноважного рівня, при якому сукупний попит на капітал на цьому ринку при даній нормі проценту дорівнює сукупному капіталу, який впливає на ринок при цій же нормі проценту

Л. Вальрас: нормі проценту відповідає сума, яку індивідууми будуть зберігати, а також сума, яку вони будуть інвестувати в нові капітальні активи. Ці дві агрегатні величини прагнуть зрівнятися одна з одною, і норма проценту є та зміна, яка приводить їх до рівності

У результаті норма проценту встановлюється на рівні, при якому заощадження, що являють собою пропозицію нових капіталів, дорівнюють попиту на них.

У класичній теорії будь-який акт індивідуального заощадження, що вчинився, автоматично знижує норму проценту, і це, відповідно стимулює випуск нових засобів розміщення капіталу.

При цьому норма проценту падає рівно на стільки, наскільки необхідно стимулювати випуск нових засобів розміщення капіталу в розмірі, рівному приростові заощаджень.

Сучасні умови діяльності банківської системи, а також механізм формування ставок проценту, як в Україні, так і в країнах Заходу став більш складним, з'являються та підсилюються нові фактори, а роль колишніх або змінюється, або їхня дія слабшає.

Насамперед, на пропозицію позичкового капіталу великий вплив здійснюють ступінь розвитку кредитної системи країни та обсяг грошових нагромаджень населення. Чим більше нагромаджень у населення, тим значнішими є можливості в кредитних організаціях надати позичальникам позички на прийнятних умовах за порівняно низькими ставками.

Високий рівень грошових нагромаджень у ФРН, Японії є однією з причин традиційно низьких ставок проценту в цих країнах. Одночасно значні розміри грошових нагромаджень самих підприємств приводять до зниження попиту на банківські кредити, викликають формування та розвиток політики самофінансування підприємств.

Певний вплив на процент банківського кредиту роблять специфічні особливості кредитної системи тієї або іншої країни. Рівень ставки проценту багато в чому залежить від стану економіки. В умовах зростання виробництва підвищується попит на позичкові кошти, з цієї причини ставка проценту підвищується. Якщо спостерігається спад, то відбувається згортання виробництва, підприємцям стає непотрібним додатковий капітал, падіння попиту на грошовому ринку викликає зниження ставки проценту.

Разом із тим, це є лише одним з багатьох факторів, інші можуть одночасно діяти в протилежному напрямку, здійснюючи тим самим невілюючий вплив.

Тема 7. Кредитна система

- 7.1. Поняття кредитної системи
- 7.2. Центральний банк
- 7.3. Банківська система
- 7.4. Спеціалізовані фінансово-кредитні інститути

Мета: вивчити необхідність, сутність і значення кредитної системи, її роль в розвитку економіки країни. Визначити структуру кредитної системи, зрозуміти зміст банківської системи, принципи її побудови. Вивчити особливості банківської системи України, визначити позитивні і негативні тенденції її розвитку; розглянути значення і функції Центрального банку, як головної ланки кредитної системи, а потім вивчити роль, значення і функції інших банків; в результаті вивчення цього розділу звернути увагу на роль, значення і функції спеціалізованих фінансово-кредитних установ.

7.1. Поняття кредитної системи

Умовою ефективності організації кредиту, як форми руху позичкового капіталу, є створення і розвиток кредитної системи. Економічною основою і передумовою створення кредитної системи є виникнення тимчасово вільних коштів у окремих суб'єктів ринку і необхідністю їхнього перерозподілу для розвитку виробництва і розширення торгівлі іншими суб'єктами ринку на умовах зворотності.

Кредитна система характеризується сукупністю банківських і інших кредитних установ, правовими формами організації і підходами до здійснення кредитних операцій

Еволюція кредитної системи і кредитної справи повною мірою визначається економічною ситуацією в країні, пануючими формами і механізмом господарювання.

Кожному етапу історико-економічного розвитку економічних відносин характерний свій тип організації кредитної справи, який відповідає певним потребам в кредитно-фінансовому обслуговуванні окремих галузей економіки

Механізм функціонування кредитної системи постійно міняється під впливом змін її структури, організаційно-правових форм здійснення кредитних операцій, форм і методів кредитування і кредитно-розрахункових відносин.

Організаційна структура кредитної системи зображена на рис. 7.1., основним критерієм виділення різних рівнів кредитних установ служить функціональна спеціалізація окремих інститутів.

Виділяються **дві основні підсистеми** організації кредитних відносин: у рамках банківських і небанківських (парабанківських) установ:

- **перша** з них представлена банками й іншими установами банківського типу (наприклад, обліковими установами);
- **друга** — спеціалізованими кредитно-фінансовими і поштово-ощадними інститутами (рис. 7.1).

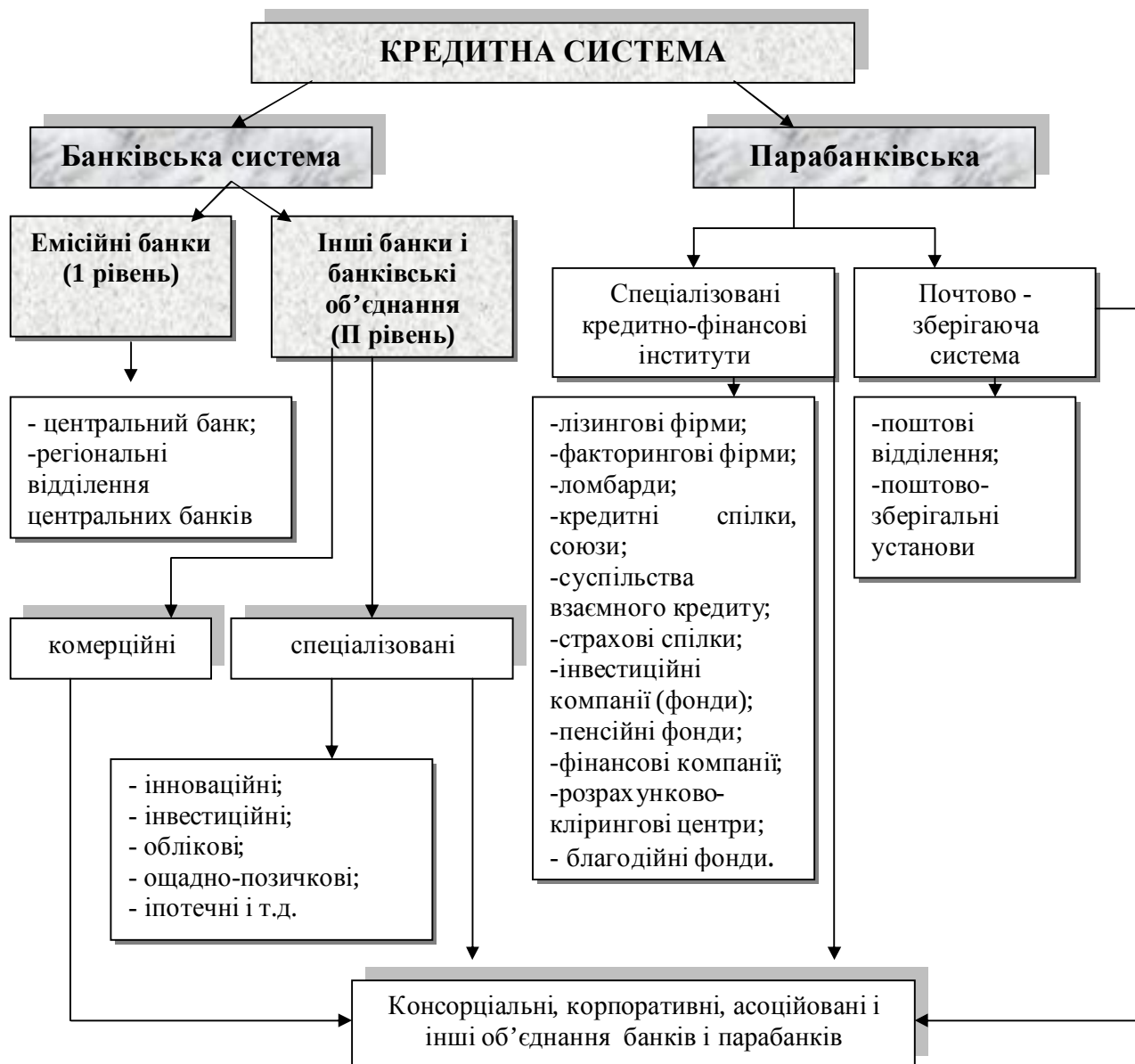

Рис. 7.1. Структура сучасної кредитної системи

Кредитна система, як і будь-яка галузь економіки, має потребу у відповідній організації ланок, ієрархічності структури, складаючих її елементів, виділенні центральної керуючої ланки і низових (функціональних) органів.

Відповідно до функціональної спеціалізації, обсягу і кількості наданих окремим господарським одиницям кредитно-фінансових послуг основою кредитної системи є банківська система. Банківська система організує кредитно-фінансове обслуговування господарського обороту, а єдиним органом, що координує діяльність кредитних інститутів, є Центральний (емісійний) банк, який виконує функції керування процесами організації кредитно-розрахункового і фінансового обслуговування господарства.

В основному Центральний банк з його установами та кредитні інститути парабанківської системи можуть здійснювати прямий вплив лише в окремих випадках, а в більшості — тільки опосередкований вплив, що виявляється у взаємозв'язку кредитних і фінансових операцій, різноманітних секторів ринку кредитно-фінансових послуг.

Подвійна підлеглість кредитно- фінансових інститутів	- з одного боку, здійснюючи кредитно-розрахункові операції, вони змушені керуватися відповідними нормативними актами і вимогами Центрального банку; - з другого боку, спеціалізуючись на яких-небудь фінансових, страхових, інвестиційних або інших операціях, фінансові посередники підкоряються законам, нормативним актам і регулюючим мірам відповідних відомств.
---	---

Тим самим низові ланки кредитної системи можуть знаходитися в подвійному, потрібному підпорядкуванні. І нерідко трапляється так, що нормативні, обов'язкові для виконання вимоги одного відомства, суперечать вказівкам іншого відомства, що дає можливість кредитним інститутам лавірувати, використовуючи більш сприятливі для себе нормативні вказівки.

Для встановлення міцних зв'язків між усіма ланками всієї кредитної системи необхіден відповідний «передавальний механізм», що дозволяє вчасно й оперативно інформувати усі ланки про нові рішення. Ці функції виконують Регіональні керування Центральних банків, а при необхідності — спеціально призначені Центральним банком інститути.

У залежності від співпідпорядкованості кредитних інститутів відповідно до банківського законодавства й ієрархічної структури кредитної системи можна виділити два основних типи побудови банківської системи: однорівневу і дворівневу.

Центральний банк залишається банком у повному змісті цього слова тільки для двох категорій клієнтів — комерційних і спеціалізованих банків і урядових структур, причому переважними стають функції «банку банків» і

керування діяльністю банківських установ з метою регулювання і контролю за функціонуванням ринку кредитно-фінансових послуг.

7.2. Банківська система

Банківська система будь-якої країни є провідником грошово-кредитної політики держави.

Сучасну банківську систему можна представити в такому вигляді (рис. 7.2):

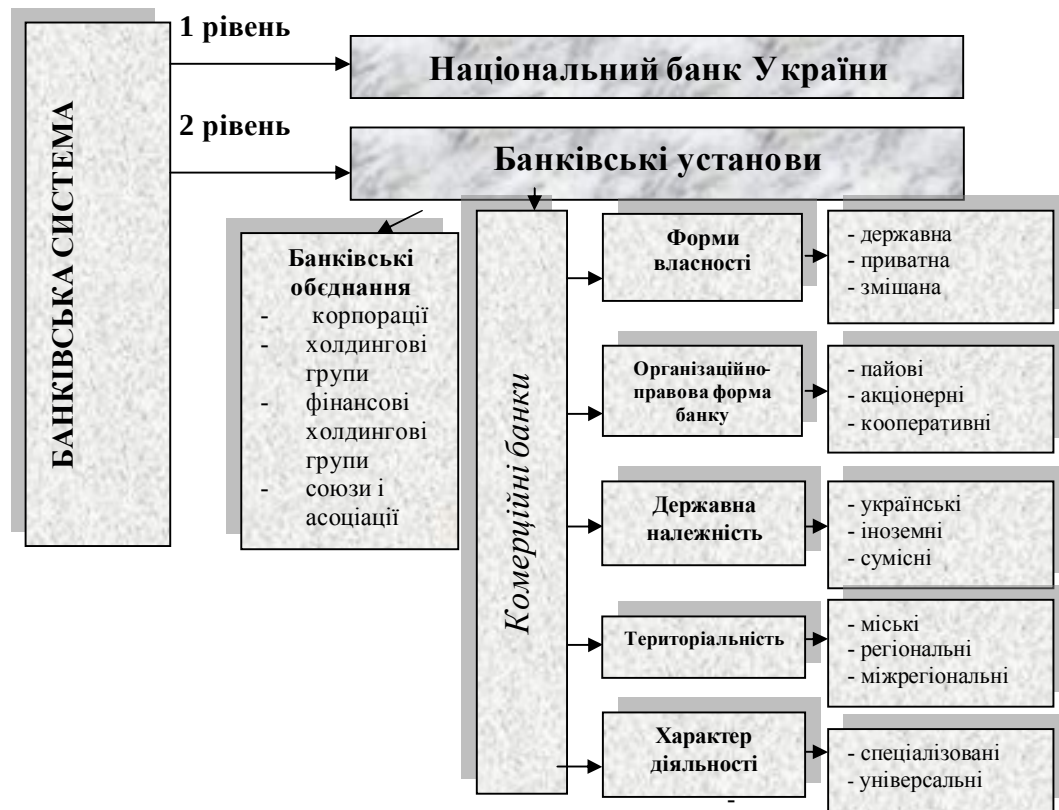

Рис 7.2. Структура сучасної банківської системи України

В Україні банківська система складається з Національного банку України й інших банків, створених і діючих на території України відповідно до положень Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Центральний банк є головною ланкою грошово-кредитної системи практично всіх країн, що мають банківські системи.

Особливе місце і роль центрального банку в банківській системі сучасної держави визначається рівнем і характером розвитку ринкових відносин, причому останні не слід розглядати як щось незмінне.

Ідея створення центрального банку зародилась в умовах відносно розвинутих ринкових відносин, в зв'язку з тим, що подальший розвиток

ринку взагалі, і фінансового в частності, без центрального банку як органу державного контролю чреваті невиправданими втратами

У залежності від джерел формування капіталу центральних банків вони підрозділяються на наступні види:

- **державні** – капітал цілком належить державі (центральні банки Великобританії, Німеччини, Франції, Канади);
- **акціонерні** (Федеральна резервна система США);
- **змішані** – акціонерні товариства, частина капіталу яких належить державі, а частина – іншим юридичним особам (центральні банки Японії, Бельгії).

Свої функції центральні банки здійснюють, використовуючи банківські операції: пасивні й активні.

Пасивними називаються операції, за допомогою яких утворюються ресурси центрального банку.

Основними пасивними операціями є: емісія банкнот, прийом коштів комерційних банків і казначейства, операції по утворенню власного капіталу.

Головним джерелом ресурсів центрального банку в більшості країн є емісія банкнот, що складає від 54 до 85 відсотків усіх пасивів центрального банку.

Активними називаються операції по розміщенню центральним банком своїх ресурсів. Основними активними операціями є: обліково-кредитні операції, облікові операції і короткострокові кредити державі і банкам; операції з золотом і іноземною валютою.

В умовах ринкової економіки центральні банки є юридично незалежними від органів виконавчої влади. У своїй діяльності вони керуються державними інтересами і національним законодавством. Основне призначення центральних банків – забезпечення стійкості національної валюти, а також регулювання і координація діяльності грошово-кредитної сфери.

Узагальнення міжнародної практики діяльності центральних банків дозволило закласти основи і згодом організувати діяльність центрального банку України – Національного банку України (НБУ).

Національний банк України створений у 1991 р., його правовий статус визначений ст. ст. 99 і 100 Конституції України, Законом України «Про Національний банк України» № 679 – XIV від 20.05.1999 р., а також іншими законами України (рис. 7.3).

Рис. 7.3. Основні функції Національного банку України

Для виконання зазначених функцій НБУ використовує наступні інструменти і методи:

- Ø установлення правил, що регламентують діяльність банків другого рівня;
- Ø здійснення нагляду за діяльністю кредитних організацій;
- Ø встановлення і здійснення контролю за дотриманням обов'язкових економічних нормативів банками;
- Ø установлення резервних вимог;
- Ø рефінансування кредитних організацій;
- Ø проведення дисконтної політики;
- Ø проведення операцій на відкритому ринку;
- Ø здійснення валютних інтервенцій.

Для підтримки надійності банківської системи України НБУ активно використовує всі перераховані вище інструменти. Метою резервних вимог

НБУ є: регулювання рівня грошової маси та часткове страхування залучених банком ресурсів.

Для кредиторів банку – суб'єктів господарської діяльності і населення таке страхування залучених ресурсів є додатковою гарантією надійності вкладень. Однак обов'язкове резервування і депонування коштів на кореспондентському рахунку банку приводить до істотного зниження прибутковості по внесках (тому що по обов'язковим резервам відсотки не нараховуються, банки знижують ставку відсотка по залученим ресурсам).

Під рефінансуванням банків розуміється кредитування банків НБУ

Надання кредитних ресурсів НБУ комерційним банкам здійснюється у виді прямих і ломбардних кредитів, переобліку векселів і проведення кредитних аукціонів і тендерів. Рефінансування проводиться у випадках, коли банки випробують труднощі і не можуть у короткий час залучити необхідну кількість кредитних ресурсів з інших джерел, тобто НБУ виступає у ролі кредитора останньої інстанції.

Особливе значення для підтримки ліквідності банківської системи й окремих банків має проведення операцій на відкритому ринку за допомогою купівлі-продажу державних цінних паперів.

Для регулювання обсягу угод на валютному ринку НБУ впливає на обсяг грошової маси за допомогою окремих валютних інтервенцій. У 2005 році НБУ відмовився від активного впливу на грошовий ринок і банківську систему за допомогою цього інструмента.

У цілому ж проведена державою і НБУ тверда валютна політика протягом останнього року привела до значного скорочення частки спекулятивних валютних операцій у загальному обсязі проведених банками операцій.

Банки в Україні можуть функціонувати як універсальні або як спеціалізовані. Універсальні - виконують весь комплекс дозволених їм операцій, спеціалізовані - в залежності від видів виконуючих операцій можуть бути ощадними, інвестиційними, іпотечними, розрахунково-кліринговими

Банк здобуває статус спеціалізованого банку:

а) якщо більш 50 відсотків його активів є активами одного типу:

- для інвестиційного банку – емісія і розміщення цінних паперів, що здійснюються за рахунок коштів приватних інвесторів або довгострокове кредитування;

- для іпотечного банку – активи розміщені під заставу землі або нерухомого майна;

- для розрахунково-клірингового банку – активи, розміщені на клірингових рахунках.

б) якщо ж більш 50 відсотків **пасивів** банку є внесками фізичних осіб, то він здобуває статус спеціалізованого ощадного банку.

У процесі своєї діяльності банки виконують певні функції. Їхня сутність виявляється при виконанні банками тих операцій, що визначені в ст.47 Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Основними з них є:

- прийом депозитів (внесків) від юридичних і фізичних осіб;
- відкриття поточних рахунків своїм клієнтам;
- розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах і на власний ризик у наступні активні операції: кредитні, лізингові, факторингові, валютні, операції з цінними паперами і з банківськими металами і т.д.

Пасивні операції банку збільшують залишки грошових коштів на пасивних рахунках балансу банку – це залишки на поточних рахунках клієнтів, строкові депозити, міжбанківські борги, власні цінні папери банку, прибуток і фонди банку.

Активні операції банку збільшують залишки грошових коштів на активних рахунках балансу банку – це залишки в касі банку, на його кореспондентському рахунку, міжбанківські борги, банківські кредити, придбання банком цінних паперів.

Будучи самостійними суб'єктами економіки (і грошового ринку), банки виконують визначені економічні функції, у яких конкретизується їхня сутність і призначення. Основними з них є:

- Ø трансформаційна;

- Ø емісійна.

Перша функція банків – трансформаційна. Вона полягає в зміні (трансформації) таких якісних характеристик грошових потоків, що проходять через банки, як рівень ризикованості, строковість і просторовий напрямок.

У зв'язку з цим можна виділити такі напрямки цієї функції:

- Ø трансформація ризиків;

- Ø трансформація строків;

- Ø просторова трансформація.

Трансформація ризиків заключається в тому, що банки, діяльність яких пов'язана з високими ризиками, розробляють різноманітні методи управління ними: диференціація активних операцій, створення резервів, диференціація процентних ставок в залежності від степені ризику кредиту, страхування депозитів.

Трансформація строків означає, що банки, залучая значні об'єми короткострокових кошти і постійно поповнюючи їх, створюють умови для трансформації в довгострокові кредити. Це вигідно не лише банкам, але і їх клієнтам: позичальники отримують можливість фінансувати свої довгострокові проекти, а кредитори банків – отримують великий дохід по своїм вкладам.

Просторова трансформація означає, що банки можуть акумулювати ресурси з багатьох регіонів і направляти їх на фінансування проектів одного регіону, однієї країни, одного об'єкту. Таким чином, розширюється географія грошового ринку, він перетворюється в міжнародний і світовий, що забезпечує балансування потреб і пропозицій на грошовому ринку в будь-якому місці світового ринку.

Другою функцією банків є **емісійна**. Вона полягає в тім, що при дворівневій банківській системі банки створюють додаткові платіжні кошти і направляють їх в обіг, збільшуючи пропозицію грошей, або вилучають їх з обігу, зменшуючи пропозицію грошей. Цю функцію виконує як НБУ, емітуючи готівку, так і інші банки, що емітують депозитні гроші через механізм грошово-кредитного мультиплікатора.

7.3. Спеціалізовані фінансово - кредитні інститути

У ринковій економіці будь-якого типу фінансово-кредитні операції, крім банків, здійснюють і інші небанківські фінансово-кредитні установи.

Вони є фінансовими посередниками на грошовому ринку, здійснюючи мобілізацію тимчасово вільних коштів, розміщаючи їх у ліквідні активи. Такі фінансові установи звуться спеціалізованими фінансово-кредитними інститутами і в сукупності, у рамках кредитної системи утворюють *парабанківську систему*.

Спеціалізовані фінансово-кредитні інститути в своїй діяльності виконують деякі схожі з банками функції, котрі зводяться в основному до формування боргових зобов'язань і трансформацією їх в доходні активи

Однак, їх діяльність докорінно відрізняється від банківської, тому що вона по статусу є вузько спеціалізованою й орієнтується на обслуговування специфічної клієнтури або поширюється на такі сфери кредитування, що визнані ризикованими для банків.

Спеціалізовані кредитно-фінансові інститути, або парабанківські установи, відрізняють від банків або орієнтацією на обслуговування визначених типів клієнтури, або на здійснення в основному одного-двох видів послуг.

Росту впливу спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів сприяють три основних причини: зростання доходів населення, активний розвиток ринку цінних паперів, надання цими інститутами спеціальних послуг, що не можуть надати комерційні або спеціалізовані банки.

Основні форми діяльності цих інститутів на фінансовому ринку: акумуляція заощаджень населення, представлення кредиту юридичним особам і державі через облігаційні займи, мобілізація капіталів через всі види акцій, а також представлення іпотечних, споживчих кредитів і кредитної взаємодопомоги

В даний час функціонують більшість видів спеціалізованих фінансово-кредитних інститутів, роль, назва і значення яких має багато розходжень. Найбільше поширення одержали такі види небанківських організацій: ощадно-позичкові установи, інвестиційні фонди й інвестиційні компанії, страхові компанії, пенсійні фонди, кредитні товариства і кредитні союзи, фінансові групи і фінансові компанії, благодійні фонди, факторінгові компанії, лізингові компанії, ломбарди.

1. Ощадно-позичкові установи. Ощадно-позичкові установи являють собою кредитні товариства, створені для фінансування житлового будівництва. Більшість установ були організовані після другої світової війни для сприяння розширенню будівництва житла. У ринкових умовах установи використовують нові стратегії, що дозволяють наблизитися до операцій комерційних банків. В результаті вони стали:

- практикувати видачу комерційних і споживчих позичок;
- оформляти свої борги цінними паперами і проводити їх на вторинному ринку;
- переводити ощадні рахунки в строкові вклади.

2. Інвестиційні фонди й інвестиційні компанії

Інвестиційні фонди – установи, що випускають і продають власні цінні папери, на отримані гроші купують акції й облігації підприємств і банків, забезпечуючи своїм акціонерам дохід. Крім того, інвестиційні фонди, використовуючи ситуацію на грошовому ринку, постійно здійснюють покупку і продаж цінних паперів і в такий спосіб перерозподіляють капітали в найбільш перспективні підприємства і галузі.

Інвестиційні компанії — нова форма спеціалізованих небанківських інститутів, що одержала найбільший розвиток у 70—80 р. у США, хоча існувала ще в 30-і рр. Інвестиційні компанії шляхом випуску власних акцій

залучають кошти, які потім вкладають у державні цінні папери і цінні папери корпорацій.

Існують інвестиційні компанії закритого і відкритого типу.

3. Страхові компанії. Особливістю діяльності і нагромадження капіталу страхових компаній є надходження страхових премій від юридичних і фізичних осіб, розмір яких розраховується на основі страхових тарифів або ставок.

Страховим компаніям України законодавством рекомендовані наступні напрямки інвестування:

- Ø у державні цінні папери і цінні папери місцевих органів влади;
- Ø у банківські депозити;
- Ø у цінні папери акціонерних товариств;
- Ø у нерухоме майно;
- Ø у валютні цінності.

4. Пенсійні фонди. Пенсійні фонди — досить нове явище на кредитно-банківському ринку, що одержало свій розвиток після другої світової війни.

Особливостями пенсійного фонду є:

- організаційна структура пенсійного фонду відрізняється від структури інших кредитно - фінансових установ тим, що не передбачає будь – якої форми власності, а створюється при корпораціях, котрі і являються їх власниками;
- для управління ці фонди можуть передаватися трастовим відділам комерційних банків, і тоді ці фонди являються незастрахованими, або страховим компаніям, котрі забезпечують подальшу плату пенсій, і такі фонди називаються застрахованими.

Поряд з недержавними пенсійними фондами створюються і державні фонди на рівні центрального уряду і місцевих органів влади.

Як страхові компанії, так і пенсійні фонди випускають свого роду боргові зобов'язання (пасиви), що призначені для залучення додаткових коштів.

5. Кредитні спілки і кредитні союзи. Уперше кредитні союзи з'явилися в другій половині XIX в. у Європі.

Кредитні спілки – це кооперативні ощадні інститути, які організовуються зазвичай профсоюзами, роботодавцями або групою фізичних осіб, об'єднаних певними матеріальними інтересами

Кредитні спілки в основному спеціалізуються на обслуговуванні незаможних верств населення. Велика кількість потребуючих фінансову допомогу обумовило швидке зростання кількості кредитних спілок і істотне розширення їх операцій.

В Україні на 1.01.2005 р. нараховувалося більш 700 кредитних союзів.

6. Фінансові групи і фінансові компанії. Фінансові групи – спеціалізуються на фінансових операціях масштабного характеру.

Фінансові компанії видають **споживчі** і комерційні позички багато в чому так само, як і банки. Однак замість прийому депозитів вони здійснюють випуск короткострокових комерційних цінних паперів, а в деяких випадках займають кошти у інших фінансових посередників.

7. Благодійні фонди. Розвиток системи благодійних фондів у сучасній економічній ситуації пов'язано з наступними обставинами:

Ø благодійність сьогодні стала частиною цивілізованого підприємництва;

Ø прагнення власників значних достатків уникнути великих податків при передачі спадщини або даруванні.

Створюючи благодійні фонди, великі власники (юридичні і фізичні особи) фінансують освіту, науково-дослідні інститути, центри мистецтв, церкви, громадські організації.

8. Факторингові компанії. Факторингові компанії здійснюють придбання неоплачених боргових вимог, що виникають між контрагентами в процесі реалізації товарів і послуг.

Будь-яка факторингова компанія світу може бути віднесена до одного з наступних трьох типів:

- компанії, що належать банкам або іншим установам кредитно-фінансової сфери;
- компанії, що належать великим промисловим компаніям і транснаціональним корпораціям;
- компанії змішаного типу;

Діяльність факторингових компаній удосконалюється шляхом їхнього об'єднання в національні, регіональні і міжнародні угруповання. В задачі **національних** і **регіональних** компаній входить інформаційне обслуговування своїх членів, аналіз їхньої діяльності і виявлення способів підвищення ефективності їхньої роботи, а також розробка відповідного програмного забезпечення.

Міжнародні угруповання являють собою об'єднання факторингових компаній, що займаються обслуговуванням зовнішньої торгівлі на взаємній (кореспондентської) основі, вони розрізняються по ступені відкритості для вступу нових членів, залежності учасників від головної компанії й імперативності розроблених ними правил.

9. Лізингові компанії. Лізингові компанії - це фінансові компанії, що спеціалізуються тільки на фінансуванні угоди (оплаті майна), або універсальні, що пропонують не тільки фінансові послуги, але й інші послуги, пов'язані з реалізацією лізингових операцій, наприклад, технічне обслуговування, навчання, консультації і т.п.

Загальним для всіх типів лізингових компаній зараз є те, що їхні функції істотно розширилися, і вони від простого фінансування угоди переходять до комплексного обслуговування своїх клієнтів, пропонуючи їм широкий спектр спеціальних додаткових послуг. Наприклад, при лізингу комп'ютерів і офісного устаткування лізингові компанії пропонують їхнє технічне обслуговування, при лізингу легкових автомобілів гарантується визначене число автомобілів для клієнтів, їхнє технічне обслуговування, покупка нових і продаж старих автомобілів.

10. Ломбарди. Ломбарди являють собою кредитні установи, що видають позички під заставу рухомого майна. Історично ломбарди виникли як приватні підприємства лихварського кредиту. У багатьох країнах при спробах держави боротьби з лихварством відзначалася тенденція одержавлення ломбардів, додання їм «казенного» характеру. При цьому частка і форма участі держави у формуванні капіталу і діяльності ломбардів різні. У більшості випадків з метою здійснення державного контролю за діяльністю ломбардів вони створюються при якій-небудь або державній структурі, що призначає (на певний строк) керуючого ломбардом.

У залежності від ступеня участі держави і частки капіталу в діяльності ломбардів виділяються **державні і комунальні**, а також **приватний і змішаний тип** (за участю і приватного, і державного капіталу) ломбарди.

Спеціалізація ломбардів – споживчий кредит під забезпечення у виді застави рухомого майна, включаючи дорогоцінні метали і каміння (як правило, за винятком цінних паперів). Позички видаються в основному короткострокові (до 3 мес.) у розмірі від 50 до 80% вартості майна, що закладається. Поряд з позичками під заставу, практикуються також операції по збереженню цінностей клієнтів, а також продаж закладеного майна на комісійних початках.

Дане коло операцій визначає специфіку організаційної структури ломбардів: крім філій і відділень, великі ломбарди можуть мати мережу складів і магазинів.

В даний час в Україні ломбардне кредитування здійснюють кредитно - фінансові установи – ломбарди. Особливістю видаваних ними позичок є: по-перше, більш висока процентна ставка, чим у банків; по-друге, швидке оформлення й одержання позички.

Тема 8. Валютний ринок і валютні системи

8.1.Сутність валюти і валютних відносин

8.2.Валютний ринок. Види операцій на валютному ринку

8.3.Валютні системи и валютна політика.

8.4.Баланси міжнародних розрахунків.

8.5.Характеристика міжнародних і регіональних валютно-кредитних організацій

Мета: надати характеристику сутності, призначенню і специфічним ознакам валюти; з'ясувати сутність і механізм функціонування валютного ринку та визначити основні види операцій на цьому ринку; зрозуміти механізми функціонування світової і міжнародних валютних систем; визначити сутність валютної політики.

8.1. Сутність валюти і валютних відносин

Поняття валюти широко використовується в економічній літературі. Валюта обслуговує функціонування світової економіки та інтеграцію до неї національних економік окремих країн. У різних теоретичних джерелах сутність валюти визначається неоднозначно. Ряд авторів визначає валюту як гроші, які використовують в міжнародних розрахунках; інші вважають, що валюта - це грошова одиниця конкретної держави, треті розглядають валюту як наднаціональні (міжнародні) рахункові одиниці і платіжні засоби. Найбільш загальним є визначення:

ВАЛЮТА – це будь-які грошові кошти, формування та використання яких прямо чи опосередковано зв'язано з зовнішньоекономічними відносинами

Валюту можна класифікувати за різними критеріями. Наприклад:

1. По **емітентській приналежності валюту підрозділяють на :**

Ø національну – грошові знаки, які знаходяться в обігу і є законним платіжним засобом на території даної держави, а також кошти на рахунках у банках (наприклад, гривня),

Ø іноземну – іноземні грошові знаки, які знаходяться в обігу і є законним платіжним засобом на території відповідної держави, кошти в грошових одиницях іноземних держав, що знаходяться на рахунках у банках (наприклад, долар США),

Ø колективну, котра виражена в міжнародних грошових і розрахункових одиницях, що імітується міжнародними фінансово-кредитними установами і функціонує внаслідок міждержавних угод (наприклад, ЄВРО);

2. По *режиму використання або по конвертованості* (можливості обміну валюти даної країни на валюти інших країн) на:

Ø *цілком конвертовані* - валюти країн, у яких практично відсутні валютні обмеження по усіх видах операцій для усіх власників валюти;

Ø *частково конвертовані* - валюти країн, у яких зберігаються обмеження по окремих видах операцій;

Ø *неконвертовані* - валюти країн, у яких діють практично усі види обмежень і, насамперед, заборона на покупку-продаж іноземної валюти, її збереження, вивіз і ввіз.

Світова валютна практика в поняття валюта включає не тільки готівкові і безготівкові кошти у виді законних платіжних засобів, але і інші валютні цінності у виді платіжних документів і банківських металів.

Міжнародні економічні операції зв'язані з обміном національних валют. Цей обмін відбувається по певному співвідношенню (курсу).

Валютний курс – це співвідношення між грошовими одиницями різних країн, тобто ціна грошової одиниці однієї країни, яка виражена в грошовій одиниці другої країни чи в міжнародній грошовій одиниці

Валютний курс необхідний для міжнародних валютних, розрахункових, кредитно-фінансових операцій. Установлення курсів іноземних валют називається *котируванням*. Існує два види котирування:

Ї *прямий* - вартість одиниці іноземної валюти виражається в національній грошовій одиниці;

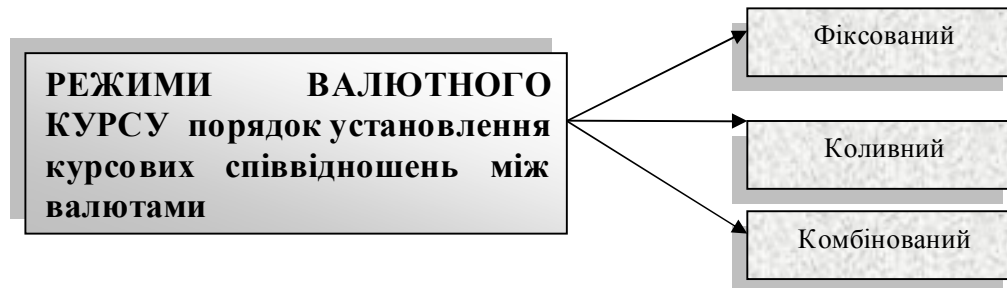
Ї *непрямий* - за одиницю прийнята національна грошова одиниця, курс якої виражається у визначеній кількості іноземної валюти.

Котирування валют для торгово-промислової клієнтури, яка цікавиться котируванням іноземної валюти стосовно національної, базується на крос-курсі - співвідношенні між двома валютами стосовно третьої валюти.

Вартісною основою валютного курсу є *паритет купівельної спроможності (ПКС)*, тобто співвідношення валют по їх купівельній спроможності. Купівельна спроможність виражає середні національні рівні цін на товари, послуги, інвестиції. При вільному розміні банкнот на золото між країнами валютний курс незначно відхиляється від ПКС. В умовах паперово-грошового обігу валютні курси можуть істотно відхилятися від ПКС. Для промислово розвинутих країн це відхилення складає в даний час до 40 %. У багатьох країнах, що розвиваються, і країнах з перехідною економікою курс національної валюти в 2- 4 рази нижче паритету. Відхилення валютного курсу від ПКС відбувається під впливом попиту та пропозиції на валюту, що у свою чергу залежать від різноманітних факторів.

Валютний курс порівнює національні вартості не прямо, а опосередковано – через їх відносну купівельну спроможність. Купівельна

спроможність валюти – це сума цін товарів і послуг, які можна купити за національну грошову одиницю. Співвідношення купівельної сили валют визначається щодо конкретної групи товарів і послуг у двох країнах.

Режим фіксованого курсу: Центральний банк установлює курс національної валюти на певному рівні стосовно валюти якої-небудь країни, до якої «прив'язана» валюта даної країни, до валютного кошика або до міжнародної грошової одиниці. Зміна фіксованого курсу відбувається в результаті його офіційного перегляду (девальвації – зниження або ревальвації – підвищення).

Режим коливного курсу характерний для країн, де валютні обмеження відсутні або незначні. При такому режимі валютний курс може вільно мінятися під впливом попиту та пропозиції на валюту. Режим такого курсу не виключає проведення центральним банком тих або інших заходів, спрямованих на його регулювання.

Режим комбінованого курсу - це зміна на практиці режимів диференційованих валютних курсів.

Зі скасуванням золотого стандарту були ліквідовані умови, на яких ґрунтувалися вільний валютний обмін і стійкість валютних курсів. Ризики коливання валютних курсів у нових умовах роблять більш ризикованими зовнішньоекономічні і кредитні операції. Негативний вплив коливання валютних курсів на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків викликає необхідність участі державних органів у сфері міжнародних валютних відносин з метою обмеження цих коливань через операції центральних банків. Центральний банк кожної держави є основним органом валютного регулювання. Він визначає сферу і порядок обороту в країні іноземної валюти і цінних паперів в іноземній валюті.

Використання валюти для обслуговування зовнішньоекономічних відносин додає їм специфічну форму **валютних відносин**.

За своїм економічним змістом **валютні відносини** - вся сукупність грошових відносин, які виникають при здійсненні торгових операцій, кредитуванні, вкладенні капіталів та ін., при функціонуванні світового господарства

У сфері валютних відносин з'являються нові особливості і тенденції.

Валютні відносини, як і всі інші міжнародні економічні відносини, є вторинними, похідними від відносин відтворення, які складаються в межах країни. Вони залежать від динаміки і темпів економічного росту, від співвідношення попиту та пропозиції на національному ринку.

У залежності від економічного призначення валютних платежів у валютних відносинах можна виділити наступні складові:

- міжнародні розрахунки по зовнішньоторговельних операціях;
- одержання і погашення різних видів міжнародних позичок;
- переміщення валюти при здійсненні зовнішніх інвестицій;
- переміщення валюти при наданні економічної і технічної допомоги;
- операції по покупці-продажі валюти на внутрішніх і зовнішньому валютних ринках.

8.2. Валютний ринок.

Види операцій на валютному ринку

Валютний ринок – це сукупність усіх відносин, що виникають із приводу валютної операції. Це офіційно встановлений центр, де відбувається купівля – продаж іноземної валюти. На валютному ринку діють безліч організацій і окремих посередників. Насамперед, на валютний ринок виходять Центральні банки, великі комерційні банки, небанківські дилери і брокери. Основна частина валюти, яка обертається на ринку, продається і купується в безготівковій формі, і тільки незначна частина приходить на частку готівкового обороту.

Валютний ринок – система економічних і правових відносин між покупцями, продавцями валюти і країною з приводу купівлі-продажу іноземної валюти, банківських металів, платіжних документів і цінних паперів в іноземній валюті, а також здійснення кредитно-депозитних і інших операцій з валютою

Валютному ринку властиві всі атрибути звичайного ринку: об'єкти і суб'єкти, попит та пропозиція, ціна, особлива інфраструктура і комунікації, які забезпечують оперативний зв'язок між усіма суб'єктами ринку не тільки в межах окремих держав, але і у світовому масштабі.

Об'єктом купівлі-продажу на цьому ринку є валютні цінності. Оскільки на ринку одночасно здійснюються операції як по покупці іноземної валюти за національну валюту, так і її продаж, то об'єктом купівлі-продажу одночасно виступають як національні, так і іноземні валютні цінності.

Суб'єктами валютного ринку можуть бути різні економічні агенти і посередники, насамперед банки, брокерські компанії, валютні біржі, які забезпечують операції купівлі-продажу валютних цінностей.

Ціною на валютному ринку виступає валютний курс

Валютному ринкові властива визначена структура. Розрізняють світові, регіональні і національні валютні ринки. Вони відрізняються кількістю валют, яка використовується, обсягом продажу і характером валютних операцій.

На світовому ринку крім різноманітних операцій з валютою здійснюють торгівлю золотом. Крім спеціальних центрів торгівлі золотом (Лондон, Цюрих – основні), суб'єктами цього ринку також є банки, уповноважені робити угоди з золотом. Ці банки здійснюють посередницькі операції, концентрують обсяги попиту та пропозиції, фіксують задані ринкові цілі.

На **регіональних ринках** здійснюють операції з валютою, яка найбільш розповсюджена на даній території.

Національний валютний ринок є практично в кожній країні. Національна валютна система є частиною грошової системи країни, у рамках якої формуються і використовуються валютні ресурси, здійснюється міжнародний платіжний оборот. Національні валютні системи формуються на основі національного законодавства з урахуванням норм міжнародного права. Їхні особливості визначаються умовами і рівнем розвитку економіки країни, її зовнішньоекономічними зв'язками, задачами соціального розвитку.

Валютні ринки забезпечують оперативне здійснення міжнародних розрахунків, взаємозв'язок світових валютних ринків із кредитними і фінансовими ринками. За допомогою валютних ринків поповнюються валютні резерви банків, підприємств, держави. Механізм валютних ринків використовується для державного регулювання економіки, у тому числі на макрорівні.

Будь-які розрахунки, зв'язані з переміщенням валютних цінностей на валютному ринку, називають **валютними операціями**

Класифікувати валютні операції за механізмом здійснення слід таким чином: касові та термінові.

Касові операції - це купівля-продаж валюти на умовах постачання її не пізніше наступного робочого дня з дати складання угоди за курсом, погодженим у момент її підписання. Дана угода називається «спот», а касові операції на таких умовах – «операції спот». Вони дають можливість учасникам оперативно задовольнити свої потреби у валюті на вигідних умовах.

Термінові валютні операції - це купівля-продаж валютних цінностей з відстрочкою поставки їх на строк, який перевищує два робочих дні. В залежності від механізму здійснення вони підрозділяються на форвардні, ф'ючерсні, опціонні

Термінові операції дають можливість, з одного боку, застрахуватися від валютних ризиків, а з іншого боку - одержати додатковий дохід у зв'язку з коливанням курсу.

Сутність **форвардних операцій** полягає в купівлі-продажу валюти між двома суб'єктами з наступною передачею її в домовлений термін і за курсом, позначеним в момент складання контракту. Форвардний курс складається з курсу спот і надбавок або знижок, зв'язаних з різницею в банківських процентних ставках у країнах, в валютах яких здійснюється операція.

При **ф'ючерсних операціях** два контрагенти зобов'язуються купити або продати певну суму валюти у певний час за курсом, який встановлений в момент складання угоди. Відмінність цих операцій від форвардних зводиться до того, що вони здійснюються тільки на біржах і під їх контролем. Форма й умови контрактів строго уніфіковані. Ціна валютного ф'ючерса визначається по тій же схемі, що і ціна форвардного контракту, тобто з урахуванням різниці в процентних ставках двох валют, які обмінюються.

Опціонні операції – це такий вид термінових операцій, коли між учасниками складається спеціальна угода (опціон), при якій одному з учасників надається право купити або продати іншому учасникові певну суму валюти у певний термін і по курсу, що погоджується сторонами. При покупці опціону покупець сплачує продавцеві премію, яка визначається за домовленістю сторін у відсотках до суми угоди або в абсолютній сумі.

По мірі розширення валютних операцій на валютних ринках актуальною ставала потреба в страхуванні ризиків, зв'язаних з курсовими коливаннями. Система заходів для зменшення валютних витрат називається «**хеджуванням**». Форварди, опціони, ф'ючерси – служать природними методами короткострокового хеджування. Це закладено в самій двоякій ролі валютних операцій - одержання прибутку і страхування від збитків.

8.3. Валютні системи і валютна політика

Розвиток міжнародних валютних відносин приводить до їхньої певної організації, тобто створення валютної системи.

Валютна система - сукупність грошово-кредитних відносин, що склалися на основі інтернаціоналізації господарського життя і розвитку світового ринку, які закріплені в договірних і державно-правових нормах

Валютна система складається з двох елементів: валютного механізму і валютних відносин:

Ø **валютний механізм** - це правові норми й інструменти, що їх представляють як на національному, так і на міждержавному рівнях;

Ø **валютні відносини** включають повсякденні зв'язки, в які вступають приватні особи, фірми, банки на валютних і грошових ринках з метою здійснення міжнародних розрахунків, кредитних і валютних операцій.

Розрізняють світову, регіональні і національні валютні системи. Світова валютна система є функціональною формою організації валютних відносин на рівні міждержавних зв'язків. Її розвиток регулюється відповідними міждержавними валютними угодами, здійснення яких забезпечується створенням на колективних засадах міждержавних валютно-фінансових і банківських установ і організацій (рис. 8.1).

Рис. 8.1. Елементи міжнародної валютної системи

У своєму еволюційному розвитку МВС пройшла наступні етапи:

Ø **система золотого стандарту** (виникла в 1867 р. згідно з Паризькою угодою);

Золотий стандарт припускав вільний ввіз і вивіз золота, необмежений обмін паперових грошей на золото, незмінний золотий вміст паперових грошей і вільна чеканка золотих монет

Ø **система золотодевізного стандарту** (прийнята на Генуезській міжнародній економічній конференції в 1922 р.).

Посилення втручання держави в економіку, яке почалося на початку ХХ століття, вимагало гнучкого механізму зміни грошової маси в країні, що неможливо в умовах золотого стандарту.

Золотодевізний стандарт був створений на золоті і провідних валютах, які могли вільно обмінюватися на золото; регулювання валютних систем здійснювалось через проведення активної валютної політики і використання міжнародних норм и правил

Ø **система золотовалютного стандарту**, так названа Бреттон–Вудська валютна система, яка була прийнята в 1944 р., передбачала золотодевізний стандарт.

Золотовалютний стандарт оснований на золоті і двох резервних системах – фунті стерлінгів та доларі США

Для регулювання системи були створені дві міжнародні валютно-кредитні організації: Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР);

Ø **система паперово-валютного стандарту** (Ямайська система з 1976 року): золото перестало виконувати функцію світових грошей, воно стало продаватися на ринку за цінами, згідно попиту та пропозиції; кожна країна одержала право вибирати будь-який засіб установа валютного курсу.

Світова валютна система продовжує розвиватися відповідно до змін у міжнародних економічних відносинах. Щонайкраще вона виконує свої функції за умови функціонування конвертованих валют.

Національна валютна система встановлює принципи організації і регулювання валютних відносин усередині окремої країни. Вона є частиною грошової системи даної країни, але відносно самостійна і має право виходу за національні кордони. У кожній країні особливості такої системи визначаються рівнем розвитку економіки і зовнішньоекономічних зв'язків. Елементами національної валютної системи є:

- національна валютна одиниця;
- режим валютного курсу;
- умови зворотності валюти;
- система валютного ринку і ринку золота;
- порядок міжнародних розрахунків держави;
- склад і система управління золотовалютними резервами країни;
- статус національних установ, які регулюють валютні відносини держави.

Регіональна валютна система – договірно-правова форма організації валютних відносин окремих країн. Наприклад, щоб протистояти гегемонії

долара в світовій валютній системі в березні 1979 року була створена регіональна **Європейська валютна система**. Елементи регіональної валютної системи визначаються умовами відповідної угоди.

Валютна система припускає розробку і реалізацію валютної політики.

Валютна політика - сукупність економічних, правових і організаційних заходів і форм, які здійснюються державними органами, центральними банківськими і фінансовими установами, міжнародними валютно-фінансовими установами в галузі валютних відносин

У залежності від цілей і задач можна розглядати поточну (оперативне регулювання валютно-ринкової кон'юнктури) і довгострокову (довгострокові заходи з послідовних змін валютного механізму) валютну політику.

Структурна валютна політика проводиться у формі валютних реформ, спрямованих на удосконалювання принципів взаємодії всіх країн, і, як правило, супроводжується боротьбою за зміцнення положення окремих валют і досягнення привілею. Кінцеві цілі валютної політики національної валютної системи є стратегічні цілі монетарної політики в цілому – ріст зайнятості і виробництва ВВП, стабілізація цін. Крім загальномонетарних цілей валютна політика має специфічні цілі, що реалізуються в основному у валютній сфері (рис. 8.2).

Рис. 8.2. Цілі валютної політики

Арсенал елементів валютної політики може при цьому здобувати дисконтну або девізну форми. Найбільш ефективним методом проведення валютної політики є політика девізів, коли держава впливає на курс

національної валюти шляхом купівлі і продажу іноземних валют. Вона виявляється в різних формах. Політика девізів є прогресивною формою валютної політики, таких як валютна інтервенція, диверсифікованість валютних резервів, валютні обмеження, валютний контроль.

Валютна інтервенція - процес втручання в операції на валютному ринку з метою впливу на курс національної валюти шляхом продажу центральним банком іноземної валюти. Особливістю такої форми є: відносна великомасштабність, короткочасність застосування, здійснення за рахунок офіційних золотовалютних резервів і короткострокових валютних кредитів. В даний час використовується поряд з інтервенцією валют в одній окремій державі і колективна валютна інтервенція центральних банків у ряді країн.

Диверсифікованість валютних резервів - це різновид девізної політики, який спрямований на регулювання структури валютних резервів шляхом включення в їхній склад різних валют. Дана форма дозволяє запобігти втратам і забезпечити ритмічність міжнародних розрахунків. Для досягнення цієї мети здійснюється продаж нестабільних валют, активізується покупка більш стійких валют.

Валютні обмеження - міри і правила, які встановлені державою в законодавчому або адміністративному порядку. Умовою застосування є хронічний і великий дефіцит платіжних балансів. Обмеження можуть бути у виді

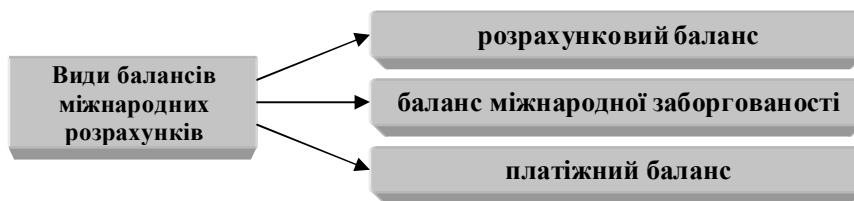
- вимоги часткового продажу експортного виторгу центральному банкові за офіційним курсом;
- ліцензування продажу іноземної валюти імпортерам;
- заборони на ввіз або вивіз валютних цінностей без спеціальних дозволів;
- регулювання іноземних інвестицій, трансферту прибутку, зовнішніх позик і кредитів.

Регулювання ступеня конвертованості валютного курсу (валютний контроль) - цілеспрямоване проведення комплексу мір з метою корекції курсу національної валюти. Якщо така корекція спрямована на зниження обмінного курсу, курсова політика називається **політикою девальвації**. Якщо метою курсової політики є підвищення обмінного курсу, то вона називається **політикою ревальвації**.

8.4. Баланси міжнародних розрахунків

З розвитком зовнішньоекономічних відносин велика роль у здійснення валютних операцій приділяється балансам міжнародних розрахунків.

Баланси міжнародних розрахунків – це співвідношення грошових вимог і зобов'язань, надходжень і платежів однієї держави по відношенню до інших держав

Платіжний баланс займає центральне місце в балансах міжнародних розрахунків.

Платіжний баланс – це співвідношення суми платежів, які проведені даною державою за кордоном, і надходжень, які вона одержує із-за кордону за певний період часу

Основні розходження між розрахунковими і платіжними балансами визначаються переважно розвитком міжнародних кредитних відносин.

Таблиця 8.1

Розходження між розрахунковим і платіжним балансом

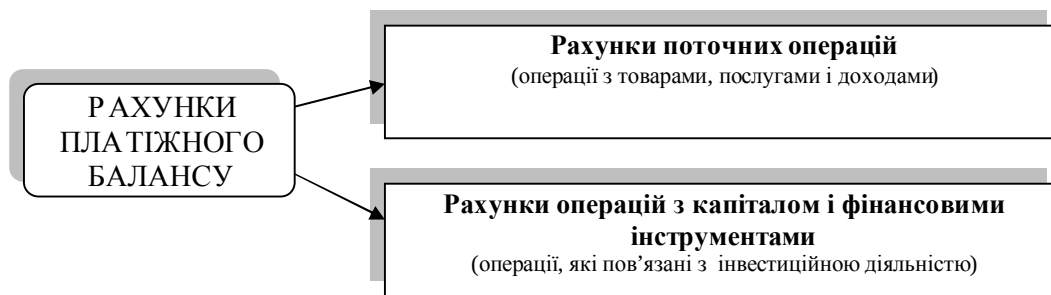
Розрахунковий баланс	Платіжний баланс
Включає вимоги і зобов'язання країни до закордонних держав, у тому числі і ті, що непогашені	Відображає тільки фактично проведені надходження і платежі
Охоплює весь товарообіг (у тому числі і у частині, яка неоплачена), котрий здійснюється в кредит	Тільки оплачений експорт і імпорт, котрий здійснюється у кредит
Кінцеве сальдо (активне або пасивне) звичайно не збігається	

Платіжний баланс являє собою систематизовану оцінку економічних операцій між резидентами країни і нерезидентами, пов'язаних з одержаннями і витратами коштів. Основними операціями одержання є надходження від експорту товарів, послуг, доходи від закордонних інвестицій і придбання закордонними фірмами внутрішніх активів країни, а основними операціями по витраті коштів - оплата імпорту товарів, послуг, виплати доходів по закордонних інвестиціях у дану країну і придбання резидентами іноземних активів. Платіжний баланс складається за конкретний період - рік, квартал, місяць.

Платіжний баланс по своєму економічному змісту є моделлю зовнішньоекономічних відносин держави і містить у собі інформаційну базу для оцінки перспектив розвитку валютних відносин і валютного ринку в країні і визначення цілей і засобів валютної політики. Інформація, яка

надається в платіжному балансі, використовується в різних напрямках господарського життя країни.

При складанні платіжного балансу використовується прийнятий у бухгалтерському обліку принцип подвійного запису. Кожна операція відображається по дебету і кредиту рахунка, а підсумкова сума дебету повинна дорівнювати підсумковій сумі кредиту. Кредитові суми формуються в результаті експорту товарів і послуг і притоку капіталу, що приводить до надходження іноземної валюти на рахунок, і відображається зі знаком плюс. Дебетові суми формуються в результаті імпорту товарів і послуг і відтоку капіталу, що приводять до витрати іноземної валюти. Вони відображаються зі знаком мінус. У платіжному балансі економічні операції враховуються за ринковими цінами, тобто за цінами, по яких фактично відбувався обмін економічними цінностями. Платіжні баланси прийнято складати в національній валюті певних країн, з перерахуванням даних по ринковим валютним курсам, які діють на дату здійснення операцій. Якщо національна валюта є нестабільною, платіжний баланс може складатися у більш стабільній валюті якої-небудь країни. У балансі виділяються два розділи.

Сальдо по підсумку поточних операцій і сальдо по підсумку операцій з капіталом і фінансовими активами повинні бути рівні між собою за абсолютною величиною і мати протилежні знаки. Дефіцит платіжного балансу по поточних операціях означає, що країна витрачає на придбання товарів, послуг і на інші поточні операції більше іноземної валюти, ніж одержує від їхнього продажу. Він фінансується за рахунок продажу нерезидентам активів і за рахунок зовнішніх позик. При обмежених активах і недостатності позик, країни зі стійким дефіцитом поточного платіжного балансу змушені скорочувати імпорт і збільшувати експорт. Позитивне сальдо поточного балансу означає приріст чистих закордонних активів. Загальний платіжний баланс країни є позитивним у випадку, якщо баланс поточних операцій у сумі з балансом операцій з капіталом і фінансовими інструментами утворить позитивне сальдо. Це приводить до притоку іноземної валюти в країну і збільшенню валютних запасів. У випадку негативного сальдо має місце дефіцит платіжного балансу і національний банк країни змушений скорочувати резерви іноземної валюти. Країна не може протягом тривалого часу витрачати на придбання іноземних товарів, послуг і активів більше коштів, ніж отримує від реалізації власних товарів,

послуг і активів. Тому сальдо платіжного балансу є його найважливішим аналітичним поняттям. Забезпечуючи збалансованість валютних потоків по поточних і капітальних операціях платіжного балансу, держава впливає на кон'юнктуру валютного ринку, забезпечує умови для ефективного регулювання валютних відносин.

8.5. Характеристика міжнародних і регіональних валютно-кредитних організацій

Міжнародні і регіональні валютно-кредитні організації з'явилися в ХХ сторіччі. Вони створені і діють на основі міждержавних угод і спрямовані на регулювання міжнародних економічних відносин. Інституціональна структура міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносин включає численні міжнародні організації.

Одні з них, маючи в розташуванні великі повноваження і ресурси, здійснюють регулювання міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносин.

Інші являють собою форум для міжурядового обговорення, вироблення консенсусу і рекомендацій з валютної і кредитно-фінансової політики.

Треті забезпечують збір інформації, статистичні і науково-дослідні видання з актуальних валютно-кредитних і фінансових проблем і економіки в цілому. Деякі з них виконують усі функції, що були перераховані вище (рис. 8.3).

Основна ціль міжнародних і регіональних валютно-кредитних організацій – сприяти розвитку зовнішньої торгівлі та міжнародного і регіонального валютно-фінансового співробітництва, підтримувати рівновагу платіжних балансів держав, що входять до їхнього складу, регулювати курси валют цих держав і надавати їм кредити

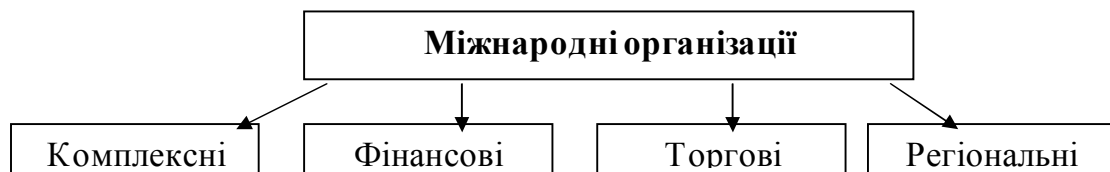

Рис. 8.3. Структура міжнародних економічних організацій

Кожна з міжнародних і регіональних валютно-фінансових організацій має свої цілі, вирішує різні задачі і діє на глобальному і регіональному рівнях. Діяльність цих організацій є важливою складовою світового і

регіонального співробітництва й інтеграції. Серед зазначених організацій у даний час найважливіша роль належить Міжнародному валютному фонду (МВФ) і Міжнародному банку реконструкції і розвитку (МБРР). Штаб-квартири організацій розташовані у Вашингтоні. З 1992 року у члени МВФ були прийняті держави, які входили до складу колишнього СРСР, у тому числі й Україна.

4. ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ ТА ТЕСТИ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ПО ТЕМАХ

Тема 1. Сутність та функції грошей

Питання для обговорення:

1. Що відноситься до безпосередніх передумов появи грошей?
2. Які переваги грошового обміну товарів і послуг над товарним?
3. Охарактеризуйте еволюцію форм вартості.
4. У чому складаються особливості золотих грошей?
5. Які недоліки мали гроші у формі злитків?
6. Що являють собою повноцінні гроші?
7. Що являє собою білонна монета?
8. Чим обумовлена можливість функціонування в обігу білонної монети?
9. Чому стала можливим поява в обігу грошових знаків без повного забезпечення дорогоцінними металами?
10. Коли був здійснений відхід від конвертованості паперових грошових знаків у грошовому обігу більшості країн?
11. Що означає процес демонетизації золота?
12. У чому сутність і відмінності паперових і кредитних грошей?
13. Яким законам підлеглий оборот кредитних грошей?
14. Що таке класична банкнота і якими характерними ознаками вона володіє?
15. Які особливості характерні для обороту класичної банкноти?
16. Що таке сучасна банкнота і якими характерними ознаками вона володіє?
17. Що являють собою депозитні гроші й у чому їхня відмінність від електронних?
18. У чому виявляється функція грошей як порівняння вартості?
19. Що таке ціна і під впливом яких факторів вона формується?
20. Що таке масштаб цін і в чому його відмінність в умовах функціонування повноцінних і неповноцінних грошей?
21. У чому виявляється функція і роль грошей як засіб обігу?
22. У чому особливості функціонування грошей як засобу платежу?
23. У чому відмінність функції і роль грошей як засіб обігу і засоби платежу?
24. У чому виявляється функція і роль грошей як засіб нагромадження?

25. Що являє собою і яка роль функції грошей як засіб утворення скарбів?

26. Яким образом гроші виконують свої функції в економічних взаєминах з іншими країнами?

Тести для самоконтролю:

1. Кредитні гроші:

- а) емітуються банком для фінансування бюджетного дефіциту;
- б) не зв'язані з потребою обороту в грошах;
- в) примусово вводяться в оборот;
- г) тісно пов'язані з потребою обороту в грошах.

2. До якої форми грошей відносяться грошові знаки, що випускаються в обіг з метою покриття державних витрат?

- а) кредитні гроші;
- б) паперові гроші;
- в) депозитні гроші;
- г) електронні гроші.

3. Паперові гроші – це знаки вартості:

- а) які виготовлені з папера;
- б) які емітуються відповідно до потреби обороту в грошах;
- в) які емітуються для покриття бюджетного дефіциту;
- г) які існують у наявній формі.

4. Характерною ознакою сучасної банкноти є:

- а) випуск емісійним банком замість комерційних векселів;
- б) відсутність внутрішньої вартості;
- в) обов'язковий обмін на золото;
- г) подвійне забезпечення.

5. Перевагою банкноти в порівнянні з векселем є наступне:

- а) терміновість зобов'язання;
- б) зв'язок з конкретною торговельною операцією;
- в) приватна гарантія капіталом підприємців;
- г) суспільна гарантія Центрального банку.

6. Банкнота «класична»:

- а) має приватну гарантію;
- б) зв'язана з конкретною торговельною операцією;
- в) є терміновим зобов'язанням банку;
- г) розмінна на золото.

7. Гроші є:

- а) засобом платежу;
- б) засобом порівняння вартості;
- в) засобом нагромадження вартості;
- г) усім перерахованим вище відразу.

8. Функцією грошей є:

- а) утворення фінансових фондів;
- б) засіб обігу;
- в) розподіл вартості;
- г) уповільнення інфляції.

9. У якій функції роль грошей складається в обслуговуванні боргових зобов'язань суб'єктів економічних відносин?

- а) функція міри вартості;
- б) функція засобу обігу;
- в) функція засобу платежу;
- г) функція засобу нагромадження.

10. В умовах функціонування неповноцінних грошей масштаб цін:

- а) це вагова кількість грошового металу, прийнятого за грошову одиницю;
- б) це функція міри вартості;
- в) це ринкова ціна товару;
- г) визначена частина товарної вартості, пропорційно якій вимірюється вартість кожного товару.

Тема 2. Грошовий оборот та грошовий ринок

Питання для обговорення

1. Дайте визначення «грошового обігу».
2. Що являє собою безготівковий грошовий обіг?
3. Що таке наявний грошовий обіг?
4. Що розуміють під грошовою масою?
5. Які елементи входять у показники грошової бази?
6. Охарактеризуйте склад грошової маси України по агрегатному методу.
7. Дайте визначення грошового ринку.
8. Що розуміють під попитом на гроші?
9. Як формується трансакційний попит на гроші?
10. Що визначає закон грошового обігу?
11. Що являє собою кембріджське рівняння попиту на гроші?

12. У чому виявляється подібність кембріджського рівняння і рівняння обміну Фішера?
13. Що таке трансакційний мотив і які фактори його визначають?
14. Що таке мотив обережності і які фактори його визначають?
15. Що припускає спекулятивний мотив попиту і які фактори його формують?
16. Який показник поєднує трансакційний і спекулятивний мотиви попиту на гроші?
17. Що покладено в основу моделі попиту на гроші Баумоля-Тобіна?
18. Що таке емісія грошей?
19. Охарактеризуйте механізм емісії готівки.
20. У чому полягає механізм здійснення емісії безготівкових грошей.
21. У чому полягає механізм дії банківського мультиплікатора?
22. Як визначається фактичний грошовий мультиплікатор?
23. Які фактори впливають на формування пропозиції грошей?
24. Яким чином центральний банк може впливати на формування пропозиції грошей?

Тести для самоконтролю:

- 1. Вкажіть елемент, що не входить до складу агрегату «грошова база»?**
 - а) касова готівка поза банками;
 - б) касова готівка банків;
 - в) кошти на поточних рахунках;
 - г) резервні кошти банків у НБУ.
- 2. Потреба в грошах для придбання товарів і послуг формує:**
 - а) трансакційний попит на гроші;
 - б) спекулятивний попит на гроші;
 - в) дюраційний попит на гроші.
- 3. Закон грошового обігу визначає:**
 - а) масштаб цін;
 - б) величину грошової маси;
 - в) купівельну спроможність грошей;
 - г) рівень інфляції.
- 4. Потреба в грошах для розміщення частини номінального доходу в цінні папери формує:**
 - а) трансакційний попит на гроші;
 - б) дюраційний попит на гроші;
 - в) спекулятивний попит на гроші.
- 5. Якому напрямкові економічної думки належить твердження про те, що пропозиція грошей має кредитну основу?**

- а) монетаристська концепція;
- б) марксистська концепція;
- в) кейнсіанська концепція.

6. Емісію безготівкових грошей здійснює:

- а) тільки Центральний банк;
- б) комерційні банки;
- в) центральний банк і комерційні банки.

7. Обсяг емісії готівки в Україні регулюється:

- а) Верховною Радою України;
- б) Міністерством фінансів;
- в) Національним банком;
- г) Казначейством.

8. Який вид мультиплікатора характеризує граничні можливості банківської системи по збільшенню платіжних засобів у звертанні?

- а) нормативний мультиплікатор;
- б) фактичний мультиплікатор;
- в) грошова база.

Тема 3. Грошові системи

Питання для обговорення:

1. Дайте визначення грошової системи.
2. Перелічите елементи грошової системи і розкрийте їхню сутність.
3. Яке призначення і місце грошової системи в економіці країни?
4. Перелічите переваги безготівкових грошей.
5. Назвіть основні типи грошових систем.
6. Як поділяються грошові системи в залежності від форм функціонування грошей?
7. Назвіть форми металевих грошових систем.
8. Які різновиди біметалізму?
9. Назвіть форми золотого монометалізму.
10. Чому золотий монометалізм є класичною формою грошової системи?
11. Перелічите «урізані» форми золотого монометалізму і дайте їм характеристику.
12. Що є основою паперово-кредитної грошової системи?
13. Назвіть особливості сучасних грошових систем.
14. Дайте характеристику паперових грошей і перелічите їх відмінності від кредитних грошей.
15. Охарактеризуйте загальні риси регульованих грошових систем.
16. Дайте характеристику особливостей грошової системи України.

17. Назвіть етапи становлення грошової системи України.
18. Що таке монетарна політика? Визначите її місце в економічній політиці.
19. Які інструменти монетарної політики використовує Національний банк України?
20. Дайте характеристику інструментів монетарної політики.

Тести для самоконтролю:

1. Грошова система являє собою:

- а) сукупність економічних відносин, що визначають функціонування грошового обігу;
- б) частина економічних відносин, контрольованих центральним банком у процесі емісії грошей;
- в) сукупність наявного і безготівкового обороту;
- г) форму організації грошового обігу, що склалася в даній країні і закріплена її законодавством;
- д) форму організації функціонування різних фінансових і кредитних установ.

2. Відносно самостійні підсистеми в рамках загальної грошової системи:

- а) система наявного обігу, система безготівкового обігу, валютна система;
- б) система фінансового звертання, система кредитного обігу, система валютного обігу;
- в) система обігу іноземної валюти, паперово-грошова система, система обігу кредитних грошей;
- г) система обігу банкнотних грошей, валютна система, паперово-грошова система;
- д) система банкотної емісії, система кредитної емісії, система бюджетної емісії.

3. Основні елементи грошової системи:

- а) грошова маса, грошовий ринок, валютний курс, грошові агрегати, грошові знаки;
- б) грошова одиниця, види і порядок забезпечення грошових знаків, система емісії грошей, порядок установлення валютного курсу, форми грошей, регламентація наявного і безготівкового обігу, порядок касової дисципліни, структура грошової маси, механізм грошово-кредитного регулювання;
- в) фінансові установи, комерційні банки, обмінні пункти валют, покупня будівля грошової маси, грошові знаки;

г) валютний метал, грошова одиниця, грошові знаки і їхнє забезпечення, масштаб цін.

4. Типи грошових систем:

- а) банківська, фінансова, паперова, металева, кредитна;
- б) регульована, ринкова, відкрита;
- в) металеві, паперові, кредитні;
- г) закриті, паперові, нерегульовані;
- д) фінансові, державні, емісійні, регульовані.

5. Металеві грошові системи:

- а) біметалізм, монометалізм;
- б) система «рівнобіжної» валюти, система «подвійної» валюти, система валюти, що кульгас;
- в) монетний стандарт, срібний стандарт, мідний стандарт;
- г) золотомонетний стандарт, срібний стандарт, мідний стандарт;
- д) золотодевізний стандарт, золотозлитковий стандарт.

6. Регульовані грошові системи:

- а) ринкові, неринкові;
- б) адміністративні, неадміністративні;
- в) паперові, кредитні;
- г) металеві, паперові;
- д) відкриті, закриті.

7. Під грошовою системою України розуміють:

- а) керовану державою систему емісії грошей;
- б) форму організації грошового обігу в Україні, закріплену відповідними законами;
- в) керовану НБУ, разом із МВФ, система організації переміщення грошей між товаровиробниками.

8. Монетарна політика - це:

- а) різновид грошово-кредитної політики, обумовленої НБУ;
- б) політика грошово-кредитної рестрикції;
- в) політика грошово-кредитної експансії;
- г) сукупність взаємозалежних заходів щодо регулювання грошового обігу, здійснюваних державою через НБУ.

9. Інструменти непрямого впливу монетарної політики на економічні процеси:

- а) операції на відкритому ринку; регулювання кредитування Національним банком України комерційних банків; регулювання грошового обігу;

б) процентна політика, регулювання Національним банком процесу кредитування Уряду;

в) операції на відкритому ринку, регулювання норми обов'язкових резервів, процентна політика, рефінансування комерційних банків, регулювання курсу національної валюти;

г) дисконтна політика держави, кредитна експансія, кредитна рестрикція;

д) облік векселів Національним банком України, обслуговування кореспондентських рахунків комерційних банків Національним банком України, дисконтна політика держави.

10. Інструментами прямого впливу на економічні процеси є:

а) емісійно- касове регулювання грошового обігу, банківський нагляд за діяльністю комерційних банків;

б) емісійно-касове регулювання грошового обігу, кредитування Національним банком України Уряду, кредитування Національним банком України комерційних банків;

в) дисконтна політика Національного банку України, кредитна експансія, кредитна рестрикція.

Тема 4. Інфляція та грошові реформи

Питання для обговорення:

1. Дайте характеристику сутності інфляції. Які відмінності існують у тлумаченні поняття інфляції?

2. Які Ви знаєте види інфляції?

3. Що являє собою інфляція попиту?

4. Що являє собою інфляція витрат?

5. Які причини виникнення інфляції попиту?

6. Які причини виникнення інфляції витрат?

7. Що Ви розумієте під відкритою інфляцією?

8. Охарактеризуйте сутність подавленої інфляції.

9. Розкрийте зміст збалансованої і незбалансованої інфляції.

10. У чому відмінність між прогнозованою і непрогнозованою інфляціями?

11. У чому розходження між повзучими, помірними, галопуючими інфляціями і гіперінфляцією?

12. Чому інфляція негативно впливає на економіку?

13. У чому полягає негативний вплив інфляції на соціальну сферу?

14. Чи існує взаємозв'язок між бюджетним дефіцитом і інфляцією?

15. Які особливості інфляції в Україні в 90-х роках ХХ ст. і в даний час?

16. Дайте визначення грошової реформи.

17. Які Ви знаєте види грошових реформ?

18. Охарактеризуйте особливості грошової реформи 1996р. в Україні.
19. Доведіть необхідність проведення грошової реформи в Україні.
20. Охарактеризуйте передумови проведення грошової реформи в Україні.

Тести для самоконтролю:

1. Під сутністю інфляції розуміється:

- а) руйнування грошово-кредитної системи;
- б) підвищення цін на засоби виробництва галузей, що роблять споживчі товари;
- в) переповнення сфери обігу грошовими знаками понад реальні потреби і їхнє знецінення;
- г) девальвація іноземної валюти при ревальвації національної валюти;
- д) сукупна пропозиція товарів перевищує сукупний попит грошей.

2. Інфляція попиту – це:

- а) переповнення каналів обігу знеціненими грошми;
- б) знецінення грошей унаслідок переповнення ними каналів звертання;
- в) підвищення сукупного рівня цін і знецінення грошей у наслідок переповнення ними каналів обігу;
- г) випуск зайвої маси грошей для покриття бюджетного дефіциту.

3. Інфляція витрат -це:

- а) доларизація господарського обороту;
- б) скорочення сукупної переваги веде до росту середнього рівня цін унаслідок підвищення середніх витрат на одиницю продукції;
- в) підвищення загального рівня цін у зв'язку зі зростанням виробництва і реалізації продукції;
- г) зниження цін у зв'язку зі зниженням витрат на виробництво товарів і надання послуг;
- д) підвищення рівня цін у зв'язку з ростом продуктивності праці.

4. Види інфляції по зовнішньому прояві:

- а) відкрита і подавлена;
- б) прогнозована, тимчасова;
- в) постійна, зростаюча;
- г) нормальна, регульована;
- д) регульована, нерегульована.

5. Види інфляції в залежності від росту цін:

- а) фіскально-бюджетна, зв'язана з бюджетним дефіцитом;

- б) повзуча, бюджетна і вибухова;
- в) помірна інфляція, яка викликана кредитною експансією;
- г) повзуча, помірна, галопуюча, гіперінфляція;
- д) галопуюча, товарна, бюджетна, помірна.

6. Види інфляції по ступені прогностичності:

- а) товарна, прогнозована, помірна;
- б) галопуюча, повзуча, бюджетна;
- в) фіскальна, бюджетна, вибухова;
- г) прогнозована, непрогнозована;
- д) помірна, непомірна.

7. Грошові реформи:

- а) це повне або часткове перетворення грошової системи з метою її удосконалювання і зміцнення;
- б) перехід від однієї грошової одиниці до іншої;
- в) повна зміна грошової системи;
- г) заміна національної валюти в грошовому обігу іноземною валютою;
- д) введення нового емісійного закону.
- е) зменшення грошової маси шляхом вилучення зі звертання зайвих паперових грошей.

8. Методи стабілізації грошового обігу:

- а) реставрація, ревалоризація і деномінація грошових знаків;
- б) заміна національної валюти іноземною;
- в) реставрація, дефляція, нуліфікація, деномінація, девальвація грошової одиниці;
- г) нуліфікація і реставрація грошових законів.

9. Необхідність проведення грошової реформи в Україні полягає в наступному:

- а) проголошенні України самостійною і незалежною державою, необхідність виходу з рублевої зони;
- б) необхідності виходу з грошової кризи, проголошення України самостійною і незалежною державою;
- в) ліквідації натуралізації господарських зв'язків, погашення Національним банком України бюджетного дефіциту;
- г) упровадженні власної національної валюти, ліквідації інфляційних процесів в Україні.

Тема 5. Теоретичні основи кредитних відносин

Питання для обговорення:

1. На якій стадії виробництва виникає кредит?
2. Визначити сутність ринку позичкових капіталів, перелічити етапи його розвитку.
3. Обґрунтуйте взаємозв'язок фінансового, грошового і позичкового ринків.
4. Доведіть необхідність використання кредиту?
5. У чому відмінність позички грошей від позички капіталу?
6. Перелічите умови виникнення кредитних відносин?
7. Перелічите основні функції кредиту.
8. У чому сутність перерозподільної функції кредиту?
9. Яка особливість стимулюючої функції кредиту?
10. Яка особливість функції створення кредитних засобів обігу і заміщення готівки?
11. Перелічите основні форми кредиту. За якими критеріями їх можна класифікувати?
12. У чому головне розходження між формами і видами позичок?
13. Охарактеризуйте роль кредиту в сучасних умовах.
14. Чому необхідно визначати границі застосування кредиту?
15. Яка роль кредиту в процесі відтворення основних фондів?
16. Визначте роль кредиту як джерела формування оборотних коштів.
17. Визначте роль кредиту в організації грошового обігу.
18. Назвіть основні теорії кредиту.
19. У чому сутність натуралістичної теорії кредиту?
20. У чому сутність капіталотворчої теорії кредиту?

Тести для самоконтролю:

1. Укажіть найбільш точне визначення позичкового капіталу:

- а) **це** рух вільних коштів економічних суб'єктів;
- б) **це** вільні грошові кошти банків, призначені для кредитування економіки;
- в) **це** вільні грошові капітали одних економічних суб'єктів призначені для передачі в тимчасове використання іншим.

2. Ринок позичкових капіталів це:

- а) порядок передачі коштів від кредитора до позичальника;
- б) порядок використання тимчасово вільних коштів банками;
- в) механізм переміщення вільних коштів від кредиторів до позичальників у будь-яких формах.

3. Укажіть найбільш точне визначення сутності кредиту:

- а) кредит – вартісна економічна категорія, елемент товарно-грошових відносин, який виражає вартісний перерозподіл вільних коштів;
- б) кредит – економічні відносини між юридичними, фізичними особами і державою з приводу перерозподілу вартості на умовах зворотності і платності;
- в) кредит – економічні відносини, що виникають між кредитором і позичальником із приводу позиченої вартості, переданої в тимчасове користування на умовах терміновості, платності і зворотності.

4. Укажіть правильну відповідь: банківська позичка грошей це:

- а) позичка, в основі якої відбувається рух готівки;
- б) позичка, у результаті руху якої досягається ріст дійсного капіталу;
- в) позичка, в основі якої відбувається рух грошей як платіжних засобів, що не супроводжуються розширенням виробництва.

5. Укажіть правильну відповідь: банківська позичка капіталу це:

- а) позичка, в основі якої відбувається рух позичкових засобів;
- б) позичка, у результаті використання якої відбувається рух грошових коштів між кредитором і позичальником;
- в) позичка, у результаті використання якої досягається ріст дійсного капіталу і промислового виробництва в їхньому фізичному вираженні.

6. У чому складається сутнісне розходження позички грошей і позички капіталу:

- а) у специфіці одержання і повернення позикових засобів;
- б) у специфіці використання коштів;
- в) у специфіці забезпеченні гарантії зворотності позички.

7. Вкажіть одну з основних умов виникнення кредитних відносин:

- а) потреба економічного суб'єкта в додаткових оборотних коштах;
- б) матеріальна вигода суб'єкта, який надає кредит;
- в) відповідність термінів можливого надання коштів і термінів можливого їхнього вивільнення після використання.

8. Однією з основних умов існування кредиту є необхідність:

- а) забезпечення безперервності кругообігу оборотних коштів підприємств, що функціонують у ринкових умовах;
- б) створення кредитних засобів обігу;
- в) подолання протиріч між постійним утворенням вільних засобів у населення, держави і суб'єктів, що хазяюють, і ефективним використанні їх для нестатків відтворення.

9. Специфічними функціями кредиту є:

- а) розподільча; створення кредитних засобів обігу і заміщення готівки безготівковими; контрольна;
- б) розподільча; перерозподільна; стимулююча;
- в) перерозподільна; стимулююча; створення кредитних засобів обігу і заміщення готівки безготівковими.

10. Основоположники натуралістичної теорії затверджували:

- а) кредит - спосіб перерозподілу матеріальних цінностей у натуральній формі;
- б) позичковий капітал тотожний дійсному, рух першого цілком збігається з рухом продуктивного капіталу;
- в) позичковий капітал – частина промислового капіталу, що відокремилася, у грошовій формі.

11. Основоположники капіталотворчої теорії кредиту стверджували:

- а) кредит займає незалежне від процесу відтворення положення і відіграє вирішальну роль у розвитку економіки;
- б) кредит приносить прибуток і тому виступає продуктивним капіталом, він здатний створювати багатство і капітал;
- в) розміри банківських позикових засобів визначаються умовами відтворення.

Тема 6. Позичковий відсоток: сутність, функції, межі

Питання для обговорення:

- 1. Що являє собою позичковий відсоток?
- 2. Яка економічна сутність позичкового відсотка?
- 3. Що розуміється під нормою позичкового відсотка?
- 4. Чи рівнозначні поняття «ставка» і «норма» відсотка?
- 5. Які основні розходження між кредитним і позичковим відсотком?
- 6. Перелічите специфічні функції позичкового відсотка?
- 7. У яких умовах розвитку економіки чільного значення набуває така функція відсотку як збереження капіталу?
- 8. Охарактеризуйте механізм дії розподільчої функції відсотка.
- 9. У чому принципова різниця між стимулюючою дією кредиту і відсотка?
- 10. Яка роль позичкового відсотка?
- 11. Як визначається «нижня» і «верхня» границя позичкового відсотка?
- 12. Як визначається рівноважна ціна кредитних ресурсів?
- 13. Які види процентних ставок Ви знаєте?

14. Чим відрізняються поняття «ставки відсотка» від «процентних чисел»?
15. Коли банкові вигідно використовувати процентну ставку, що плаває.
16. При видачі позичок, які для банку процентні ставки більш ефективні, номінальна чи реальна?
17. Чим відрізняється номінальна процентна ставка від реальної?
18. У чому полягає відмінність ставок «КИБИД» і «КИБОР»?
19. Які Ви знаєте теорії відсотка?

Тести для самоконтролю:

1. Які фактори впливають на процентну ставку?

- а) величини видаваної позички;
- б) рівень інфляції;
- в) дисконтна ставка Центрального банку;
- г) усі перераховані.

2. Позичковий відсоток це:

- а) ціна позичкового капіталу;
- б) плата за використання позички;
- в) своєрідна (ірраціональна) ціна позичкового капіталу;
- г) сума грошей, одержуваних банком від позичальника.

3. Джерелом оплати позичкового відсотка позичальником банкові є:

- а) частина отриманої позичальником позички;
- б) грошовий потік позичальника;
- в) виторг, отриманий від реалізації об'єкту, який надається в кредит;
- г) прибуток позичальника, отриманий від реалізації об'єкту, який надається в кредит.

4. Що є реальною процентною ставкою:

- а) номінальна ставка з урахуванням норм резервування;
- б) номінальна ставка з урахуванням співвідношення попиту та пропозиції кредитних ресурсів;
- в) номінальна ставка як різниця між реальною процентною ставкою й очікуваним темпом інфляції;
- г) номінальна процентна ставка плюс ринкова ставка відсотка.

5. Виберіть найбільш вірне визначення нижньої границі позичкового відсотка:

- а) це банківський відсоток по позичці з урахуванням ринкових умов;
- б) це банківський відсоток по позичці з урахуванням рентабельності позичальника;

- в) це базова процентна ставка банку;
- г) це ставка, що враховує витрати банку по залученню засобів, надбавку за ризик і планований прибуток.

Тема 7. Кредитна система

Питання для обговорення:

1. У чому необхідність кредитної системи для економіки держави?
2. Охарактеризуйте сутність кредитної системи.
3. Перелічіть основні умови виникнення банків.
4. Дайте визначення поняття – «банк».
5. Охарактеризуйте сутність банківської системи.
6. Чому банківська система є основною ланкою кредитної системи?
7. У чому особливість структури кредитної системи?
8. Проаналізуйте структуру сучасної банківської системи.
9. Які бувають рівні банківської системи й у чому їхня сутність?
10. Які принципи організації дворівневої банківської системи?
11. Перелічіть й охарактеризуйте функції банківської системи.
12. Що являє собою сучасний комерційний банк?
13. У чому особливість пасивних операцій банків?
14. У чому особливість активних операцій банків?
15. Які економічні функції комерційних банків?
16. У чому полягає сутність трансформаційної функції банків?
17. У чому полягає сутність емісійної функції банків?
18. Чому виникли центральні банки?
19. Які основні задачі виконують центральні банки?
20. Перелічіть основні види спеціалізованих фінансово-кредитних установ і охарактеризуйте їхньої особливості.

Тести для самоконтролю:

1. Кредитна система – це:

- а) комерційні банки і центральні банки;
- б) сукупність банківських і інших установ, із правовими формами організації і підходами до здійснення кредитних операцій;
- в) спеціалізовані фінансові установи, що залучають тимчасово вільні грошові кошти і здійснюють на їхній основі специфічні активні операції;
- г) сукупність кредитних відносин у країні.

2. Банківська система - це:

- а) сукупність різних банків, що функціонують у країні;
- б) сукупність банків і спеціальних кредитних установ;
- в) парабанківська система, яка керується центральним банком;

- г) об'єднана система банківських установ і кредитних союзів для здійснення грошово-кредитної політики держави;
- д) сукупність усіх комерційних банків.

3. Рівні банківської системи в Україні:

- а) Національний банк України – перший рівень; банки і банківські установи – другий рівень;
- б) банки і банківські установи, і спеціалізовані банківські установи;
- в) універсальні банківські установи і спеціалізовані банківські установи;
- г) українські банки і банківські установи – перший рівень; іноземні банки – другий рівень;
- д) регіональні банки – перший рівень і міжрегіональні банки – другий рівень.

4. Функції банків:

- а) посередницько-трансформаційна; створення грошей і регулювання грошового обігу;
- б) організація конкуренції в банківській справі, емісійно-касове регулювання грошового обігу; залучення тимчасово-вільних коштів підприємств і населення;
- в) створення і розміщення позичкового капіталу; банківський контроль за господарською діяльністю позичальника; забезпечення стабільності національної валюти;
- г) трансформаційна й емісійна функції банків.

5. Критерії класифікації комерційних банків:

- а) за формою власності; по розмірі активів; по розмірі капіталу; по кількості клієнтів;
- б) по кількості і розмаїтості клієнтської бази; по обсягу активів і пасивів; по кількості філій і відділень; по кількості акціонерів, учасників і засновників;
- в) за формою власності; за організаційно-правовою формою банків; по державній приналежності; по території дії; по характеру діяльності;
- г) по розміру пасивів; по обсягу комісійних операцій; по розміру регулятивного капіталу; по розміру зобов'язань.

6. Банківські операції:

- а) пасивні й активні;
- б) хеджування депозитів; міжбанківські операції; лізингові і факторингові операції; продаж закладеного майна;
- в) кредитні операції з цінними паперами; споживчі кредитні операції для населення; операції по будівництву житла;

г) вексельні, факторингові, лізингові, посередницькі, типографські, гарантійні, довірчі, консультаційні.

7. Функції Центрального банку:

- а) операції з цінними паперами, резервними фондами, інкасація і перевезення грошей;
- б) розрахунково-касове обслуговування комерційних банків; банківський нагляд за діяльністю комерційних банків; валютні операції;
- в) банк держави; емісійний центр країни, орган валютного регулювання і контролю, нагляд за діяльністю інших банків, банк банків;
- г) забезпечення стійкості національної грошової одиниці; регулювання і координація діяльності грошово-кредитної сфери;
- д) випуск грошей у обіг; організація роботи монетно-банкотної фабрики; регулювання валютного курсу; контроль за інфляційним процесом.

8. Спеціалізовані фінансово-кредитні інститути:

- а) некомерційні банки; монетно-банкотна фабрика; спеціалізовані комерційні банки; казначейство; акціонерні кредитні суспільства;
- б) кредитно-фінансові товариства з обмеженою відповідальністю; приватно-державні компанії; ломбарди; фінансові групи; лізингові фонди; міжбанківські союзи;
- в) поштові установи; холдингові компанії; факторингові, лізингові, фінансові і страхові фонди; пенсійні суспільства; ломбарди;
- г) ощадно-позичкові установи, інвестиційні фонди й інвестиційні компанії, страхові компанії, пенсійні фонди, кредитні товариства і кредитні союзи; фінансові групи і фінансові компанії, благодійні фонди, факторингові і лізингові компанії, ломбарди.

Тема 8. Валютний ринок та валютні системи

Питання для обговорення:

1. Що являє собою валюта і «валютні цінності»?
2. По якому критерію здійснюється класифікація валют?
3. Що таке «валютний курс»? Перелічите фактори, що впливають на валютний курс.
4. Що розуміють під паритетом купівельної спроможності (ППС)?
5. Що означає поняття «режим валютного курсу»?
5. У чому полягає специфічна форма валютних відносин?

6. Дайте визначення валютному ринкові. Назвіть об'єкти і суб'єкти валютного ринку.
7. Яка структура валютного ринку? Перелічите особливості сучасних валютних ринків.
8. На які групи класифікують валютні операції?
9. Дайте характеристику операціям «спот».
10. Що загального і в чому розходження між форвардними і ф'ючерсними операціями?
11. Що таке «опціон»?
12. Що розуміють під «валютною системою»? Яка структура валютної системи?
13. Дайте характеристику елементам міжнародної валютної системи. Опишіть етапи розвитку міжнародної валютної системи.
14. Перелічите складові частини національної валютної системи.
15. Дайте визначення «валютна політика». Як підрозділяється валютна політика в залежності від цілей і задач?
16. Опишіть форми валютно - дивізної політики.
17. У чому полягає економічна роль платіжного балансу?

Тести для самоконтролю:

1. Укажіть критерій по якому не здійснюється класифікація валют:

- а) емітентська приналежність
- б) паритет купівельної спроможності
- в) режим використання.

2. Який з факторів, що впливають на валютний курс, носить кон'юнктурний характер:

- а) конкурентоспроможність товарів на світових ринках
- б) ріст національного доходу
- в) стан економіки
- г) ступінь розвитку ринку цінних паперів

3. До якого виду операцій на валютному ринку відносяться касові операції:

а) «операції спот»	б) форвардні
в) ф'ючерсні	г) опціонні

4. Який з перерахованих елементів не входить у національну валютну систему:

- а) механізм регулювання валютних паритетів
- б) режим валютного курсу
- в) умови оборотності валюти
- г) система валютного ринку і ринку золота

5. У чому виявляється «диверсифікованість» валютних резервів:

- а) регулюванні ступеня конвертованості валютного ринку
- б) регулюванні продажу експортного виторгу центральному банкові
- в) регулювання структури валютних резервів шляхом включення в їхній склад різних валют
- г) ліцензування продажу іноземної валюти імпортером

6. Як можна назвати зниження обмінного курсу:

- а) валютною інтервенцією
- б) диверсифікованістю валютних резервів
- в) політикою ревальвації
- г) політикою девальвації

5. ТЕМАТИКА КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЩОДО ЇХ ВИКОНАННЯ

Ціль контрольної роботи – закріплення та контроль знань, які придбали студенти в процесі самостійного вивчення учбового матеріалу.

Студент повинен виконати в установлений термін контрольну роботу. Вона складається з 6 питань та 3 задач (дані в задачах умовні).

Завдання до контрольної роботи розроблено в 10 варіантах, які розподілені між студентами в залежності від початкової букви їх прізвищ.

Номер варіанту	Початкові літери прізвища студента	Номера контрольних питань	Номера задач для розв'язання
1	А, Я, Ф	1, 11, 21, 31, 41, 51	1, 11, 21
2	Б, Ч, Ю	2, 12, 22, 32, 42, 52	2, 12, 22
3	В, Ц, У	3, 13, 23, 33, 43, 53	3, 13, 23
4	Г, П, Щ	4, 14, 24, 34, 44, 54	4, 14, 24
5	Д, О, Ш	5, 15, 25, 35, 45, 55	5, 15, 25
6	Є, К, С	6, 16, 26, 36, 46, 56	6, 16, 26
7	Ж, М, Е	7, 17, 27, 37, 47, 57	7, 17, 27
8	З, Р, Х	8, 18, 28, 38, 48, 58	8, 18, 28
9	І, Н	9, 19, 29, 39, 49, 59	9, 19, 29
10	Л, Т	10, 20, 30, 40, 50, 60	10, 20, 30

Перш ніж приступити до виконання роботи, необхідно ознайомитись з відповідними розділами програми курсу “Гроші та кредит”, підібрати рекомендовану літературу, яка запропонована на останній сторінці цих методичних вказівок, уважно вивчити її.

Якщо в процесі вивчення навчального матеріалу і виконання контрольної роботи виникнуть труднощі, доцільно звернутися за консультацією (письмовою або усною) на кафедру банківської справи. При цьому необхідно чітко сформулювати питання, які виникли при вивченні літератури або при виконанні контрольної роботи.

При виконанні контрольної роботи необхідно керуватися слідуючими вимогами:

1. На початку роботи треба вказати номер варіанту завдання.
2. Перед розв'язанням питань і задач обов'язково треба привести їх умови.
3. Основу роботи має складати аналіз зібраної студентом і узагальненої теоретичної та практичної інформації з питань дослідження. Розглядаючи дискусійні питання, треба обдумати аргументацію різних авторів, що дозволить відобразити різні точки зору і сформулювати своє відношення до них. Особливу увагу слід звернути на аналіз практичного матеріалу за останні два-три роки, який ілюструється схемами, графіками, таблицями.

4. Розв'язання задач необхідно супроводжувати формулами, розгорнутими розрахунками, стислими визначеннями і поясненнями показників. Задачі, по яких будуть дані відповіді без розгорнутих розрахунків, пояснень і висновків, вважаються невирішеними.
5. Контрольна робота має бути написана чітким розбірливим почерком або набрана на комп'ютері. При оформленні контрольної роботи слід дотримуватись встановлених стандартом вимог: текст пишеться з одного боку білого паперу формату А4; шрифт — 14, інтервал між рядками — 1,5. Кожна сторінка обмежується полями: зліва — не менше 30 мм, справа — 10 мм, зверху — 15 мм, знизу — 20 мм. Нумерація сторінок проставляється починаючи з плану роботи. Титульний аркуш вважається першою сторінкою і номер на ньому не ставиться (зразок титульного аркуша контрольної роботи наведено у додатку 1). Наприкінці текстової частини роботи студент ставить свій підпис і дату.
6. Статистичні таблиці повинні бути побудовані відповідно до вимог оформлення таблиць. Формули мають бути приведені в тому записі, що приведені у підручнику або лекційному курсі, з поясненням умовних позначень економічних показників.
7. Приблизний обсяг контрольної роботи повинен складати 20-25 сторінок. Сторінки повинні бути пронумеровані, залишені поля для зауважень викладача-рецензента.
8. Наприкінці контрольної роботи наводиться список використаної літератури. Бібліографія містить перелік літератури та інших джерел, використаних при написанні роботи. Список використаної літератури оформляють у такому порядку:
 1. Законодавчі матеріали.
 2. Укази Президента України.
 3. Постанови і декрети Уряду.
 4. Статистичні збірники.
 5. Інструктивні матеріали (інструкції, службові листи і роз'яснення тощо) у хронологічній послідовності.
 6. Спеціальна економічна література та публікації в періодичних виданнях (в алфавітному порядку за прізвищами авторів, а колективні монографії — за назвою роботи).Всі джерела, включені до списку літератури, нумеруються послідовно. Список рекомендованої літератури наведено наприкінці навчально-методичного посібника.
9. Зараховану роботу студент повинен представити екзаменатору при здачі іспиту. Якщо в заліковій роботі рецензентом зроблені зауваження, то їх необхідно врахувати, внести необхідні виправлення і доповнення в розділі “Робота над помилками”. Без дотримання цієї вимоги студент не допускається до іспиту. Контрольна робота, що виконана не за своїм варіантом не зараховується.

5.1. Контрольні питання з дисципліни

1. Основні закономірності походження грошей. Раціоналістична та еволюційна концепція походження грошей.
2. Загальнотеоретичні основи визначення суті грошей. Портфельний підхід до суті грошей.
3. Специфіка прояву суті грошей в різних економічних системах. Суть грошей в умовах сучасних економічних відносин.
4. Характеристика основних теорій грошей. Металістична та номіналістична теорія грошей, їх загальні положення.
5. Характеристика механізму еволюції грошей.
6. Економічна сутність паперових та кредитних грошей, їх відмінність.
7. Економічна сутність золотих та паперових грошей, їх відмінність.
8. Сучасна економічна роль золота і дорогоцінних металів. Взаємозв'язок сучасних грошей і золота.
9. Характеристика основних причин демонетизації золота.
10. Поняття “кредитні гроші” та характеристика функціональних форм, на базі яких вони себе реалізують.
11. Основні функції грошей та особливості реалізації функцій грошей в сучасних умовах.
12. Грошова маса, її склад та фактори зміни обсягу і структури. Основні компоненти грошової бази.
13. Визначення грошових агрегатів банківською статистикою України.
14. Суть грошового ринку, його функції та загальні основи функціонування. Формування рівноваги на грошовому ринку.
15. Особливості формування попиту грошей, його структура і чинники, що визначають його параметри.
16. Зміст простого рівняння грошового обігу.
17. Зміст теорії касових залишків.
18. Суть та загальні принципи формування пропозиції грошей.
19. Особливості банкотної емісії грошей.
20. Механізм регулювання депозитної емісії. Роль комерційних банків у цьому процесі.
21. Роль грошового мультиплікатора у розвитку емісійного процесу.
22. Суть грошової системи, її місце в економічній системі країни. Елементи грошової системи.
23. Еволюція грошових систем.
24. Особливості систем металевих обігу.
25. Характеристика різновидів біметалізму.
26. Суть та форми монометалізму.
27. Системи паперово-грошового та кредитного обігу.
28. Необхідність та етапи створення грошової системи України. Структурні елементи національної грошової системи.
29. Державне регулювання грошового ринку. Інструменти прямого та опосередкованого впливу на основні параметри грошового обігу.

30. Суть, цілі та основні типи грошово-кредитної політики.
31. Основні інструменти грошово-кредитної політики Національного банку України.
32. Грошові реформи, їх цілі та види. Особливості проведення грошової реформи в Україні.
33. Суть інфляції, форми її прояву, основні причини виникнення і типи. Особливості інфляції в Україні.
34. Поняття грошового обороту, його основні суб'єкти. Особливості грошового обороту на мікро- та макроекономічному рівні. Базова модель грошового обороту в ринковій економіці.
35. Структура грошового обороту. Відмінності готівкового та безготівкового оборотів.
36. Основні принципи організації готівково-грошового обігу в Україні. Механізм організації емісійно-касової діяльності НБУ.
37. Поняття системи безготівкових розрахунків та її структурні компоненти. Загальні принципи організації безготівкових розрахунків.
38. Економічний зміст способів проведення безготівкових розрахунків та їх використання у сучасній народногосподарській практиці.
39. Характеристика сучасних засобів платежу, які обслуговують грошовий оборот. Відмінності сучасних банківських білетів від класичної банкноти.
40. Необхідність кредиту та економічні передумови його виникнення. Суть поняття "кредит", об'єкти та суб'єкти кредитних відносин.
41. Характеристика основних теорій кредиту.
42. Функції та роль кредиту в ринковій економіці. Основні принципи банківського кредитування. Форми та види кредиту в ринковій економіці.
43. Характеристика банківського кредиту: сутність, особливості, види. Міжбанківський кредит.
44. Характеристика комерційного кредиту: суть, суб'єкти, значення та перспективи розвитку в Україні.
45. Характеристика державного кредиту: суть, суб'єкти, значення та перспективи розвитку в Україні.
46. Характеристика міжнародного кредиту: суть, суб'єкти, значення. Механізм міжнародних кредитних операцій. Іноземні кредити в економіці України.
47. Характеристика споживчого кредиту: суть, суб'єкти, види, стан та перспективи розвитку в Україні. Специфіка банківської роботи зі споживчим кредитом.
48. Поняття кредитної системи як елемента інфраструктури грошового ринку. Характеристика складових елементів кредитної системи.
49. Банківська система: структура, принципи побудови, механізм функціонування.
50. Центральні банки, їх походження, призначення та функції.
51. Комерційні банки, їх види та правові основи організації.

- 52.Банківська система України та особливості її формування та розвитку.
- 53.Небанківські фінансово-кредитні інститути та їх значення на фінансовому ринку.
- 54.Поняття валюти, її види, призначення та сфера використання .
- 55.Валютний курс: суть, види та фактори, що на нього впливають. Конвертованість валют.
- 56.Поняття валютного ринку, його структура, функції, специфіка функціонування. Види валютних операцій.
- 57.Необхідність та механізм валютного регулювання.
- 58.Поняття валютної системи, її основні види. Характеристика основних елементів національної та світової валютних систем.
- 59.Етапи еволюційного розвитку світової валютної системи.
- 60.Етапи становлення Європейської валютної системи.

5.2. Контрольні завдання з дисципліни

Задача 1.

Сума цін по реалізованим товарам (послугам, роботам) – 85,00 млрд.грн. Сума цін товарів (послуг, робіт), реалізованих з відстрочкою платежу, строк сплати яких ще не настав, - 0,79 млрд.грн. Сума платежів по довгостроковим зобов'язанням, строки яких настали, - 3,25 млрд.грн. Сума взаємопогашаючих платежів – 6,55 млрд.грн. Середнє число оборотів грошей за рік – 8.

Визначте кількість грошей, необхідних в якості засобу обігу.

Задача 2.

Грошова маса готівкових та безготівкових грошей базисного року складає 18500 млн.грн.

Валовий національний продукт звітного року дорівнює 149100 млн.грн.

Розрахуйте швидкість обороту грошей базисного і звітного року, якщо у звітному році грошова маса готівкових та безготівкових грошей зросла на 15%, а валовий національний продукт на 8%.

Задача 3.

Кожна гривня, призначена для угод купівлі (продажу) обертається в середньому 4,5 разів протягом базового року і направляється на купівлю кінцевих товарів і послуг за ринковими цінами на загальну суму 4840 млн.грн. Визначити величину трансакційного попиту на гроші: 1) в

базовому році; 2) в поточному році за умови сповільнення швидкості обігу грошової одиниці на 5 % і збільшення номінального ВВП на 4 %.

Задача 4.

Гроші обертаються в середньому 4 разів на рік. Визначити скільки процентів номінального ВВП становить кількість грошей, необхідних для обслуговування обміну.

Задача 5.

Об'єм номінального ВВП збільшився за звітний період на 10%. Визначте як зміниться кількість грошей, необхідних для обслуговування обміну при незмінній швидкості обороту грошової одиниці.

Задача 6.

Наявна грошова маса в обігу характеризується слідуючими даними (млн.грн.):

- готівкові гроші – 7150, у т.ч. в касах банках - 1170;
- грошова база – 8600;
- кошти на поточних депозитах – 3100;
- кошти на строкових депозитах – 5060;
- кошти клієнтів за трастовими операціями банків – 350.

Величина ВВП дорівнює 145,44 млрд.грн.

Визначити швидкість обігу грошей за показниками М1 і М2. Знайдіть суму коштів комерційних банків на коррахунках в Центральному банку.

Задача 7.

Визначте, як зміниться номінальний ВВП, якщо швидкість обігу грошей становить 7 оборотів і залишається постійною, а грошова пропозиція зменшилась з 4500 млрд. грн. до 2800 млрд.грн.

Задача 8.

Структура грошової маси представлена слідуючими даними (млн.грн.):

- готівкові гроші поза банками – 8080;
- депозити банків в Центральному банку – 2120;
- грошова база – 11200;
- залишки грошових вкладів на банківських рахунках до запитання – 4140;

- залишки грошових вкладів на банківських строкових рахунках – 6170.

Визначити величину агрегатів M0, M1, M2 та суму касової готівки комерційних банків.

Задача 9.

Визначити середньозважений рівень цін, якщо відомо, що необхідний обсяг грошової маси для обслуговування грошового обігу становить 1150 млрд. грн., швидкість обігу грошей становить 7 оборотів. Товарна маса в країні складає 12,56 млрд. умовних одиниць.

Задача 10.

Розмір грошових агрегатів представлений слідуючими даними (млн.грн.):

- M0 – 7160;
- Грошова база – 8940;
- M1 – 11300;
- M2 – 16150;
- M3 – 17200.

Визначити суму грошових вкладів на банківських рахунках до запитання, строкових рахунках, коштів клієнтів за трастовими операціями банків та суму банківських депозитів в Центральному банку, якщо касова готівка комерційних банків складає 5% грошової бази.

Задача 11.

Наявна грошова маса у базисному періоді характеризується слідуючими даними (млн.грн.):

- готівкові гроші – 6940, у т.ч. в касах банку - 1360;
- грошова база – 7850;
- поточні депозити клієнтів – 2910;
- строкові депозити клієнтів – 3120.

За звітний період, грошова база збільшилась на 3%, залишки грошових вкладів клієнтів збільшилися на 5,2%. Готівкові гроші зменшилися на 1%, касова готівка банків складова 1200 млн.грн.

Визначити як вказані зміни вплинули на здатність банківської системи утворювати нові гроші.

Задача 12.

У банку відкрито депозити на 80000 грн. Норма обов'язкових резервів складає 5%.

Визначити на яку величину цей депозит здатний збільшити суму виданих кредитів.

Задача 13.

В звітному періоді в порівнянні з базисним величина нормативного мультиплікатора збільшилася на 1,2%; сума наднормативних резервів банківської системи зменшилася на 2,5%.

Визначити, як вказані зміни вплинули на здатність банківської системи утворювати нові грошові одиниці.

Задача 14.

Існують наступні данні: (в млн.грн)

Готівкові гроші поза банками – 7860;

Готівкові гроші в касах банків – 1650;

Депозити клієнтів банку – 10950;

Кошти банків на коррахунках в НБУ – 9140.

Визначити суму грошей, що можуть бути утворені банківською системою.

Задача 15.

Величина грошової маси по агрегату М2 дорівнює 14840 млн. грн, в т.ч. готівкові кошти позабанківською системою складають 7160 млн. грн. Сума коштів комерційних банків на кореспондентських рахунках в центральному банку становить 2250 млн. гривень, що в 2.5 разу більше залишків готівки в касах банків.

Визначить коефіцієнт банківської мультиплікації, застосовуючи грошовий агрегат М2.

Задача 16.

Величина грошової бази в 6 разів менше величини агрегату М2. Визначити величину коефіцієнта грошової мультиплікації.

Задача 17.

За звітний період доля наднормативних резервів комерційних банків зросла з 85% до 90%.

Визначити на яку величину за той же період змінився грошовий мультиплікатор.

Задача 18.

В звітний період величина грошового мультиплікатора знизилася на 25% і склала 5.

Визначити на яку величину в зв'язку з цим змінилася норма обов'язкового резервування у звітному періоді в порівнянні з базисним.

Задача 19.

За звітний період норма обов'язкових резервів знизилася з 10% до 8%.

Визначити на яку величину в зв'язку з цим змінився коефіцієнт експансії депозитних вкладів.

Задача 20.

Вироблений в країні продукт оцінюється в 20000 тис. умовних одиниць. Ціна умовної одиниці виробленого продукту дорівнює 600 грн. Фізичні та юридичні особи постійно зберігають у формі грошових залишків 0,5 свого номінального доходу.

Визначити величину додаткового попиту на грошову масу.

Задача 21.

Визначити строк в роках, за який вклад в сумі 5 тис. грн., вкладений фізичною особою в банк, зросте до 7,5 тис. грн., при нарахуванні відсотків за простою ставкою 15% річних.

Задача 22.

Вкладник, який вирішив вкласти у банк депозит у розмірі 4 тис. грн. повинен накопити через 9 місяців не менш, як 7 тис. грн.

Визначити необхідну просту ставку відсотків, на підставі якої він може обрати банк для розміщення своїх коштів.

Задача 23.

Вкладник збирається вкласти у банк гроші з метою накопичення через 6 місяців 2,5 тис. грн. Банк нараховує на вклади прості проценти по ставці 16% річних.

Визначити необхідну суму вкладу.

Задача 24.

Ставка відсотків банку по депозитнимкладам юридичних осіб, яка дорівнює на початку року 10% річних, через півроку зросла до 15%, а ще через 3 місяці – до 20% річних.

Визначити суму відсотків, нарахованих на вклад 65 тис. гривень за рік.

Задача 25.

Вкладник збирається вкласти в банк суму 10 тис. грн. з метою накопичення 15 тис. грн. Ставка відсотків на депозитні вклади банку – 16% річних.

Визначити строк вкладу в днях, за який вкладник може накопичити необхідну суму при розрахунковій кількості днів у році 365.

Задача 26.

Кредит в розмірі 500 тис. грн. був одержаний у банку 12.04. із строком погашення 10.06. за ставкою 25% річних. Сума нарахованих відсотків по кредиту становить 36,25 тис. грн.

Визначити якій метод нарахування відсотків був використаний банком.

Задача 27.

По умовам кредитного договору ставка простих процентів за перший місяць використання кредитом дорівнює 10% річних, а у кожному наступному місяці зростає на 5%.

Визначити суму нарахованих відсотків за кредит у розмірі 80 тис. грн, отриманий на 9 місяців.

Задача 28.

Банк надає довгострокові кредити по складній ставці 20% річних.

Визначити погашену суму кредиту і вартість нарахованих процентів, якщо кредит у розмірі 800 тис. гривень повинен бути погашений одноразово через 3,5 роки.

Задача 29.

При видачі кредиту на два роки повинна бути повернена сума удвічі більша.

Визначити необхідну величину складної процентної ставки, яка використовується банком.

Задача 30.

Позичальник припускає отримати 25.06. банківський кредит з його погашенням 01.09. сумою 10 тис. грн. Ставка банку дорівнює 18% річних по англійському методу нарахування процентів.

Визначити необхідну суму кредиту, яку може отримати позичальник.

6. КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЗНАНЬ

Оцінка знань, умінь і практичних навиків студента з навчальної дисципліни „Гроші та кредит” здійснюється за 100-бальною системою.

Кожний екзаменаційний білет має два теоретичних питання, чотири тести та задачу.

Отримання найвищої оцінки – “відмінно”, потребує правильної та всебічної відповіді по обом теоретичним питанням білету, правильної відповіді на питання тестів та найпростішим способом отримане правильне рішення задачі.

У зв'язку з тим, що студент може забути ту чи іншу важливу рису питання, задля його (студента) допомоги усі теоретичні питання і задачі мають підпорядковані додаткові питання до кожного основного теоретичного питання та до задачі. Тоді загальна оцінка по кожному теоретичному питанню і задачі складається із суми балів, встановлених у кожному додатковому, до основного питання, питанню. Відповідно цьому, загальна оцінка відповіді по білету складається із суми балів, отриманих по 2 теоретичним питанням, 4 тестам та задачі.

В 90-100 балів (“відмінно”) оцінюється відповідь, яка з усіх боків і різних точок зору розкриває поставлене теоретичне питання та відображує особистий та аргументований погляд студента на правильність обраної концепції; розкриває історичний розвиток розглядаємих питань; всебічне знання законодавчих та нормативно-правових актів України по розглядаємих питанням.

При рішенні задачі найвищу (що вказано в білеті у вигляді конкретної суми балів) оцінку отримує той студент, який також всебічно, правильно та найпростішим засобом вирішив задачу, відповівши при цьому на усі підпорядковані до задачі питання.

70-89 балів (“добре”) отримує той студент, який при розкритті з усіх боків та точок зору сутності розглядаємих теоретичних питань білету не розкрив аргументовано свій особистий погляд на правильність вибраної концепції, застосовуємої до того чи іншого теоретичного питання білету; не зміг показати знання законодавчих та нормативно-правових актів України, якщо цих знань потребує відповідь на питання білету.

Рішення задачі має арифметичні помилки і помилкове визначення одиниць виміру.

Загальна сума балів по усім теоретичними питанням (з урахуванням підпорядкованих питань), тестам та рішенню задачі сягає 70-89 балів.

50-69 балів (“задовільно”) на відповідь по білету отримує той студент, який дотепно розповів основну сутність теоретичних питань, правильно відповів на питання тестів та відповів на основні питання задачі, тобто правильно написав формулу (чи формули), які необхідно використати

для рішення задачі. Правильних відповідей на усі підпорядковані основним теоретичним питанням питання (так саме, як і усім підпорядкованим питанням задачі), не вимагається.

Менш 49 балів (“незадовільно”) отримує той студент, який не дав одної правильної відповіді по сутності основних теоретичних питань та задачі.

7. ЗАГАЛЬНИЙ СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Браунинг П. Современные экономические теории - буржуазные концепции. - М.: Экономика, 1986. - 160 с.
2. Гальчинський А.С. Теорія грошей. Навчальний посібник К.: Основи. 1998. - 415с.
3. Геєць В. Перспектива світового економічного зростання у 2000-2002 рр. // Вісник НБУ. - 2000. №2. С.20-25.
4. Гроші та кредит: Підручник / За заг. ред.. Б.С. Івасіва. – К., 2000. – 510 с.
5. Гриценко О. Гроші та грошово-кредитна політика. – К.: Основи, 1996. -180с.
6. Габбард Р. Глен. Гроші, фінансова система та економіка Підручник / Пер. з англ.; Наук.ред. пер. проф. М. Савлук, Д. Олесевич – К.: КНЕУ, 2004. – 889 с.
7. Деньги, кредит, банки: Учебник под ред. О. И. Лаврушина. М.: Финансы и статистика, 1998.
8. Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки. – К.: Поліграфкнига, 2000. - 512 с.
9. Долан Э.Д., Кэмпбэл К.Д., Кэмпбэлл Р.Д. Деньги, банковское дело и кредитно-денежная политика. - Л.: Профико, 1991. -448 с.
10. Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 7.12.2000 року №2121 ІІІ.
11. Закон України "Про Національний банк України" від 20.05.1999 року №679 ХІV.
12. Засорина И.Л., Крючкова И.П. К вопросу об использовании прямого инфляционного таргетирования // Деньги и кредит. 2001. № 5. С.58-63.
13. Кваснюк Б. Макроекономічні фактори грошово-кредитного регулювання // Економіка України. - 1997. № 9. С. 20-30.
14. Кейнс Дж.М. Трактат о денежной реформе // Кейнс Дж.М. Избранные произведения. - М.: Экономика, 1993. - С. 86-203.
15. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Кейнс Дж.М. Избранные произведения. — М.: Экономика, 1993. - С.224- 532.
16. Кнапп Г.Ф. Очерки государственной теории денег. - Одесса, 1913. 59с.
17. Костіна Н.І. Гроші та грошова політика. Навчальний посібник. - К.: НІОС, 2001 - 224 с.
18. Кротюк В. Стратегія і тактика розвитку банківської системи // Вісник НБУ 2000. Ю С 2-3
19. Крючкова І. Макроекономічні наслідки знецінення гривні // Вісник НБУ. 2001. 37. С.7-9.
20. Кузнецов Н. Проміжні цілі грошово-кредитної політики // Вісник НБУ. 2001. №7. С.31-36.
21. Лагутін В.Д.- Гроші та грошовий обіг: Навчальний посібник. - К.:

Товариство “Знання”, КОО, 1998 - 169 с.

22. Лютий І.О. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки. - К. : Атіка, 2000. - 240 с.

23. Макконел К., Брю С. Економікс. Т.1. М.: Республика, 1992. - 399 с.

24. Маркс К. Капітал. Т.1. / Маркс К., Енгельс Ф. Соч. - Т.23. -М.: Політиздат, 1962.

25. Маршалл А. Принципы политической экономии. Т.1-3. М.: Прогресс, 1983.

26. Милль Дж. Ст. Основы политической экономии. - М.: Прогресс, 1981. - 447 с.

27. Миллер Р.Л., Ван-Хауз Д.Д. Современные деньги и банковское дело. – М.: Инфра – М, 2000.

28. Мишкін, Фредерік С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Пер. з англ. С. Панчишин, Г. Стебній, А. Стасишин. - К.: Основи, 1998, - 963 с.

29. Мэнкью Н.Г. Макроэкономика. - М.: Изд-во МГУ, 1994.-736с.

30. Національний банк і грошово-кредитна політика: Підручник / за ред. д-ра екон. наук., проф. А.М. Мороза та канд. екон. наук, доц. М.Ф. Пуховкіної. - К.: КНЕУ, 1999. - 368 с.

31. Основні засади грошово-кредитної політики на 2004 рік // Вісник НБУ 2003. №11. С.2-4.

32. Основні засади грошово-кредитної політики на 2005 рік // Вісник НБУ. 2004. № 10. - С.2-4.

33. Пигу А. Экономическая теория благосостояния. Т. 1. - М.: Прогресс, 1985.-С.64-87.

34. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / Рикардо Д. Соч. Т. 1. - М.: Політиздат, 1955.

35. Роджер Леррой Миллер, Девід Д. ВанХуз. Современные деньги и банковское дело. Пер. с англ. - М.: ИНФРА, 2000. - 856 с.

36. Савлук М. Грошово-кредитна політика НБУ та оцінка її ефективності // Вісник НБУ. - 1999. № 1. С.3-4.

37. Савлук М. Гроші та кредит. – К.: Либіль, 2002, 602 с.

38. Самуэльсон П., Нордхауз В. Экономика. - М.: Изд-во БИНОМ, 1997.-800с.

39. Смит В. Происхождение центральных банков. - М.: Институт национальной модели экономики, 1996. - 283 с.

40. Сорос Джордж. Криза глобального капіталізму: (відкрите суспільство під загрозою) / Пер. з англ. Р. Ткачук, А. Фролкін. - К.: Основи, 1999. -259с.

41. Стельмах В.С., Епіфанов А.О., Гребеник Н.І., Міщенко В.І. Грошово-кредитна політика в Україні // За ред. В.І. Міщенко. - К.: Тво «Знання», КОО, 2000. - 305 с.

42. Усоскин В.М. Теории денег. - М.: Мысль, 1976. – 228 с.

43. Усоскин В.М. «Денежный мир» Милтона Фридмена. М.: Мысль, 1985.-173с.

44. Фишер И. Покупательная сила денег. Сост. вступ, статья М.К. Бункина, А.М. Семенов. М.: Дело, 2001. 320с.
45. Фридмен М. Количественная теория денег. - М.: Эльфпресс, 1996. - 131 с.
46. Хайек Ф. Частные деньги. - М.: Институт национальной модели экономики, 1996. - 229 с.
47. Харрис Л. Денежная теория. - М.: Прогресс, 1990. - 750 с.
48. Чухно А.А. Розвиток теорії грошей та практика регулювання грошового обігу. - К., 1994. - 116с.
49. Шумпетер Й. Теория экономического развития. М.: Прогресс, 1982. - 436 с.
50. Юм Д. Малые произведения. - М: Канон, 1996. - 129 с.

ЗРАЗОК

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра банківської справи

КОНТРОЛЬНА РОБОТА

з дисципліни “Гроші та кредит”

на тему:

_____	_____
—	_____
_____	_____
—	_____

Студента _____

(прізвище, ім`я, по-батькові)

Факультет _____

Курс _____

Група _____

Спеціальність _____